

MOLNÁR Gusztáv

Mi, erdélyiek...

A második évfolyamába lépő és a továbbiakban önálló kiadványként megjelenő *Provincia* teljesítette a tavaly áprilisi *Programcikkünkben* meghirdetett legfontosabb célt: bebizonyította, hogy az erdélyi és bánsági nyilvánosságban meg lehet teremteni egy olyan közös fórumot, amelyben az erdélyiséget identitásuk fontos, de nem kizárólagos elemének tekintő román, magyar és német értelmiségiek otthon érzik magukat, és hasonlóképpen értelmezve a legfontosabb fogalmakat és kategóriákat, értelmes és hasznos eszmecsere tudnak folytatni egymással.

Mit akar és merre tart a Provincia?

Erdélyt bizonyos értelemben sikerült centrummá tenni: a nyilvánosság és a közéleti vitáknak azzá a keretévé, amelyben a nemzeti dimenziót nemcsak valamilyen elvont egyetemességgel mérjük össze, hanem a mellettünk élő „másik” felé fordulva próbáljuk meg értelmezni, és ha kell, meghaladni. Ez az erdélyi plusz, vagy ha úgy tetszik, az erdélyi kivételesség. Nemzeti identitásamindkinek van, az egyetemességgel valamilyen formában minden ember kénytelen szembesülni. De ahol szomszédod a „másik”, ahol – mint Eginald *Schlattner* írta az erdélyi irodalomról szóló, a *Provinciában* megjelent esszéjében – „az idegen: felebarát”, ott kezdődik Erdély.

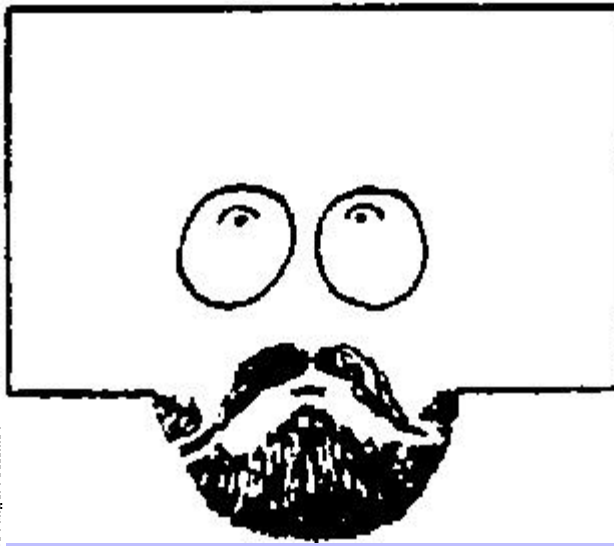
A *Provincia* merészsége, „destruktív” és „premodern” jellege abban áll, hogy ezt az erdélyi különöséget nem „a hely szelleme”-vel, nem valamilyen regionális misztikával próbálja meg kifejezni vagy megmagyarázni, hanem a poszt-nacionális diskurzus európai nyelvezetét a regionális kommunikáció természetes eszközeként alkalmazva.

Amikor a Heidelbergben tevékenykedő, de erdélyi származású Harald *Roth* itt, Kolozsváron megtartotta az *erdélyi történelmi utópiajáról* szóló előadását – amelyet az erdélyi történelemről szóló összeállításunk bevezetőjéül választottunk –, még nem tudott, nem tudhatott a *Provinciáról*. Gondolkodásmódja, az etnikai és nemzeti „értékkend” megkérdőjelező összerdélyi és európai nézőpontja mégis a lehető legteljesebb mértékben „provinciális”. Ez mindenképpen arról tanúskodik, hogy van itt valami, amit nem kell túldimenzionálni, ám nem alapozni rá hiba lenne.

Miközben Roth – teljesen jogosan – elutasítja a többes szám első személy használatát a történelemről szóló diskurzusban („mi magyarok”, „mi románok”, „mi németek” nem voltunk itt semezér, sem száz évvel ezelőtt), paradox módon pontosan azt juttatja kifejezésre, ahogyan „mi erdélyiek” ma gondolkodunk.

Ennek a jelenben megkapaszkodó és a jövőre irányuló erdélyiségnek a fóruma a *Provincia*. Aki figyelemmel kísérte eddigi számainkat, megállapíthatta, hogy ez alatt a nem egészen egy év alatt a „provinciálisok” közötti különbségek jellege alapvető változáson ment keresztül. Marius *Cosmeanu* tavaly szeptemberben még kétségtelenül igaza volt, amikor a *Provincia* kapcsán különbséget tett magyar és román transzszilvanizmus, az erdélyi kérdést politológiai fogalmakban (is) tárgyaló „magyarok” és a kérdés tárgyalásakor inkább csak célozgatásokba bocsátkozó „románok” között. Ma már a helyzet megváltozott: a különbségek megmaradtak, de a választóvonalak nem etnikai jellegűek.

Utóbbi számainkban több munkatársunk is kifejtette véleményét az erdélyi, transznetikus alapon megszerveződő regionális párt létjogosultsága körül forgó eszmecsereben. Abban nincs vita köztünk, hogy ezzel a novemberi választások utáni politikai helyzetben igencsak akuttá váló kérdéssel feltétlenül foglalkozni kell – ez a *Provincia Egyesület* december 16-i vitájából is látható, amelynek szövege e számunkban olvasható –, mint ahogy az is nyilvánvaló, hogy a *Provincia* a kérdéssel szembe forduló vitának és nem

© cc by-nc-sa: P. Székely

Egy év után a *Provincia* önálló lapként jelenik meg. Eddig a *Krónika* (a magyar kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (a román kiadás) havi mellékleteként látott napvilágot. Köszönjük a két napilap szerkesztőségének baráti közreműködését, ugyanakkor a *Provincia* figyelemre méltó sikernek tartja a három csapat szakmai együttműködését. A *Krónika* hűséges előfizetői ezt a számot még ingyen kapják meg, a következőkre előfizethetnek a terjesztőnél. Az előfizetési feltételeket lásd az utolsó oldalon.

egy ilyen – potenciális – politikai pártnak a fóruma. Az igazán figyelemreméltó azonban nem a pró és kontra érvek mibenléte, hanem az a tény, hogy az Erdély és a Bánság regionális identitását és másságát politikailag is hasznosítani akaró „alternatív politikai konstrukció” (Daniel *Vighi*) kezdeményezését nemcsak *Bakk Miklós*, *Kolumbán Gábor* vagy a sorok írója tartja legitimnek, hanem Traian *Ştef*, Daniel *Vighi*, Caius *Dobrescu*, Marius *Cosmeanu* és Antonela *Capelle-Pogăcean* is. Az említettek nem „harcosai” az „ügynek”, mint Traian *Ştef* nagyon helyesen rámutatott a *Provincia* decemberi számában, és valamilyen erdélyi kizárólagosság sem jellemző rájuk. („A devolúció eszméje – írja Caius *Dobrescu* ugyanabban a számban – nemcsak Erdély, hanem egész *Románia* számára hasznos.”) Egyszerűen úgy vélik, hogy eljött az ideje egy ilyen párt és az általa képviselt decentralizációs stratégia politikai célszerűségéről való nyilvános gondolkodásnak.

Ter mészetesen nem mindenki gondolja azt a *Provincia* háza táján, hogy szükség van egy új, transznetikus alapokon álló regionális párt. Ovidiu *Pecican* szerint például egy ilyen párt az „érdekpolitizálás és a klikk-szellem” által uralt romániai politikai életben „az első öt percben kompromittálódna”. (*Transznetikus párt vagy polgári fórum?* – *Provincia*, 2000. október) Helyesebb tehát megmaradni a civil társadalom, „egy multikulturális vitaforum” keretei között, amely a politikától világosan elhatárolódó polgári kezdeményezésekkel lép a tettek mezejére.

Pecican másik érve történeti-szociológiai jellegű: ő úgy véli, hogy román közösség nagy többségének társadalmi élete „a klánok ősi logikájában és rituáléjában gyökerezik”, mely jelenség „a Balkánon is megtalálható”. A „mélyrétegeiben annyira egységesnek mutatkozó” Románia olyan alapvető adottság, hogy ezzel szemben a „nyugati románság” bizonyos „történelmi körülmények” által elősegített közép- és nyugat-európai kapcsolatai „a hosszú időtartamú folyamatok szemszögéből nézve kérészerűtlennek tűnnek”. Következésképpen nincs értelme valamilyen külön Erdély-stratégiáról elmélkedni: ha nem akarjuk, hogy a múlt elnyelje a jövőt, arra kell törekednünk, hogy a „liberális és demokratikus individualizmus szelleme” egész Romániában megerősödjék a közélet szinterein.

A múlt terhe

Nem értek egyet ezzel a mély történelmi és politikai pesszimizmussal, amely a regáti politikának kiszolgáltató Erdély miatt felszerelt Traian *Vuitól* a megálmódott erdélyi kulturális szerep kérsikerülését emlékeztetéses esszéjében konstatáló Al. *Cisteleanu*g annyira jellemző az erdélyi román értelmiségiekre. Egyesek persze arra gondolhatnak, hogy ez éppen olyan, mintha azt mondanám „nem értek egyet ezzel a hegygel”. Mégis, kérdezem, miért van, hogy az erdélyi románok különös módon éppen legközelebb nemzeti vágyuk, az egyesülés teljesülése után válnak ennyire melankolikussá? Az Osztrák-Magyar Monarchiában nagyon is aktívak voltak, és ha Budapest ostoba és arrogáns módon

Traian <i>Ştef</i>	Politikai válaszüton ♦ 3. oldal
Molnár Gusztáv	A romániai politikai tömörülések regionális megoszlása ♦ 3. oldal
Szokoly Elek	Provinciális polémiák és pszeudo-polémiák. Post scriptum ♦ 4. oldal
Ovidiu <i>Pecican</i>	Még valakik: román-magyarok és magyar-románok ♦ 4. oldal
Harald Roth	Az erdélyi történetírás utópiájáról, avagy állásfoglalás az egyes és többes szám első személlyel szemben ♦ 5. oldal
Ovidiu <i>Pecican</i>	A megértés a döntő, és nem a bizonyítás ♦ 6. oldal
K. Lengyel Zsolt	A „totális” mű kritériumai ♦ 6. oldal
Sorin Mitu	A képzeletbeli hazák „északi” és „déli” része ♦ 7. oldal
Jakó Zsigmond	A karat és szakmai illetékesség ♦ 7. oldal
Camil Mureşan	Azok a sohasem ártatlan beszélők ♦ 8. oldal
Kristó Gyula	Nem szükséges transznetikus megközelítés ♦ 8. oldal
Lucian Boia	Az egyetlen Erdély történelme ♦ 8. oldal
Köpeczi Béla	Röviden... ♦ 9. oldal
Alexandru Zub	Jó tékony diverzitás ♦ 9. oldal
R. Várkonyi Ágnes	Erdély sajátos története ♦ 9. oldal
Kerekasztal	„... egy kicsit korai, bár egy kicsit megkésétt” ♦ 10. oldal
Dániel Károly	Egy lezárt ügy leltára ♦ 14. oldal
Papp Sándor Zsigmond	A provincia lehelete ♦ 14. oldal
Ştefan Borbély	Egy regionális körkérdés ♦ 15. oldal
Ágoston Hugó	Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

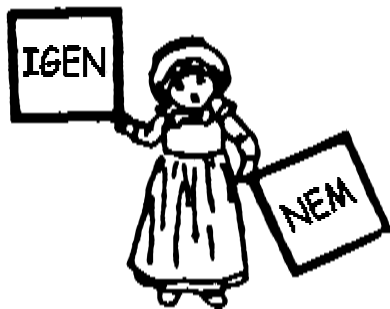

Traian ȘTEF

Politikai válaszúton

2001 januárjában két pártkongresszust tartottak egy időben: a PDSR-ét és a Parasztpártét. És februárban kerül majd sor a PNL-kongresszusra is. Mindenik esetben az idős vezetők – önszántukból vagy a kényszerűségeknek engedve – visszavonultak. Ion Iliescu dicsőségesen a Cotroceni-be, Ion Diaconescu a feledésbe, Mircea Ionescu Quintus pedig egy szenatori székbe. Bár végül is a legmagasabb köztisztviselésbe választották meg, Ion Iliescu népszerűsége a pártjára alá esett vissza, s neki nem sikerült európai típusú szociáldemokrata vezetővé válnia. Ion Diaconescu – sajnálom, hogy udvariassággal kell fogalmaznom – nevéssé vált, s a belső érdekharcok által uralt PNȚCD-ben már semmilyen tekintéllyel nem rendelkezik, sem a kornak kijáróval, sem morálissal. A nyolcvanas éveiben járó Mircea Ionescu Quintus, akiről kiderült, hogy talán együttműködött a Szekuritáttal, s aki mögött a párt tényleges vezetője, Valeriu Stoica áll, legalább megőrizte humorérzékét.

Ezt a generációváltást a '89 decembere utáni legfontosabb politikai eseménynek tekintik. Egyesek úgy értékeltek, hogy ilyenformán maguk a történelmi pártok is eltűnnek. Formailag, névleg ugyan megmaradnak, azonban új elnökeik személyisége révén új alapokra helyeződnek, mivel semmi közük a régi vezetők múltba nézéséhez, kommunizmusukhoz, illetve antikommunizmusukhoz, nem kötődnek az illető párt hagyományaihoz, a jelen és a jövő felé fordulnak. Ha a PDSR esetében minden olajozottan, az egyöntetűség jegyében folyt le, és Adrian Năstăseának csupán az elnöki tisztséggel járó hivatalos pózba kellett vágnia magát, a Parasztpártban igazi harc folyt Andrei Margáért, s ebben a vidék nyomásától az alapszabály megváltoztatásáig mindenre sor került: drámai fordulatokra, stratégiai visszavonulásokra, patetikus beszédekre, izgalmakra, lehurrogásokra és éltetésre. Azok az újságírók, akik a Parasztpárt kongresszusának lefolyását és eredményeit elemezték, arra a következtetésre jutottak, hogy sorsdöntő eseményre került sor a párt életében, a párt csodával határos módon megmentette önmagát, és hogy Andrei Marga elnökké választása több újrakezdésnél: újjászületést jelent. Sokatmondóak a román sajtóban megjelenő címek: *Színeváltozás, A romantika vége* (Cotidianul de Transilvania), *Marga és a PNȚCD újjászületése, Marga, a meglepetés* (Ziua), *Drámai fordulat, Ne nevessetek a filozófuson* (Evenimentul zilei) és mások. A *România liberă* még nem döntött: ingadozik Octavian Păler szkepticismusa (aki bírálja az újonnan

kijelölt vezetők pragmatizmusát, és a kereszténydemokrácia helyett a hagyományos parasztpártiságot részesítené előnyben, vagyis a történelmet és az emlékezetet) és Alex Ștefănescu patetizmusára között.

A Parasztpárt nagyon egyedül maradt a 2000-es választások után. Nevéhez roszszindulatúan, kétségbeesetten, sajnálkozással olyan jelzőket kapcsoltak, amelyek rendkívül rossz képet alakítottak ki róla: gerontokrácia, katasztrófális kormányzás (mert végül az egyedüli bűnösnek tekintették), múltba nézés, az elődök dicsőségének felhasználása egyes mostani vezetők csalásainak takargatására. Ha a forradalom után, 1996-ig az volt a benyomásunk, hogy a tovább élő kommunizmus képviselői törnek a parasztpártiak megsemmisítésére, Corneliu Coposu halála után egyre gyakrabban éreztük úgy, hogy maguk a parasztpártiak azok, akik teljes erőből pártjuk szétverésén munkálkodnak. Egy adott pillanatban úgy tűnt, fennmaradásának már semmi értelme. Ezt mondta egy ismert történész is, és a választások után sokan

kezdték megbarátkozni a gondolattal. A patkányok újabb járatokat ástak ki, Emil Constantinescu pedig, aki a Parasztpártnak köszönheti, hogy bekerült a történelemkönyvekbe, bebizonyította, semmi köze a felelősség bizonyos erőkölcshöz. Úgy vélem, kötelessége lett volna pártjában maradnia, jelöltetnie magát a pártelnöki tisztségre, dolgoznia – akár szerény tisztségben is – annak érdekében, hogy az visszatérhessen az ország politikai színpadára.

Másrészt már maga a gondolat, hogy a Parasztpárt eltűnik, s vele együtt elvész a történelem egy darabkája is, némi nosztalgiát váltott ki. Főleg Erdélyben. Az a párt volt, amelyet nagymértékben az erdélyi nacionalizmussal azonosítottak, de nem egy xenofób nacionalizmussal, hanem a lokálpatrióta büszkeség és a „kikerekedett” ország között megoszoló, a görög katolikusságra, jelképes, mártírokká vált, moralitásukban nehezen elviselhető vezetőkre alapozó, a liberalizmust gyakran meghaladó (liberális) radikalizmusú nacionalizmussal. Egyes – a legtisztéletreméltóbbak közt számon tartott – vezércikkírók írásaiból kiolvasható az elégedettség afölött, hogy a Parasztpárt Andrei Marga megválasztásával talpon maradt. Érezhető továbbá, hogy a parasztpártiak körében miként nő a várakozás feszültsége (az összes pártok közül a PNȚCD rendelkezik a leghűségesebb tagsággal, akik hitüket családi politikai hagyományként kapták, s az sok esetben megpróbáltatásokhoz, börtönökhöz, deportálásokhoz kapcsolódik). Ők mindig is egy vezetőre vártak, és Andrei Marga bebizonyította, rendelkezik a vezetéshez szükséges képességekkel: tudja, hogyan kell az élre kerülni, mindig kész a tisztségek elvállalására, s a Románia egészére vonatkozó víziói, valamint az általa vallott (filozófiai) pragmatizmus mellett kész, előre elgondolt tervei is vannak.

Dan Pavel értékelése szerint „Marga egy nagy politikus képességeivel és tehetségével rendelkezik”, és „ha 2004-ben jelöltként indul Románia államelnöki tisztségéért, akkor biztos, hogy a PNȚCD élén olyan mozdony áll majd, amely képes lesz visszahúzni azt a parlamentbe, sőt, még a kormányba is”. Cornel Nistorescu konklúziója az, hogy Andrei Marga nem „ártatlan filozófus”, hanem „olyan ember, aki hatalomra tör, könyörtelen versenytárs”. Ami pedig a PNȚCD-t illeti: „olyan párt, amelyről azt gondoltuk, hogy

fáradtan, az olcsó dicsvágy által megtépzottan hever a földön, de talált erőt a visszatéréshez, és a román politika színterén pályára bocsát egy nagy ambíciókkal rendelkező s azt műveltséggel és komoly szervezési tapasztalatokkal kiegészítő embert”.

Az elnök Andrei Marga első politikai tette az volt, hogy maga mellé, jobbára és baljára a történelmi tartományok egy-egy képviselőjét, Vasile Luput és Cătălin Chiriță választotta. Hatalmát azonban mégis az erdélyiek biztosítják. Úgy vélem, az erdélyiek jelzéseket várnak és kívánnak Andrei Margától. Aki németes műveltségű, a multikulturalizmus és a szubszidiaritás híve, és – gondolom – tudja, hogy szavazatai zömét Erdély adja majd. A PNȚCD kongresszusa után az egyik, leginkább e témára hangolt vezércikket a *Cotidianul de Transilvania* január 22-i számá-

ban olvastam Ioana Lupea tollából. A Parasztpárt új elnöke számára olyan lehetőség kínálkozik, amely akár küldetés is lehet: „az esély a PNȚCD transzszilvanista eretnekének visszaállítására megteremtheti azt a transzzenikus pártot, amelyről az erdélyi – román és magyar – értelmiségiek beszélnek”. Amikor a PNL aláírta a protokollumot a PDSR-vel, és sok képviselőjének helyét megőrzi a tűz közelében, amikor az RMDSZ aláírta ugyanazt a protokollumot, amikor Tőkés Lászlót mind jobban eltávolítják arról a fórumról, amelyen a döntéseket hozzák, és amikor a Szövetség vezetőit bírálják, amiért döntéseiket Bukarestben, szűk körben hozzák meg, sok út nyílik meg Andrei Marga előtt.

Fordította: BAKK Miklós

1954, Biharfenyves (Bihar megye); *Família*, szerkesztő; *Despre calitatea umană*, Pitești, 2000.

MOLNÁR Gusztáv

A romániai politikai tömörülések regionális megoszlása

A 2000. november 26-i parlamenti választások eredményei alapján a romániai pártrendszeren belül három politikai tömörülés különíthető el: a PDSR-PUR-PSDR pártszövetségből és az ApR-ből összetevődő szociáldemokrata blokk, a PRM-ből és a PUNR-ből álló nacionalista blokk, valamint a jobbközép pártok (PD, PNL, RMDSZ és a PNȚCD) tömörülése. Az erőviszonyok minél pontosabb körülhatárolása miatt, valamint abból a megfontolásból, hogy néhány kis, sőt törpepárt eredményeit is tekintetbe vehessük, a számításokat az egyes pártok képviselőházi választásokon elért megyei százalékarányát alapul véve végeztük el.

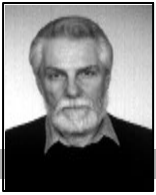
A jobbközép blokkba nemcsak a PNȚCD-t soroltuk be (tekintve, hogy a Demokrata Konvenció által elért eredmé-

nyek 99 százalékban e pártnak köszönhetőek), hanem a Câmpeanu-féle liberális pártot is, hiszen akik erre a pártra szavaztak, azt minden bizonnyal jobbközép orientációjúnak vélték, függetlenül attól, hogy vezetőjének milyen céljai voltak vele. A törpepártok közül kettőt vettünk még tekintetbe: a Romániai Németek Demokrata Fórumát (FDGR) és a PUNR-t, egyrészt mivel politikai irányvonaluk azonosítható (a szenátusi választásokon a FDGR Szébenben a liberálisokat támogatta), másrészt pedig azért, mert legalább egy választási körzetben 5 százaléknál magasabb százalékarányt értek el (a németek Szébenben, a PUNR pedig Maros megyében). Az RMDSZ mint párt egyértelműen jobbközép orientációjú, amit az is bizonyít, hogy a kereszténydemokrata pártok nemzetközi szervezetének tagja.

A regionális különbségek kiemeléséért érdekében a három politikai tömörülés százalékarányát a nyolc, törvényileg megállapított fejlesztési régió és Románia két történelmi makrorégiója (a tág értelemben vett Erdély és a Regát) szintjén mutatjuk be.

A szociáldemokrata tömörülés (SZDT), a nacionalista tömörülés (NT) és a jobbközép tömörülés (JKT) százalékaránya Románia nyolc fejlesztési régiójában és két történelmi makrorégiójában (Molnár – 2001). A számok a 2000. november 26-i képviselőházi választásokon elért megyei százalékarányok átlagát jelölik.

	SZDT (PDSR+ApR)	NT (PRM+PUNR)	JKT (PD+PNL+PNL-C+PNȚCD+RMDSZ+FDGR)
Északnyugati r.	20+4=24	19+3=22	9+7+2+5+19+0=42
Központi r.	18+4=22	15+2=17	4+6+1+4+36+2=53
Nyugati r.	32+5=37	22+2=24	9+9+1+5+5+1=30
Erdély	23+4=27	19+2=21	7+7+1+5+20+1=41
Délnyugati r.	46+4=50	24+1=25	7+4+1+5+5+1=23
Déli r.	48+4=52	19+1=20	7+6+1+4+0+0=18
Bukaresti r.	34+2=36	19+1=20	11+9+2+12+1+0=35
Délkeleti r.	45+5=50	20+1=21	6+7+1+4+0+0=18
Északkeleti r.	48+4=52	19+1=20	6+5+2+5+0+0=18
Regát	44+4=48	20+1=21	7+6+1+5+0+0=19
Románia	37+4=41	20+1=21	7+7+1+5+7+0=27

SZOKOLY Elek

Provinciális polémiák és pszeudo-polémiák. Post scriptum

Elégedettségem tölthetnének el a rám való sorozatos hivatkozások (több mint tíz alkalommal egy kétoldalas szövegben). Ugyanakkor a szerény személyem iránti érdeklődés, amely a tárgyalt cikkben kifejtett véleményem iránti érdeklődésnél hangsúlyozottabb, bármilyen választ fölöslegessé tenné. A teretükre került gondolatok némelyike tisztázásának, elmélyítésének és árnyalásának szükségessége azonban arra késztet, hogy pontosításokkal éljek.

Hogy az olvasót segítsen a tájékozódásban, felidézem, hogy *pszeudo-polémikus* cikkem² (a szöveg csak mellékesen foglalkozott az Ovidiu Pecican által tárgyalt problémákkal, aki a cikk egyes megállapításait „tisztességtelen” módon sajátította ki) a jelenlegi vita szempontjából két, a melyben voltaképpen összefonódó kérdésre vonatkozott: egyrészt egy regionális (erdélyi) transzietnikus párt legitimitásának/szükségességének megkérdőjelezésére, másrészt egy ilyen párt (mozgalom) tárgyának szétbontására a szubregionális változatosság túlzott hangsúlyozása által (amely valóságos változatosságot én magam is megjegyeztem). Így az előbbi próbálkozást legitímálój legkisebb közös többszörös szenvedett csorbát.

Apszeudo-fogalmat az is indokoltta teszi, hogy sajnálattal tölt el vitatársam valószínűleg figyelmen kívül hagyása, amely hiábavaló, mellékes támadásokra készített. Nagy részük nem vettem figyelembe. Ha Ovidiu Pecican figyelmesebb, észrevehette volna, hogy az én cikkem tulajdonképpen *nem* magának a regionális pártnak a kérdését elemezte, hanem a témára vonatkozó „bizonyos szövegek idézésének/értelmezésének egyfajta rugalmasságát”, illetve egyes személyiségek sokatmondó reakcióját egy regionális párt öklétére. Ami mégiscsak más. Meglehet, *pszeudo-polémia*nk ironikus jellege pontosan annak tulajdonítható, hogy véletlenül (vagy megsemm?) sokkal inkább a civil mozgalmak, „megátalkodott” híveként állók vitapartnerem mellett, mintsem valamely párt aktív tagjaként, legyen az akár regionális vagy transzietnikus. Ódskodom ugyan egyes mozgalmak, például a Polgári Szövetség (és vezetői) „apológiájától”; én magam is sok energiát és reményt fektettem bele romantikus időszakában, ám csakhamar rá kellett döbennem a mozgalom demokratikus korlátaira és álságos irányváltásaira. Mint ahogyan (az előttem megnyilatkozó által nem túl elegánsan hangsúlyozott) elszánt civizmom ellenére tudatosítanom kellett azt is, hogy egy parlamenti demokratában, mint bárhol a konszolidált demokrácia világában, nem lehet kézzelfogható eredményeket elérni másként, mint szó szerint vett politikai tevékenységgel, vagyis párttevékenységgel. Bármennyire tiszteletre- és dicséretreméltó, a polgári aktivizmus önmagában nem elegendő, s nem egyéb, mint hasznos és szükséges szövetséges. Ezért aggályok nélkül fogok támogatni minden ilyen jellegű, őszinte és becsületes kezdeményezést, még ha – lehet, irracionális iszonyodásból, ki tudja? – tartózkodom is a közvetlen részvételtől. Fenntartás nélkül csatlakozom tehát a Polgári Szövetség egyik alapító személyiségéhez, aki ő maga is politikailag elkötelezett volt egy Európa-barát illúziókkal teli időszakban: „Lehet, eljött a pillanat, hogy együtt gondolkodjunk a civil társadalombeli kollégáinkkal arról, jó volt-e, s ha igen, milyen mértékben, hogy a társadalom legreformpártibb erői önként hagyták magukat kizárni a döntési mechanizmusokból, abban a reményben, hogy a civil társadalom elegendő nyomást gyakorol majd a politikai társadalomra. Egvelőre világos, hogy túl hosszú távú stratégiát választottunk. Lehet, eljött az ideje, hogy elgondolkozzunk e stratégia árnyaltabbá tételének lehetőségeiről, és hogy politikai tevékenységgel nyomatékosítsuk. Nem igaz, hogy a hatalmat hatalom nélkül meg lehet változtatni.”⁴

Ami a másik ellentmondásos kérdés illeti (vagyis születési helyünk, *provinciális* elméleti atomizálásának kísérletét), a felszínes érvelésen túl (mint amilyen különböző erdélyi városok helyhatósági választási eredményeinek felidézése), amelynek elemzésébe most nem akarok belemenni, Ovidiu Pecican olyan kijelentést tesz, amellyel kénytelen vagyok teljes mértékben egyetérteni: „Világos azonban, hogy mindenki téved, aki egy monolit és egyszínű Erdélyt lát, *mint az is, aki valamilyen atomizálás nevében megszünteti Erdély történelmi identitását.*”⁵ (Kiemelés tőlem – Sz. E.) Ez az, amit tulajdonképpen bizonyítani akartam a szóban forgó cikkben (még ha – amiért bocsánatot kérek – több érzelmet kavartam is fel, mint amennyi érvet kiprovokáltam). Ha vitapartnerem előző cikkének üzenete a fentihez hasonló lett volna, polémiaim tárgyaltalan lenne. Saját magának kell feloldania azt a dilemmát, amelyet az előbbi kijelentés és a cikknek azzal mindenképpen ellentétes üzenete okozott. Számomra nem marad egyéb, mint hogy a szóban forgó írások olvasását/újraolvasását javaslom, és rábízom magam az olvasó tárgyilagosságára, kritikai szellemére.

A figyelmen kívül hagyás és a pontatlan idézés teljes mértékben megbosszulja magát, ami a „haza” és az „állam” kategóriáinak a

fenti elmélkedés megfogalmazója általi összetévesztését (?) illeti... Vajon nem tudja, mi a különbség a két fogalom között? Az általam idézett és az Ovidiu Pecican által szentnek tartott *egységes nemzetállam* ugyanaz lenne, mint az ország, amelyben majdnem egy évezrede él/élünk, függetlenül attól, hogy miként is neveztek az idők folyamán? Nem kétkem, hogy tisztában van a különbséggel, mint ahogyan pontosan ismeri az idézőjelek szerepét is egy szövegben, bár hibásan használja őket még a általam elkövetett „szentségtörés igazolásakor” is. És ha azt a plasztikus metaforát („szent tehén”), amely egyesekből a besugáshoz hasonló hazafias felhőrdülést váltott ki, elismerem, nem én találtam is ki (mint ahogyan a hozzá fűzött „gúnyosság” sem sajátom), mégis – az esetleges inkvizitori fenyegetések ellenére – felvállalom.

Mindenfajta szakralizálásnak meglehet a maga értelme, különösen azokon a területeken, ahova nem hatol be a ráció. Mégis kétkem, hogy a *Provincia*nak ilyen szerű politikai misztika szentélyének kellene lennie. A „félvállalás lelkesedése” nem csupán főként világi területre alászállt misztikus-mitikus érzés. Sajnálatos módon „a polgári individualizmus és a kartézianus racionalizmus” által képviselt modernitással összeegyeztethetetlen rurális modellek és mentalitások megváltoztatásának fűkezőjeként is megnyilvánul. Talán ideje volna, hogy legalább a XXI. században tudatosan átlépjük ezeket az intellektuális kétértelműségeket. A deszakralizálás keltette szemrehányások (hogy ne mondjak megbélyegzést) viszont megerősítik azt a többségi törzsi logikát, amelyet Ovidiu Pecican maga is világosan jelez. „Félvállalás” készítéseire nem tudok találobb választ adni Antonela Capelle-Pogăcean véleményénél, aki a *Provincia* ugyanazon számában sebészi pontossággal állapítja meg: a nemzeti múlt iránítkritikai tevékenységünk elégtelensége „általánosabb jelenséghez vezet: a romantikus nemzeti hagyományok, különösen az egységes nemzetállam hagyományai deszakralizálásával szembeni ellenálláshoz. Ma, bizonyos értelemben, paradoxális helyzetben vagyunk. A nyilvánosság szintjén az egységes nemzetállam hagyományával szembeni hűség uralkodik, e hagyomány revidiójának kísérletét többé-kevésbé rejtett, az ország érdekeivel ellentétes érdekek kiszolgálásával gyanúsítják. Ugyanakkor ennek a hűségnek a rituális ismételtetése olyan társadalomban történik, amelyben az integráció, a társadalmi kohézió, a tagok szolidaritási szintje nagyon alacsony. A hagyomány szentesítése ebben az esetben a tehetetlenségéből és a politikai közösség létrehozásának képtelenségéből fakad.”⁶ Azt hiszem, fölösleges bármit is hozzáfűzöm.

Provinciális jellegzetességeink élesebb megvilágítása érdekében mégis hasznosnak érzem a *Provinciális polémiák* finomításait. Ugyanakkor reménykedve kapaszkodom a *közös tér* kifejezésbe, amellyel vitapartnerem választát zárja. Ha ez a tér mégis ugyanaz, mint amit mi egyezményesen Erdélynek nevezünk, vagyis a tabuementes beszélgetések tere, örömmel lemondok e testvéri pengeváltás folytatásáról.

Fordította: ROSTÁS István

Jegyzetek

- Ovidiu Pecican: *Provinciális polémiák*, Provincia, 2000, 8.
- Szokoló Elek: *Eppur si muove, Védőbeszéd a „nem létező” provinciáért*, Provincia, 2000, 7.
- Ovidiu Pecican: *Transzietnikus párt vagy polgári fórum?* Provincia, 2000, 6.
- Smaranda Enache: *Nu e adevarat...* Részlet a Pro Europa Liga Közgyűléséhez intézett beszédből, Pro Europa, 1999, 2.
- Ovidiu Pecican: *Provinciális polémiák*, Provincia, 2000, 8.
- Annál inkább megtehetem, mert szabad ember lévén semmi nem kényszerít arra, hogy cenzúrázzam gondolataimat, és méricskéljem szavaimat valamilyen fajta karrier elvesztése miatti félelemben.
- Ovidiu Pecican: *Transzietnikus párt vagy polgári fórum?* Provincia, 2000, 6.
- Antonela Capelle-Pogăcean: *Megjegyzések egy regionális párt létrehozásának kérdéséről*, Provincia, 2000, 8.

Ovidiu PECICAN

Még valakik: román-magyarok és magyar-románok

Borbély Zsolt Attila írása a *Provincia* 4es számában, *Összmagyarság és erdélyiség*, amely tiszteletre méltó módon vállalt szintiszta magyar szemszögből figyelt a román-magyar kapcsolatok matematikájára, egyik magától értetődő következtetéssel megértette velem, mennyire igazságtalanok vagyunk *mindnyájan*. Sakktáblánkon csak fehér és fekete figuráknak van helyük. De mit lehet tenni a fehér és a fekete kombinációival? A nemzetállamok statisztikái nem engedik meg az ilyen árnyala-

tok figyelembevételét. Jobb napjaikban az ilyen statisztikák alkotó jellegűek. Így aztán arra ébredhetsz, hogy Ileana nagymama a császár idejében kiadott születési bizonyítványában Ilnaként szerepel, hogy egy szenvedélyes magyart mondjuk Radu Ionescunak hívnak, vagy fordítva – mert, jaj, a terepen a fordított is megjelent! – Forro Iuliu, vagyis Gyula az „egy az egyben románok”-nál hősiesebb román hazafiúi pózban tetszeleg.

Ki beszél a „jimi-juma”, „fele-fele” barátainkról? Leggyakrabban még ők maguk sem. Környezetükből valamelyik óvatos nem mulasztotta el figyelmeztetni őket: biztonságosabb, ha befogod a szád, és azt mondd, román vagy, vagy magyar vagy, miért lenne ez hazugság?!

Borbély, akinek cikke különben mérsékelt és kiegyensúlyozott, bizarr logikával dolgozik. Szerinte, ha transzietnikus szereplőket akarsz kapni, először mindenestől nemzetiesítendőt kell őket: „...az erdélyi magyarságon belül az erdélyiség gondolatát a politikai szintéren éppen azok vállalták fel, akik az összmagyar építkezés hívei”. Ugyanennek a logikának megfelelően nem más, hanem Tőkés László püspök lenne erre az irányzatra jellegzetes. Ha tehát az összmagyarság iránti érdeklődés – a földkerekség összes magyarjának közösségéről van szó – a transzietnikus minden híve számára kötelező határállomás (transzietnikusizmus) az erdélyiek óhaját értve az iránt, hogy nagyobb beleszólásuk legyen saját problémáik megoldásába), akkor ez azt jelenti, hogy minden magyar, függetlenül attól, hogy transzietnikus-e, vagy csak az összmagyarságba akar integrálódni, végül ugyanoda jut. Éppen így bárki, akinek egyik születe magyar, a másik más nemzetiségű, feloldódik majd a magyarság nagy gyűjtőmedencéjében, ha törekvéseinek célja az erdélyiség horizontja. Értetted, hogy miután így áll a helyzet, Borbély számára csupán az „ők” és a „mi” létezik. Valaki, akinek különböző etnikumú szülei vannak, vagy magyar lesz, vagy valami más (német, román, szerb stb.).

A transzietnikus ilyen olvasatával Borbély nemcsak túlzottan leszűkíti ennek a – hogy is mondjam? – elméleti javaslatnak az olvasatát, hanem elképesztően mereven és kizárólagosan körvonalazza a magyarsághoz való tartozás egy modelljét is. Mert mostantól kezdve világos: akár transzietnikus, akár nem transzietnikus, minden magyar csak akkor ismertetik olyanként – a hivatkozott cikk szerzője szerint –, ha „az összmagyar építkezés hívei”-nek értékcsoportját vallja magáénak, vagyis az RMDSZ Reform Tömörülését.

Bevallom, semmit nem tudok erről a csoportról. Minden ismeretem róla arra korlátozódik, amit éppen Borbély közöl ebben a cikkében. Ha komolyan veszem, amit itt mond – és nincs okom nem komolyan venni –, akkor meg kell értenem, hogy ennek a csoportnak a reformtörekvése konzervatív és tradicionalista, abban az értelemben, hogy visszavonult a XIX. század korlátozó és a nemzetiségi másság iránti (hogy többet ne mondjak) óvatos nacionalizmusába. Másrészt viszont opcióiban radikális, amennyire Tőkés püspök álláspontjaira emlékszem.

Ilyenformán – és kérem, javítsanak ki, ha tévednek – kicsit továbbmenve és valahol, a magyarok dicsőnytől övezett múltjában keresve az éppen körvonalazott modellt (természetesen a románoknál is van ilyen!), megállapítom, hogy Tőkés, Borbély és valószínűleg ennek a politikai, polgári és nemzeti irányzatnak a hívei magyarábbak, mint az Árpád-házi királyok, akik úgy-ahogy megengedték a besenyőknek és a kunoknak, hogy letelepedjenek a földjükön. Mi több, letelepítettek a székelyeket és a szászokat, földet és előjogokat adva nekik. És egy jól ismert elmélet szerint, amelyet a legtöbb román történész régóta vitat, a Duna déli oldaláról letelepítették a kenézek által vezetett román pásztorokat a Magyar Királyság területén. Ezek közül egyesek – a besenyők, kunok, székelyek – a modern korban a magyar nemzet részei lettek. Mások (a szászok, románok) nem! De, legalábbis a középkorban – abban a korban, amelyet viszonylag sötétnek és barbárnak tartanak a humanizmus, a reformok és a nagy felfedezések nyomán született új világhoz képest –, a magyarság nem határozta meg önmagát azzal a... határozottsággal, merevséggel vagy nevezniük bárminek, amivel az RMDSZ Reform Tömörülésének kemény magja meghatározza.

Románként nem írtam volna le ezeket a sorokat, ha gondolataim nem szálltak volna valami felé, ami a múlt nyáron történt. Néhány diákom meghívott, hogy szervezzek a Bálványosi Szabadegyetemen egy workshopot a kisebbségekről és az európai integrációról, és sikerült megismernem más fiatalokat is, akik aznap ott voltak. Köztük volt az orvosi egyetem egyik fiatal végzetje, talán a fővárosból, aki bevallotta, azért jött, hogy kipihenje az őt emésztő önzonosság dilemmáit. Szülei közül az egyik román volt, a másik magyar, és bárkihez is ment, rokonai közül egy adott pillanatban valaki mindig mondott valami sértőt a „másik” etnikumról. Villámcsapásként ért akkor a felismerés, milyen nehezen belélegezhetőnek tűnhetett kollégám számára még a saját, két nyelv és két kultúra között (az egyik többségi, a másik kisebbségi) megosztott családjának levegője is. Nem emlegette nekünk, a jelenlétüknek, egyes idegenek megvetését az örökölt genetikai és kulturális felével szemben. Csak a számára kedvesekről, közeliéről, vérokonairól volt szó.

Íme, miért hiszem, hogy józanul mérlegelve a dolgokat, retorikai szóvirágokkal és logikai finomságokkal elve egy közös jövő érdekében, sem a románoknak, sem a magyaroknak nem lenne szabad elfelejteniük, hogy közöttünk mindig van valaki, aki kisebbségibb a „hivatalos” kisebbségnél – sebezhetőbb és féltékenyebb.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1959, Arad; BBTE, Európai Tanulmányok Kar, Kolozsvár, előadótanár; Razzar (Alexandru Pecican), Bukarest, 1998; Lumea lui Simion Dascălul, Kolozsvár, 1998.

Hányan tekintenek közülünk a jövőbe, és hányan a múltba? Segít-e életünk megtervezésében az a kép, amit az elmúlt időkről magunkban kialakítottunk, vagy gától abban? Mit gondolnak a szakemberek, amikor múltira vonatkozó megegyezésünk hibáiról, elfogultságairól vagy túlzásairól van szó?

Megkértünk néhány történészt, mondja el véleményét. Vízioik a mégiscsak közös múltól annyira különbözőek, hogy mindenképp azt akartuk tudni, vajon az erdélyi történelem véglegesen darabokra tört-e, vagy reményked-

ni lehet a mozaik helyreállításában. Ezért három kérdést fogalmaztunk meg:

1. Erdélynek egyelőre csak részleges történetei vannak. Kíváncsún tartja-e egy olyan Erdély-történet megírását, amely valamennyi ott élő közösség múltját képes egy-egybe foglalni?
2. Hogyan látná lehetségesnek e terv megvalósulását?
3. Melyek azok a kérdések, amelyek kötelező módon transzietikus (nemzetekfölötti) megközelítést igényelnek? A válaszokat folyamatosan közöljük. **A szerk.**

Ovidiu PECICAN

A megértés a döntő, és nem a bizonyítás

1. Bevallom, amikor *Molnár* Gusztávval együtt kigondoltuk ennek a kérdőívnek a három kérdését, úgy éreztem, hogy megfogalmazva őket, megpróbálok közelebb kerülni szakmabeli kollégáimhoz, akik – szélesebb körű vagy körülhatároltabb – elfoglaltságaik miatt közömbösen (vagy éppen ellenségesen) mennek el mellett a prioritás mellett. A három önálló részre osztott kérdés voltaképpen egyetlen. A lehető legkevésbé provokatív módon fogalmaztam meg, nem zsurnalisztikai hozzá nem értésből, hanem hogy ne lobbantsak lángra olyan problémát, amely, úgy tűnt, sok kolléga számára... tabu.

Demint a pszichoanalízis esetében, amelyben a jövődobeli szakember egyúttal az első megvizsgált alany, illendő, hogy az első, aki a kérdésekre válaszol, maga a kérdésfeltevő legyen. Elmondom tehát, hogy valóban szeretnék egy ilyen egységes, globális történelmet, hozzáátve rögtön, hogy a többi (német, magyar, román, zsidó stb.) változat járuléknak tekintem. Azt hiszem, nincs szó helyettesítésről, hanem a történetírás múltira vonatkozó vetületeinek új irányba történő kiegészítéséről. Haszná azonnal érezhető volna, mert azonnal láthatóvá válnának az Erdélyben más-más időközökben élt lakosság különböző emberi közösségei közti társadalmi, etnikai, kulturális, felfogásbeli viszonyok.

Másik haszna – amit nem akarok figyelmen kívül hagyni – az lenne, hogy egy ilyen terv eredményeképpen olyan adatokat és értelmezéseket kapnánk, amelyek szükségesek minden etnikailag fókuszált változat újradimenzionálásához. Ily módon kiküszöbölődne a perspektíva hibái, és csökkenne annak a veszélye, hogy az ideológiailag manipulált változatok hihetővé váljanak a kevésbé tájékozott olvasók szemében.

2. Nem feltétlenül szükséges – bár az intellektuális szolidaritás szép gesztusa lenne –, hogy az egész erdélyi lakosság közös történelmének megírásához a múlt három számottevő etnikumának (román, magyar, német) soraiból toborozzunk szakértői csoportokat. Végeredményben egy felvállalt és főbb részleteiben árnyaltan megfogalmazott terv alapján egy román – vagy zsidó vagy magyar stb. – történészekből álló csoport anélkül is elkészíthetné Erdély történelmének értékes szintézisét, hogy a mások képviselőinek a csoportba való felvétele – „politikailag helyes” – alibié legyen. Nem hiszem, hogy olyan korban, amikor a kölcsönös gyanakvás még nem tűnt el, kötelező lenne vegyes csoportokhoz folyamodni. Másrészt le kell szögezmem, hogy egy ilyen csoport létrehozása már önmagában véve is eredmény lenne, mert kielégítené a kölcsönös bizalom új alapokra való helyezésének, végső soron az együttélésnek minimális igényét.

Visszatérve azonban az egyszínű csoport által megírt „transzietikus” történelem hipotéziséhez, azt hiszem, az a lényeg, hogy a csoport által kialakított kép azoknak az erdélyi közösségeknek a hozzájárulásáról, amelyek az idők folyamán a tartomány fejlődését biztosították, tiszteletet és valós érdeklődést mutasson. Tisztázni kell ezt a hozzájárulást, mert láttunk már szerkesztőbizottságok egy-egy kisebbségi tagja által forgalomba hozott nacionalista változatot is...

Ilyen opció esetében, én személy szerint, legalábbis a munka első változatának elkészülte után, felkérnék néhány más nemzetiségű, a szóban forgó kérdésben jártas kollégát, hogy szakértői szemmel olvassa azt el.

Kiemelném azt is, hogy egy ilyen változat nyilvánosságra hozásához tartanám fontosnak, hogy a szerzők részletesen ismerjenek minden korszakot, és ismerjék az adott korszak „etnikai” konfigurációjának minden változatát. Szerintem szintézisek írásakor nem a mi feladatunk egy-egy történelmi pillanat pontról pontra való aprólékos kutatása. Ebben az esetben más természetű képességre van szükség: az addig a pillanatig megjelent tanulmányok horizontjának lehető legteljesebb összefoglalására. Mindezen kívül szükséges egyfajta arányérzék is (nehogy amúll egyik vagy másik elemét felnagyítsuk a többi kárára), vagyis az építési képesség. Végül kitűnő szintetizálóképességre is szükség van a lényegtelen részletek kiszűrése és a lényegesek belefoglalása érdekében, hogy olyan kiegyensúlyozott kép alakul-

hasson ki, amelyben a különböző erdélyi történelmi közösségekhez tartozó olvasók magukra ismerhessenek. Ez a tét, és kevesen lennének képesek eleget tenni neki.

3. Azok a problémák, amelyek az interetnikai kapcsolatokat bekeverték ebbe a kérdésbe, arra köteleznek, hogy a híres latin bölcs mondásnak megfelelően – *audiatur et altera pars* – felülvizsgáljuk saját felfogásunkat. Következésképpen egy ilyen vizsgálódásban nem mellőzhetők a gazdasági és társadalmi életre, a politikai viszonyokra vonatkozó kérdések. De azok sem, amelyek a különböző etnikai csoportok kultúrájára vonatkoznak. Egyetlen példa: hogyan érthetnénk meg az erdélyi román fatemplomok architektúráját, amelyek ortodoxok, anélkül hogy bizánciak lennének? Vagy a XVIII.–XIX. századi, szintén román és szintén ortodox, de barokk stílusú templomokét? Főleges, hogy a nemzeti viseletek, a népzenei irányvonalak és a hagyományos táncok stílusának keveredésére is felhívjam a figyelmet.

Röviden, önmagunk múltjának nagyon kevés vonatkozását érthetjük meg anélkül, hogy a mások múltjára ne hivatkoznánk. Ebből következik, hogy a megértés a döntő, és nem a bizonyítás.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

K. LENGYEL Zsolt

A „totális” mű kritériumai

1. Egy ilyen műre rég szüksége van a tudományos és könyves szakmának. Ez már abból is látszik, hogy voltak már ilyen irányú próbálkozások. Ezek magyar téren a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében készült három, majd magyarul és idegen nyelveken is megjelent egykötetes *Erdély története* révén jutottak a legmesszebbre. Erdélyi szász oldalon a Németországban élő Harald *Roth* előbb németül, nemrégiben magyarul enyhén átdolgozva kiadott *Kis Erdély-története* tükrözi a legmeggyőzőbben az átfogó tárgyalási módigényét. Hasonló, idézhető román példát nem ismerem.

Am mi szerint legyen „totális” ez az óhajtott mű? Az eddig a pvilágot látott, kisebb vagy nagyobb időléptékű Erdély-történetek általában nemcsak azért részlegesek, mert hol a magyar-román, hol a német-román, hol a magyar-német viszonyra összpontosítanak, hanem azért is, mert némelyikük politika-, másikkul kultur- vagy társadalom- és gazdaságtörténeti jellegű. Az imént említett két munka megkísérli ötvözni a különböző történettudományi szakágak módszereit meg eredményeit – és nem jelentéktelen sikerrel –, de a szerzők szemlélyesszakmai adottságai természetesen korlátokat szabnak e tekintésnek. Hiszen a mégoly képzett történetíró sem lehet egyformán jártas valamennyi – tárgya elemzésekor megszólaltatható – diszciplínában, illetve társtudományban.

A szóban forgó egyoldalú súlypontozások talán legnehezebben bizonyítható, illetve cáfolható oka a szerzők értelmezési szemléletében rejlik. Abban, hogy Erdélyt valamelyik ott élő etnikai-kulturális közösség össznemzeti történelmébe igyekezzenek illeszteni, és a mindenkori háttország részeként, némelykor függvényként tárgyalni. Ugyanakkor azt sem tagadják, hogy a régió egyik alkatmeghatározó vonását a köztes, bizonyos mérvű önállóságot eredményező helyzetéből nyerte. A nemzet-történeti és a régiótörténeti közelítés együttes folyamánaként egykettős integrációs képlet alakul ki: eszerint általában létezőt egy belső erdélyi viszonyrendszer, amely folyamatosan vagy időközönként egy magasabb rendű, egymást többé-kevésbé mereven kizáró magyar vagy román vagy – bizonyos korszakokban – német (osztrák) vonzásközeghez is igazodott, esetleg hasonult, önszántából vagy külső nyomásra. És éppen a régió belüli – sikeres vagy sikertelen – integrációk egyik vagy másik külső vonzatának a kidomborításával válhatnak az Erdély-történetek részlegessé. Hogy csak az itt szóba hozott két példánál maradjunk: a „szász” látószög Rothnál helyenként éppúgy észrevehető – esetében nem egy német anyaország, hanem a Habsburg-dinasztia erdélyi befolyásainak előnyös

megítélésében –, mint a „magyar” szemszög a Szent Korona országainak keretéből kiinduló budapesti háromkötetesben.

Az Erdéllyel foglalkozó történetírás tehát legalább háromféleképpen hidalhatja át eddigi részlegességét. Egyrészt úgy, hogy kialakít egy alapvető magyar-német-román kapcsolat-elemzésimintát, és ebbe a tárgyalat kor sajátosságai szerint bevonja a többi nemzetiséget is. Másodrészt az így máris kerekébé váló kép mondanivalóját a historiográfia különböző szakágainak és az érdekelt társtudományoknak kellene megfogalmazniuk, interdiszciplinárisan. Harmadrészt pedig a regionális vizsgálódási alapot illene megerősíteni. Ez utóbbi feladatot megkönnyítő szempont az erdélyi történelem eredetiségének egyik fokmérője, nevezetesen az önállóság, amely – lett legyen viszonylagos vagy ennél magasabb fokú – lehetett végcél vagy csak eszköz egy nem kívánt csatlakoztatás ellen, vagy éppen séggel fogódzó egy igenis kívánt, de időszerte el nem érhető betagolásra várva. Következésképp a régióközpontú értelmezés egyik irányadó kérdése, hogy mikor melyik helyi népcsoport, illetve népcsoportrés *milyen funkciót látott az erdélyi külön fejlődésben, milyen végső eredményt ért tőle*.

2. Az előbbi válaszban kijelölt úton csakis több szakember együtt láthatna hozzá némi eséllyel a feladathoz. Képviseletet kellene valamennyi bölcsészettudományi szakágat, a régészet-től a néprajzig, a nyelvészet-től a művészettörténetig, a politológától a gazdaságtörténeten át a szociológiáig. A különböző módszerekből természetesen a korszakok kulcskérdéseire igazodva kell válogatni.

Ajánlatos lenne egy nemzetiségileg is vegyes szerzői gárdával dolgozni. Így könnyebben lehetne összegyűjteni és kiértékelni a különböző nyelvű szakirodalmi termést, és egyúttal egyesülnének a nemzet-történeti értelmezési szemléletek egy régiótörténeti munkaterv keretében. Ennek koncepcionális elveit és részletes kifejtésének, majd lebonyolításának a módozatait egy szakmai tanácskozáson kellene megtárgyalni, a téma-igények és a szerzők közreműködési lehetőségeinek kérdőívselemzése után.

A terv tartalmi kidolgozása és a mű megírása során nagy hangsúlyt kellene fektetni az elmúlt tíz évben megjelent dokumentum- és adatgyűjtemények, valamint szövegkiadások kiértékelésére. Egy összefoglaló tartománytörténethez a szerzők nem végezhetnek levéltári alaputatásokat, nyomtatott forrásokra azonban mindenképpen támaszkodniuk kell. És e téren a közelmúltban jelentős publikálási tevékenységeknek lehetünk tanúi Magyarországon és Romániában, de nyugati országokban is. Hasonlók érvényesek a nemzetközi szakirodalomra.

A szervezési előkészítés egyik kulcskérdése, hogy milyen szakmai (szerkesztési), nyelvi és kiadói közegbe illik egy ilyen vállalkozás. E téren is egy nemzetileg vegyes jellegre, illetve egy több nyelven megjelentethető kötetre, esetleg kötetekre kellene törekedni. A belterjességet elkerülendő és a külföldi terjesztés esélyeit növelendő nem csak erdélyi román-magyar-német mezőnyből kellene a szerzőket összegyűjteni. Egész sor nyugat-európai kutatóintézetben és egyetemen dolgoznak olyan Erdélyből elszármazott vagy más országban született kollégák, akiknek van megalapozott mondanivalójuk ebben a témában.

3. Ahogyan bizonyos vitás kérdésekben vélhetően ezentúl sem várhatók egyhangúlag elfogadott álláspontok, olyanok, amelyeket egyetlen közreműködő fogalmazhatna meg a kötet/kötetek többi munkatársának a nevében is. Ezért például a közép-korinépé válást, a fejedelemségi rendiséget vagy a „modern”

kori nemzetiségi, majd kisebbségi mozgalmakat egészében vagy részben akár külön-külön, tehát egy magyar, egy német és egy román szerzővel kellene megírni. Ez azt jelentené, hogy amúbizonyos témákban meg sem kísérelné egységesíteni a felfogásokat. Ez szerkesztés- és kiadópolitikailag ugyan viszonylag ritka – és a szélesebb olvasóközönség által esetleg nehezményezett – eljárás, de Erdély történelmével kapcsolatban mégis elkerülhetetlennek látszik akkor, ha minden ott élő nemzet tudósát egyazon munkatervben kívánjuk szerepeltetni.

Annemzetekfölötti megközelítést követelő további lehetséges kérdéskörökből itt még csak egy példát emelek ki: az európai szellemi áramlatokét (mint a kereszténység, a reformáció és a felvilágosodás), amelyekhez a régió mindegyik etnikai-rendi-nemzeti csoportja, ha más-más módon is, de hosszú távú eredményeket hozóan viszonyult, és amelyeknek ezért különösen indokolt az összehasonlító vizsgálata.

1960, Kolozsvár; *Müncheni Magyar Intézet*, ügyvezető igazgató; Ludwig-Maximilians-Universität, tudományos asszisztens; *Ungarn-Jahrbuch 24*, München, 2000.

Sorin MITU

A képzeletbeli hazák „északi” és „déli” része

Fegyelmetlenül egy tömbben fogok válaszolni a három kérdésre, tulajdonképpen át is alakítom őket, véleményemnek megfelelően.

Az első kérdés nyilván szónoki, megfogalmazásával sugallja a választ. Hozzátenném, hogy egyetlen megkérdezett sem fog „nemzetiségétől függetlenül” – másképp válaszolni, mint igennel, mi több, mindegyikük hévvel fogja hangoztatni egy ilyen rég várt történelem szükségességét. A többi választokat elolvasva, a *Provincia* olvasói ellenőrizhetik fenti állításomat. Am ha így van, felmerül a kérdés, hogy miért hiányzik – legalábbis a román történetírásból – az ilyen „transztnikus” tárgyalás-mód, amely e tartomány sajátosságait, igazi változatosságát tükrözné. A válasz azonban erre a kérdésre terjedelmével meghaladná egy időszakos kiadvány kereteit. Amúgy egészen szép könyvet lehetne írni az erdélyi tér és múlt etnicizációjáról, a historiográfiai nacionalizmus céljairól, Erdély szerepéről a román történettudományi kultúra alakulásában a romantikusoktól a nemzeti kommunistákig.

Élretéve azonban a jelenség történelmi természetű magyarázatait, megfogalmaznám néhány olyan észrevételemet, amely közvetlenebbül kapcsolódik az Erdélyről szóló történetírásához. Azzal kezdeném, hogy bármely történetírás megengedett, s ennél fogva kívánatos annak, aki vonzalmat érez iránta. Aszakemberek megírják „történelmeiket”, az olvasók elolvasásák, s ha mindenki elégedett ezzel a kétoldali kapcsolattal, a választott tárgy és annak megközelítési módja már teljesen mellékessé válik. Így hát nagyon jól megírható – senki sem tiltja – külön a románok története, vagy csak a szászoké, vagy csak az erdélyi magyar szombatosoké, ahogyan kedve tartja a történésznek, a kiadónak, a közönségnek, bárkinnek, akit a kérdés egyik vagy másik vetülete érdekel. Nyilvánvaló az is, hogy ugyanilyen jogos a közös erdélyi történelem igénye, amelyben a történész egyformán figyelemben részesíti az itt élő „népeket” (vagy akár szándékosan mellőzi őket, ha mondjuk az erdélyi zene vagy lovaglás történetéről van szó).

Agond ott kezdődik, amikor észre vesszük, hogy egy egész történetírást, amilyen például a román, szinte kizárólag a múltnak egyetlen arca érdekli, csak azt műveli, és nem is termel ki egyebet, mint „az erdélyi románok történelmét”. Még egyszer mondom, nincsen ebben semmi jogtalan; a baj (ha csupán a tudományos érdeket tartjuk szem előtt) abból ered, hogy ily módon ismereteink nem teljesek, egyoldalúak, következetesen hamisak lesznek. Ha pedig a szakmaiság szféráján kívülről tekintjük a dolgokat, hozzátehetjük, hogy egy ilyen fajta részleges történelem csonka emlékezetet idéz elő a széles közönség tudatában. A rajta nevelkedett olvasók nem hajlandók a múlttagésében sajátjuknak tekinteni, érzelmileg pedig militáns, öngazoló történelmek híveivé és hirdetőivé válnak, amelyeknek végső célja a mi „igazságunk” védelme és a mások „igaztalanságának” hangoztatása. Hogy a mai politikai cselekvés szempontjából mennyire káros az ilyen viszonyulás, gyanítom, mindenki tudja, aki pedig nem, az látogasson el Koszovóba, és biztosan megtudja.

Még egyszer mondom, nem akarom én elmarasztalni külön ezsvagy azt a történetírást, amiért valamelyik témát előnyben részesíti. Különb is, nem tesztek egyebet, mint „kötélről beszéltekakasztott ember házában”, hisz magam is szorgalmasan termettem a könyveket és tanulmányokat „az erdélyi románok történelméről”. Ezt voltam képes tenni, így tanítottak, ezekre a kérdésekre volt szemem történészként, amióta csak ebbe a mesterségbe belefogtam, ez a helyzet. Meg tudom hátr érteni bármelyik kollégámat, aki ugyanígy van vele, még akkor is, ha nem hiszem, hogy a rögeszmés ragaszkodás valamilyen tárgykörhöz mint általános törekvés helyes és célravezető tudományos szempontból.

Ugyanakkor, bármennyire mentegetnénk is magunkat, a nemzeti történelmet előnyben részesíteni se nem ártatlan, se nem esetleges tett. Hanem olyan, ma is tetten érhető törekvés, amely akár személyek vagy intézmények szándékos akcióját jelenti, akár olyan nem akaratlagos, diszkurzív önreprodukáló mechanizmusokat, aminőket bármely „beszély”, narrációs szerkezet magában rejt. Nem könnyű megmondani, felelős embereként, akiknek magunkat tartjuk, hogyan kellene viselkednünk az ilyen szándékos akciókkal vagy szerkezeti automatizmusokkal szemben. Nem hiszem, hogy egy bizonyos törekvés „támogatása” vagy „meghiúsítási kísérlete”, egy hagyomány „kiagyaltása” vagy „lebontása” olyan művelet lenne, amely a tudomány emberének hatáskörébe kellene utalni, akár az „erkölcsi kötelezettségek” tekintetében is. Hogy vannak intézmények és történészek, akik felvállalnak ilyen szerepet, alárendelve a történelmet a nemzeti ideológiának (ama nézet jegyében, hogy az én nemzetemnek mindig igaza van, tehát egyidejűleg lehetek nacionalista és az igazság védelmezője), valóság-

gos – és kifejezetten veszélyes – tény. De ez a megállapítás még nem igazolhatja sem valamiféle gondolatellenőrző hatóság, sem egy amolyan jóézés-tervező intézet létrehozását. Persze bármikor felkiálthatunk: „Szégyelljék magukat!”, olykor csakugyan szükségét is érezzük, hogy ezt tegyük, hisz emberek vagyunk, és mindannyiunknak megvannak a magunk frusztrációi és a megvívandó személyes harcai. Nyilvánvaló azonban, hogy egy ilyen megoldás legfeljebb egy újságban képzelhető el, nem pedig egy fegyelmetlen tudományos közlemény lapján. Fontosnak azt tartom, hogy vizsgáljuk a jelenséget, hogy kritikusán ízeke szedjük, s hogy megmagyarázzuk. Talán így sikerül megfosztanunk a legitimitásától is, egyszerűen azáltal, hogy a tudományos kutatás reflektorfényébe helyeztük. Am a történész, saját korlátai között, ennél többet nem tehet.

Visszatérve az okokhoz, amelyek miatt Erdély történelme etnikai-nemzeti kritériumok szerint feldarabolódik, megemlítenék egy „földhözragadt”, egyenesen kicsinyes szempontot. Egyébként a „magas”, látszólag emelkedett elvekre alapozó ideológiai magyarázatok is bármikor felhasználhatók igen szűk érdekek érvényesítésére. A nyugati doktorandusok nagy része, akik azért jönnek Romániába, hogy Erdély történelmét tanulmányozzák, s az utóbbi években nincsenek is kevesen, az itt beszélt mindhárom nyelvet megtanulja, bármilyen témával kapcsolatban elolvassa a román, a magyar és a német könyvészetet, s igyekszik, hogy ne hagyja magát befolyásolni a különböző szempontok önmagyarázó verzióitól. Ezért ők általában „Erdély-történelmeket” írnak – jobbkat vagy gyengébbeket, lehetőségeik szerint –, semmiképpen nem részleges történeteket, amelyek például az X utcában lakó románokkal foglalkoznak, ha már a tanulmányuk tárgya „az X utcában lakók egy napja”. Őszintén be kell vallanunk, hogy sok történésznünk azért hajlamos „az erdélyi románok történelmére”, mert ez a kényelmes; éppen elegendő vannak, akik „Erdély történelmével” foglalkoznak, de nem ismerik a magyar meg a német nyelvet. Ebből a tényből kiindulva készílnék aztán kutatási tervek, tantervek, tanulmányok és összefoglalók, amelyek – mintegy ördögi körben – fenntartják a részleges történelem iránti preferenciát.

A fentieszrevétel persze nem csökkenti az ideológiai indítékek szerepét. Vannak történészek, akik Erdély valamennyi nyelvét ismerik, de – amint mondani szokták – mindhiába, mivelképtelenek megszabadulni az etnocentrikus és nacionalista szemlélettől, amelybe szellemileg beleszülettek. Egyébként sohasem kapott kellő hangsúlyt az, hogy mennyire fontosak a szokások-készségek és az automatizmusok, amelyeket a történészekbe iskoláik, az elolvasott könyvek, az őket irányító mesterek ültetnek. Egyetlen példát említek, amely, gondolom, sokatmondó anketünk szempontjából. Bármelyik szakember vagy akár egyszerű megfigyelő, aki kívülről nézi a román és magyar történészek véleményét egy olyan kérdéstről, mint a románok kontinuitása Erdélyben (egy olyan témáról tehát, amelyről a történelmi források keveset mondanak, s ez óhatatlanul tudományos vitákhoz vezet) – csak hüledezhet. Tudomásom szerint ma nincs egyetlen román szaktekintély sem, aki ne azt mondaná, hogy „a románok itt voltak Erdélyben”, s ugyanakkor egyetlen magyar szaktekintély sem, aki ne lenne meggyőződve, hogy valamelyik sötét évszázadban „a románok nem voltak Erdélyben”; mintha a történelmi érvelés szabályait etnikai jegyek határoznák meg. Lámpással keresve sem találni egyetlen „eltévededettet”, egyetlen „tévesen gondolkodót” sem, egy, a maga módján akár illetéktelen történészt, aki román létére úgy vélje, a kilencedik században az ősei elég gyéren fordultak elő a Kárpátok erdőségeiben; vagy magyar létére hagyja magát meggyőzni román kollégáinak mégiscsak bizonyítékokkal és érvekkel teli kötetektől. Bármennyire „hiányosan felkészült” és bármennyire „fogytékos agyú” lenne is (minden normális emberhez hasonlóan) történésznünk, ezt a megköszíthatatlan hibát sohasem követné el. Vajon miért? Csupán a nacionalista ideológia nyomására, vagy talán mert attól fél, hogy társai „árulónak” fogják tartani, esetleg abbéli hitmiatt, hogy a határokat még mindig veszély fenyegeti, netán a könyvekben található történelmi érvek erejével meg lehetne őket változtatni? Ma már mindez nem állja meg a helyét. A román és magyar történészek többsége „normális” szakember, akit tudományos érdeke és érdeklődése ösztönöz, fegyelmetlenül igazodik szakmája sajátos szigorához. Ilyen körülmények között ragaszkodásuk a tizenkilencedik századi militáns történetírás hadállásaihoz csakis a „nemzeti” historiográfia hagyományainak fentebb említett rendkívüli tehetetlenségével magyarázható. „A könyvek könyvekké lesznek”, ahogy mondani szokás, s a tanítványok nehezen szabadulnak iskolát teremtő mestereik – olykor ragyogóan felépített – érveinek hálójából.

Amikor majd fellepnek, mondjuk, kevésbé képzett román történészek, akik őseiket balkáni tájakon keresik, s nemkülönb – ugyanolyan naiv és nem kellően informált – magyar történészek, akik ellentmondanak nekik, akkor lesz majd itt nálunk is, nemcsak a németeknél vagy az amerikaiaknál, közös Erdély-történelem. Addig azonban még sok víznek kell lefolynia a Dunán, amely megfellebbezhetetlenül szétválasztja e két furcsa törzs bölcsseit, egyik részüket az „északi”, másik részüket a „déli” vidékeire száműzve imaginárius hazájuknak.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

1965. Arad; *BITE*, Történelem-Filozófia Kar, előadótanár; *Románii vázuți de maghiari, Kolozsvár*, 1998 (Melinda Mituval együtt).

JAKÓ Zsigmond

Akarat és szakmai illetékeség

1. Nagyon kívánatosnak tartom egy olyan Erdély-történet elkészítését, amely valamennyi itt élő etnikai közösség múltját egy-egybe foglalva, szerepének megfelelően tárgyalná. Ennek megvalósulása azonban, a társadalmi, politikai és szakmai feltételek hiánya miatt – a jelenlegi viszonyokra alapozott véleményem szerint – még talán több nemzedéken át is csak kívánság marad. A hiányzó társadalmi és politikai feltételek közismertek. A szakmai akadályokról azonban – úgy gondolom – nem lesz felesleges néhány szót ejtenem.

2. Ilyen összefoglaló mű megvalósításának útjában nem is a korszerű előtanulmányok hiánya vagy a témában érdekelt román, magyar és szász szakkutatás eltérő módszertani gyakorlatok és fejlettségi foka a legnagyobb akadály, hanem az, hogy a feleknem mindenike számol bizonyos megkerülhetetlen, konkrét adottságokkal és az ezekből következő módszertani következményekkel. Azokra a kizárólag szakmai problémákra gondolok, amik abból a tényből adódnak, hogy Románia múltjának régebbi (1800 előtti) írásos történelmi forrásanyagának hozzávetőleg 80-85%-a Erdélyre vonatkozik, latin betűkkel írott, és gyökeresen különbözik a bizánci-cirill írásterülethez tartozó Moldva és Havasalföld azonos korú információs anyagától. Ennek az eltérő jellegű erdélyi forrásanyagának, minden történelmi vizsgálódás tárgyinyersanyagának a hasznosítása érthető módon sajátos ismereteket és módszereket kíván meg azoktól, akik Erdély múltjának tudományos igényű, korszerű bemutatására vállalkoznak.

Hogy világosabbá tegyem a megoldásra váró jelenlegi helyzetet, néhány, az ország elbeszélő kútfői kapcsán jelentkező konkrét kérdést kívánok felemlíteni. Ioachim *Grăciun* professor bibliográfiájából (*Repertoriul manuscriselor interne, sec. XV-XVIII privind istoria României*, București, 1963) megtudható, hogy az ország 465 elbeszélő forrással rendelkezik, és ezekből 54 Moldvára, 43 Havasalföldre, 368 pedig Erdélyre vonatkozik. Az erdélyi kútfők közül viszont 159 magyar, 107 német, 92 latin, 69 román, 23 görög, 11 pedig szláv és egyéb nyelvű alkotás. Még élesebben tevődne fel a kérdés, ha az okleveles forrásanyagról is lenne hasonló pontosságú felmérésünk. Daminan *P. Bogdan* professor becslése szerint (*Din paleografia slavo-română. In: Documente privind istoria României. Introducere*, București, 1956. I. 114, II. 10) a mai Romániában a XIV.-XVIII. századból hozzávetőleg 7000 ósláv nyelvű, cirill írású oklevél szövege maradt fent, melyből 11 darab erdélyi provenienciájú. Erdély múltjára vonatkozóan viszont a XI. századtól kezdődően a külön erdélyi fejedelemség megalakulásáig (1542-ig) terjedő időszakból legalább 30-35 000 latin nyelvű oklevél ismeretes (*Jakó Zs.-Radu Manolescu: Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 102-103). A nyelvi nehézségeken kívül azok az akadályok is leközdésre várnak, amelyek abból adódnak, hogy ez az óriási iratörökség az ország többi részétől különböző íráskultúrában, más közigazgatási, kormányzati, jogi struktúrában keletkezett. Világosabban szólva: ezeket a forrásokat tehát csak az használhatja szakmai illetékeséggel, aki kellően jártas az egykori magyar királyság és erdélyi fejedelemség történetében. Ilyen kutatókban pedig országunk igazán nem bővelkedik. De erősen megfogytoktunk a szász múlt kérdéseiben otthonos szakemberekben is. A német lakosság véres méretű emigrálása következményeként hovatovább oda jutunk, hogy probléma lesz a gót betűs régi német szövegekben rejtőzködő információkhoz való hozzájutás is. De nem kívánom tovább részletezni azokat az előfeltételeket, amelyek teljesítése szükséges az erdélyi történet újszerű szintézisének elkészítéséhez. Addig még hosszú utat kell megtenniük az érdeklő történettudományoknak a k. A feladat ugyan nem könnyű, de nem is megoldhatatlan – ha van akarat hozzá. De ebben az esetben is hosszú idő és sok fáradságos munka kell hozzá. Amíg azonban a komoly akarat hiányzik, addig csupán jámbor óhaj, szakmailag megalapozatlan, de jól hangzó ötlet marad mindaz, amiről most beszélünk.

3. A dolgok jelenlegi állásánál korainak vélem olyan részletes kérdések mérlegelését, hogy mi minden igényel nemzetfelekezeti megközelítést a tervezett új szintézisben. Gondolom, hogy ilyenek lehetnek az úgynevezett köztörténelmi részek, az események előadása, a gazdaság-, a kormányzat- és a jogtörténet stb. Ezek megtárgyalásánál sürgős teendőnek vélem a feladatokra való szakmai felkészülést és felkészítést, a fentebb felvillantott akadályokkal való komoly szembenézést, azok elhárításának keresését és a tudatos nevelőmunkát, hogy egy későbbi új kutatónemzedék a siker reményében vágghasson neki a töretlen új útnak.

1916, Biharfélegyháza (Bihar m.); *BITE*, Történelem-Filozófia Kar, Kolozsvár, nyugalmazott tanszékvezető professor; *Társadalom, egyház, művelődés (Tanulmányok Erdély történelméhez)*, Budapest, 1997.

Camil MUREȘAN

Azok a sohasem ártatlan beszélek

1. Az ankét szervezői túl határozottan állapítják meg, hogy „Erdélynek egylőre csak részleges történetei vannak”. Úgyszintén túlságosan igényesek az Erdélyre vonatkozó eddigi irodalommal szemben, és túl kíméletlenek azokkal a szerzőkkel, akik az idők folyamán mégiscsak írtak valamit erről a témáról.

Más kérdés – amely örökké nyitva marad, és új meg új kérdésekre adhat alkalmat –, hogy a fent említett irodalom nem mindig volt teljesen és egyöntetűen sikeres. Ez azonban a történetírás számos más témájával is megtörténik, bármelyik területen. Megközelítésüket időben és térben elégtelennek nyilvánítják, minthogy ezeregy objektív ok mellett közbelép – ahogyan Protagorasz mondja – „a tárgy homályossága és az emberélet rövidsége”.

Voltaképpen Erdély történelmei, Románia, Magyarország stb. stb. történelmei megpróbálták átfogni Erdélyt történeti-területi szempontból (bizonyos kritériumok alapján), kivéve természetesen azokat az eseteket, amikor készakarva a helyi történelem távlatából íródtak – ami szintén gyakran megtörtént a szász vagy a székely közösség esetében. Ezek a történelmek általában a fontosabb együtt élő közösségeket tartották szem előtt – igaz, eltérő mértékben –, elhanyagolva (ami azonban helyrehozható) a kisebb létszámúakat és kevésbé „sorsalkotókat”. Nyilvánvalóan ajánlatos egy olyan történetírás, amely pótolja ezeket az elégtelenségeket (amelyek azonban korántsem jelentenek tragédiát). Most már csak az a kérdés, vajon meg is valósítható-e ez teljes mértékben, hiszen léteznek olyan „beszélek is, amelyek sohasem ártatlanok”.

2. Alegjárhatóbbnak a következő utakat látom:

a. Egy többnemzetiségű hozzáértő csoport összeállítása, amely tanácskozásként nyomán véglegesíti munkáját, mindaddig, amíg az „érzékeny” kérdések megjelenítési módjában egyetértésre nem jut. (Egyébként ezt az „érzékeny” szót ki kellene küszöbölni, hiszen a szép Heléna elrablása keltette féltékenységtől kezdve számtalan szerencsétlenséget hozott a világra.)

b. Egy olyan munka kiadása, amely párhuzamos szövegekben mutatja be – esetleg éppenséggel egymásnak ellentmondó, de tudományos vagy legalábbis ahhoz közeli érvek alapján – a többféle történetíráshoz tartozó szerzők tételeit és értelmezéseit az erdélyi kérdésekről. Az olvasók aztán majd megítélik mások eszméit, felháborodnak azokon, vagy ellenkezőleg, türelmesnek bizonyulnak irántuk.

3. Bármilyen próbálkozás a felsorolásra meg nem felelőnek vagy hiányosnak minősülhetne. Erdély népeinek léte túlszorosán egybefonódott ahhoz, hogy problémáikat külön lehessen választani. Erdély történetében szinte egyidejűleg mindennek van egy etnikai és egy transznetikai vetülete. Néhány szabályt be kell tartani, és akkor akárhány Erdély-történet íródhat, azok közelíteni kezdenek majd ahhoz a szinthez, amelyet a jelen ankét kezdeményezői jobbnak gondolnak az eddigi megoldásoknál. Ezek a kívánalmak: a történészek szakértelme és jóhiszeműsége, Erdély kérdésének, valamint a hozzá közelítők érzelmeinek és előítéleteinek ideológia- és politikamentessé tétele, egészében és részleteiben.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

1927, Torda (Kolozs megye); *BITE*, Történelem-Filozófia Kar, professzor; Történettudományi Intézet, igazgató; *Europa modernă: de la Renașterea la sfârșitul de mileniu*, Kolozsvar, 1997.

KRISTÓ Gyula

Nem szükséges transznetikus megközelítés

Erdély történetéről írni – szakmai feladat. Roppant sajnálatos ugyanakkor, hogy a múltban szinte állandóan érzelmi és politikai kérdésnek tekintették ezt (hol a hazafiúi buzgalom és elkötelezettség gyakorló terepe volt, hol pedig politikai bizottsághatározatok rendelkeztek róla, megszabva, hogy miről lehet és miről nem lehet írni, és amiről lehet, azt miként lehet megírni). Az érzelme és a politika domináns szerepe eleve kizárja az elfogulatlan vizsgálódást és értékelést, mert hiszen a tudomány ott kezdődik, ahol az érzelme véget ér, és ahol a po-

litikának már nincs befolyása. Ennélfogva annak, aki nem tudja levetkezni érzelmeit, vagy nem tud függetlennedni saját maga vagy mások politikai szempontjaitól, nem szabad tudományral foglalkoznia, így Erdély történetével sem. Ha viszont az erdélyi história – bármelyik korszakában – szakmai feladat, akkor műveléséhez szakmai kritériumok szükségesek. Ezek sorában kettőt kell megemlítenem: a forrásanyagot és a felkészültséget.

Nem lehet a történelemtudományban semmiről sem írni kútfók híján. Ami konkrét forrásanyag nélkül születik meg, az lehet tárgyat a múltból merítő irodalmi mű, de nem lehet szak tudományos alkotás. Ahhoz tehát, hogy egyáltalán valamit kutatni lehessen, fel kell tárni a téma forrásanyagát. Feltárni, és nem elrejtteni. E rövid mondat főleg az erdélyi régészeti, de bizonyos értelemben levéltári kútfókra is vonatkozik. Erdély földjéről fajlagosan nagyon kevés régészeti leletet ismerünk, főleg csak olyanokat, amelyek „megfelelnek” bizonyos elvárásoknak. (Az általam kutatott korszakban, a középkor korábbi szakaszában, a dákoromán kontinuitáselmélet mindenáron való erőltetése teljességgel megbéklyózta a tárgyyszerű kutatást.) Mindazt, ami nem fért bele ebbe a politikailag támogatott dogmába, azt elrejtették, betemették, múzeumok raktárainak mélyére süllyesztették, kutathatatlanak minősítették, egyáltalán: nem létezővé tették. Ami e természetellenes selekció után nyilvánosságot kaphatott, az persze nem a valóságot, hanem annak csak picinyke – nemritkán már eleve tendenciózusan magyarázott, valójában legtöbbször félre magyarázott – szeletét képviselte. Ebből nem a múltra lehetett következtetni, hanem a szelekciót elvégzők szándékaira. A történészek azonban az előbbire és nem az utóbbira kíváncsi. Súlyos gondok forrása továbbá, ha a levéltári források a belüghöz tartoznak, oda, ahol az óvatosság, a nyíltság hiánya a belügyi szakmával együtt járó attitűd. Ha bárki elvégzi a források előzetes szelekcióját, a „kegyként” rendelkezésre bocsátott töredékes anyagból reális végeredmény már eleve nem jöhet ki. Erdély valós történeté-

A. H. S. Székely - alkalmi rajzok - v. 2. sz. 2.

nek megírása érdekében tehát nagy számban kell feltárni és közzétenni a forrásokat. Ne az érzelme és ne a politika döntse el, hogy mi kerüljön a kutatók kezébe, hanem a kutatók maguk döntse el a teljes – már persze a lehető teljes – anyag ismeretében, hogy mi a fontos, és mi a kevésbé lényeges abból az ó számukra. A kutatók demokráciája a forrásokhoz való szabad hozzáférést és az elért eredmények cenzúra nélküli közzétételét jelenti. A történetkutatókat tehát felnőtteknek kell tekinteni, objektív és hiteles végeredményt csak a kutatás demokráciája biztosítása után lehet várni tőlük. Egyébként udvari történetírók lesznek, olyan kegyencek, akik csak díszleteikben különböznek az udvari bolondoktól. Persze, a történészek is többet tehetnek annál, amit általában megtettek a múltban. Csak hát gyötrelmesebb dolog oklevelek, iratok ezreit elolvasni, közzétenni, mint néhány ismert tényből elszett következtetésre jutni. Így pl. Erdély középkoráról és kora újkoráról akkor lehet majd a jelenleginél sokkal többet tudni, amikor minden régészeti ásatás anyaga hozzáférhetővé válik (ha nem is kivétel nélkül publikációkban, de legalább a múzeumban), ha a *Jakó Zsigmond* elindította erdélyi okmánytár vagy a *Demény Lajos* által folytatott székely oklevéltár újabb és újabb kötetei jelennek meg. A hivatalosságnak engednie kell felszínre kerülni a forrásokat, a történészeknek pedig – tisztelet a kivételnek – az elméletek rabságából kitorve vissza kell találniuk a forrásokhoz. Nem árt emlékeztetni: dogmák nem csupán a középkor kutatóira raktak béklyót, hanem az új- és legújabb kort vizsgálókra is. A historikusok rá fognak jönni, az elméletek által gúzsba kötött szűk kényszerpálya helyett a források, a való élet gazdagságának sokszínűségét, szinte korlátlan mozgásterét kínálják és biztosítják számukra.

A másik fontos követelmény a szakmai igényesség. A történelem művelése – éppen úgy, mint a kémikusnak a laboratóriumi munka – szakmai erudíciót tételez fel, olyan ismeretek halmozását, amelyet meg kell tanulnia, és egy életen keresztül fejlesztenie kell. Amikor román történészek – és éppen azok, akik a maguk idején vezető történészek voltak – összekeverik a kelet-magyarországi Oláhfalut a Kárpát-medence nyugati felén levő Olafalval (Alfalval), az erdélyi Doboka megyét a Száva-vidéki Dubica megyével vagy a nyugat-felvidéki Nagyszombatot (középkori „latin” nevén: Tyrna) az erdélyi Küküllővárral (amelynek ugyan Cetatea de Baltă a román neve, de a melléte folyó Küküllő patakát Tírnavá), lehet felkészületlenségükre, forráskritikai képzetlenségükre hivatkozni. De amikor szemrebbenés nélkül szólunk arról, hogy 1209-ben Benedek vajda említésével egy román vajda legrégibb említése történik, akkor már többre is gondolhatunk, mint képzésbeli hiányokra. Bár-

melyik kézikönyvből kiderül ugyanis, hogy e Benedek a magyar király erdélyi vajdája volt, és nem lehetett román vajda. Még ennél is leleplezőbb, hogy az egyik román történész a latin forrás azon kitételét, miszerint a tatárok 1241-ben Kolozsvarot magyarok végtelen sokaságát (infinita multitudo Ungarorum) ölték meg, olyan fordításban adja közre románul: a tatárok „emberek sokaságát” (mare multime de oameni) mészárolták le. Itt világossá válik, hogy a képzetlenség mellett az érzelme (és a politika) is munkált: nem illett (illetve nem volt szabad) elismerni 1971-ben, hogy Kolozsvarnak – amelyet néhány év múlva Cluj-Napocára kereszteltek át – 730 évvel azt megelőzően (a szászok mellett) sok-sok magyar lakosa volt.

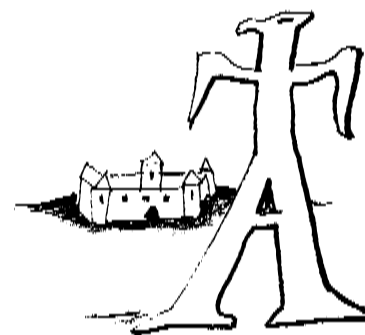
Nem gondolnám, hogy Erdély történetének feldolgozása transznetikus vagy szupranacionális megközelítést igényelne. „Mindössze” források kellene hozzá, és elfogulatlan, a kútfőket felszínre hozó, azokat elolvasni tudó és megértő (nem pedig félreértelmező) szakemberek.

1939, Orosháza (Magyarország); *Szegedi Tudományegyetem*, professzor; *Histoire de la Hongrie médiévale*. Tome I. *Le temps des Arpades*. Rennes, 2000; *Az Árpádok. Fejedelmek és királyok* (Makk Ferencsel), Szeged, 2000.

Lucian BOIA

Az egyetlen Erdély történelme

1. Erdély a lakosainak összességét jelenti, és azokat az etnikai, vallási és kulturális közösségeket, amelyek alkotják. Természetesen kívánatos lenne egy olyan történelem, amely felölelné ezt az egész többszínűséget. A nemzetállam szempontjából – függetlenül attól, hogy az magyar vagy román – egyoldalú tárgyalási módhoz folyamodtak. Ilyenformán más történelem létezik Budapestről és más Bukarestből nézve. Mintha két Erdély lenne, és nem egyetlenegy. A történészek sokkal inkább nemzetiszempontot fogalmazznak meg, mint egyénit! Mint mindig, az ideológiai és politikai változások határozzák majd meg a historiográfiai változásokat. A románoknak és a magyaroknak a mai európai helyzetben elkerülhetetlen közeledése „történelmi” közeledéssel is jár majd, a történelem drámatlanításával, mert a továbbiak során nem lehet azt majd csupán konfliktusfogalmakkal feleleveníteni, hanem elsősorban közös történelemként illik majd tekinteni. Illuzió viszont azt hinni, hogy egy szép napon az egész világ egyformán beszél majd erről a történelemről. Általában nem létezik egyedi történelem, még kevésbé, ha olyan érzékeny tematikáról van szó, mint az

A. H. S. Székely - alkalmi rajzok - v. 2. sz. 2.

Erdélyé. Senki ne várjon a történészekről végleges megoldásokat! Amit, azt hiszem, legalábbis kiindulópontként, el kell végezni, az a problémák és értelmezések felleltározása, Erdély „kritikai története”, amely bemutatja a kutatások jelenlegi állapotát és az értelmezések teljes skáláját.

2. Természetesen csak különböző kulturális horizonttal rendelkező történészek közös reflexiója lehet, de mégsem annyira különböző, hogy ne tudják megérteni egymást. En független történészeket választanék, mindenestre a nemzetközi struktúráktól és a hivatalos ideológiáktól legkevésbé függőeket.

3. Azt hiszem, minden kérdés transznetikus megközelítést igényel. A történelem vizsgálata szigorúan nemzeti fogalmakkal – bizonyos nemzeti és kulturális egységűséggel – a nemzetállam ideológiájának kifejeződése. A világ nemzeti entitásokra való felszabdalása ennek a felszabdalásnak a múltra való visszavetítését is jelentette. Még a történelem előtti korszak is nemzeti körvonalakat kapott! A nemzet most folytatja karrierjét, de olyan új elvekkkel összefonódva, amelyek enyhítik és kiegészítik: Európa, kisebbségek (Európában mindnyájan kisebbségek leszünk!), helyi közösségek, régiók és a szolidaritás számtalan más formája. Ahogy a valóság, amelyben élünk, transznetikussá válik, a történelmet is egész bizonyosan egyre inkább transznetikus fogalmakkal tárgyalják majd.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1944, Bukarest; *Centrul de Istorie a Imaginarului*, történész; Bukaresti Egyetem, professzor; *Pentru o istorie a imaginarului*, Bukarest, 2000.

KÖPECZI Béla

Röviden...

1. Az 1986-ban Budapesten megjelent *Erdély története* arra törekedett, hogy bemutassa az Erdélyben élő románság, magyarság és szászok múltját. Ez azt is jelentette, hogy igyekeztünk e közösségek közötti kapcsolatokat feltárni. A könyvet magyar történészek készítették, így a vitás kérdésekben az ő álláspontjukat közöltük, de bemutattuk az ezekkel ellentétes véleményeket is.

2. Az *Erdély története*nek bevezetőjében elmondtam, hogy örülök, ha a magyarok mellett román és szász történészek is elmondanák véleményüket, mert ezzel nemcsak az ellentmondásokat, hanem az együttműködést is tudnánk szolgálni. Azt javaslom, hogy jöjjön létre egy olyan bizottság, amely e közösségek történészeiből áll, akik kijelölik a szervezőket, és akik megteremtik a pénzügyi lehetőségeket is.

3. A következő vitakérdések transznetikus megítélését ajánlanám:

a. A román nép kialakulása;

b. Az erdélyi fejedelemség, a románok és a szászok;

c. Az 1848/49-es magyar szabadságharc, a románok és a szászok szerepe;

d. A trianoni békeszerződés, a románok és a szászok;

e. Németország, Magyarország, Románia és a szászok a második világháborúban;

f. A Szovjetunió, Magyarország, Románia és a szászok helyzete 1945 után;

h. Az együttműködés Magyarország és Románia között politikai, gazdasági és kulturális szempontból.

1921, Nagyenyed (Fehér megye); az MTA rendes tagja; *ELTE*, Budapest, professzor; *Egy cselszövő diplomata. Klement János Mihály*, Budapest, 2000.

Alexandru ZUB

Jótkony diverzitás

1. Bármely történelmi valóságról lenne szó, mindig kíváncsi vagyok a minél teljesebb kép. Válaszom tehát csakis igenlő lehet, bár tudom, hogy vannak hívei a párhuzamos megközelítésnek is. Esetünkben sokáig halasztódott egy olyan szintézis elkészítése, amelynek összeállításában mindegyik erdélyi közösség képviselője részt vett volna; az illető tér etnikai-kulturális egységességét ugyanakkor sokkal fontosabbnak tartották, mint annak diverzitását, amely valós, tartós és jótkony, még ha elkerülhetetlen feszültségek árán jött is létre. 1990 előtt még a történelmi tartományok nevét is kerülték, inkább az égtájak nevét használták (észak, északnyugat, északkelet stb.), nehogy azt lehessen hinni, hogy a nemzeti egység nem teljes és nem egyöntetű. Ez is a politikai voluntarizmus kifejeződése volt, amiből annyi rossz döntés származott Románia lakosságára nézve. Az egésznek az újragondolása – figyelembe véve azonban mindegyik rész sajátosságát és mindenkinek a jogát a különbözőséghez – ma olyan igény, amelyet az európai integráció parancsolóan megkövetel. A történetírásnak természetesen megvan a szerepe ebben a folyamatban. Am a geopolitikai helyzetre való hivatkozás nélkül is, a szakmai fejlődésnek ezen atéren óhatatlanul egy ilyen szintézis felé kellett vezetnie. Voltak próbálkozások eddig is, de úgy vélem, itt az ideje, hogy a történetírók céhe figyelmezzon a szóban forgó terv sürgősségére.

2. Természetes módon a megoldásnak abból kellene fakadnia, hogy immár három évtizede létezik egy vegyes bizottság, amely átfogóbb kérdésekkel foglalkozik, de különösen az erdélyi problematikában érdekelt. Minthogy ez a bizottság nem készített el semmilyen közös szintézist, amely megfelelt volna a már említett igénynek, a civil társadalom bizonyos szervezeteinek kellene átvenniük a küldetést, és nekik kellene találniuk gyakorlati megoldásokat. Szándékosan használom a többes számot, amikor erről a tervről van szó, mert úgy gondolom, csak így lehet, fokozatosan, eljutni olyan jó válaszokhoz, amelyek alkalmasak arra, hogy a lehetőségeknek megfelelően összeegyeztessék az érzékenységeket az egyik vagy a másik közösségben. Egy olyan előzetes vita, amelyben részt vennének a szomszédos szakterületek művelői is, nemcsak a projekt kellő tisztázásához vezethetne, hanem ötleteket adhatna a kivitelezésére is.

3. A transznetikus megközelítést igénylő kérdéseket most nem lehet felleltározni. Bizonyos ötletek azonban meríthetők a Iași-ban *Xenopoliana* című mel – az A.D. Xenopol Akadémiai Alapít-

vány értesítőjeként – megjelenő folyóiratból, amelynek eddig olyan tematikus számai láttak napvilágot, mint *A történelem oktatása ma* (III., 1995), *Nacionalizmus, etnicitás, kisebbségek* (V., 1997), *Felekezeti, társadalom, nemzet* (VII., 1997), valamint a Lucian Nastasă szerkesztésében 1999-ben ugyanott megjelent, *Román-magyar történelmi tanulmányok* kötetből, amely összeállítást tartalmaz *A történelemtankönyv – ségedeszköz az interetnikai kapcsolatokban* címmel, s amelynek előszava *Akonfrontációtól a versengésig* címet viseli.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

1934, Virfu-Cimpului (Botoșani); *Institutului de Istorie și Aitheologie A. D. Xenopol*, igazgató; *Orizont in chis. Istoriografia română sub comunism*, București, 2000.

R. VÁRKONYI Ágnes

Erdély sajátos története

1. Európa jövője csakis múltjának tárgyyszerű és elfogulatlan ismerete alapján biztosítható. Egyre általánosabb felismerés, hogy a nyilvánvaló válságok kezelése és feloldása humán tudományok korszerű kibontakozása és széles hatóköre nélkül alig várható. A történelem és a történettudomány az elmúlt évtizedekben világszerte nagy átalakuláson és válságokon ment át, ugyanakkor új interdiszciplináris módszereket alakított ki, a világáigaddig elérhetetlen területeire hatolt be, új összefüggéseket tárt fel. Változott, tagoltabb lett a társadalom érdeklődése. Az utóbbi másfél évtizedben a tudomány, a politika és a civil szervezetek szféráiban erősödött az igény Európa átfogó, minden régiót és országot magában foglaló történelmi áttekintése iránt. Ezek nem különböző országok, nemzetek egymás mellé tetteirése, hanem az összetartó, közös tényezők szerves szféráit igyekeznek feltárni. Nagy figyelmet fordítanak az évezredes múltban az európaiság fogalmi készletével megragadható olyan értékekre, amelyek a XXI. század megújulási reményeiben nélkülözhetetlennek tűnnek. Ilyenek például a békekultúrák, a vallási toleranciák, az etnikumok kölcsönhatása, együttélése, szomszédosági viszonya, a konfliktusmegoldó készségek, a családok kisközössége, a régiók összetartó ereje, a megújulások technikái, a környezet és a társadalom évezredes együttműködésének tapasztalatai stb. Erdély története mindezekkel bőséggel szolgálhat, de ettől függetlenül is Erdély a különböző évszázadok körülményei szabta formáiban, természeti adottságaival, az egyetemes értelemben vett politikai múltjával, sokrétű kultúrájával szerves része Európának. Erdély sajátos története nélkül Európa története csonka.

Erdély története már a korai évszázadokban is több nép együttélésének úgyszólván gyakorló terepe volt, s az évszázadok változásával a különböző nyelveken beszélő közösségek és nemzetek közös története zajlott. Feltétlenül fontosnak tartom tehát, hogy legyen a valamennyi ott élő közösség múltját egységbe foglaló, áttekintő igényű Erdély-történet, az ilyen munka azonban csak nagyon komoly szellemi és anyagi ráfordításokkal, tudományos megalapozottsággal írható meg.

2. Erdély történetének tárgyyszerű megírása közös, jól megtervezett és szervezett műhelymunkával lehetséges. Vannak különböző előzmények, Erdély-történettel foglalkozó műhelyek. Rendelkeznünk számottevő kutatási eredményekkel, szakmai és szervezési tapasztalatokkal. Mindazonáltal a közös munkát csak nagyon alapos előkészítés, fogalmi tisztázások (pl. az Erdély-fogalom konstans tényezői és történeti, földrajzi, politikai

Ar. k. Sándor. Jelképzőművészek - rajzok

változásai) alapján és a súlyponti kérdések tárgyyszerű számbavételével lehet elkezdni. Sőt lehetséges eredmények reményében csak kölcsönös konszenzusokat és toleranciákat kialakító, széleskörű nemzetközi elfogultságokat leküzdő, az aktuálpolitikai kisajátításoktól elhatárolódó, türelmes műhelymunkával érdemes megkezdni. Összességében alapvető szemléletváltásra van szükség. Ebben benne foglaltatik az is, hogy Erdély története nagyon sok vonatkozásban még nincs feltárva, forrásanyag nincs összegyűjtve.

Olyan szemléltre és módszerre lenne tehát szükség, amely újrafogalmazza és megfelelő szinteken érvényesíti a történettudomány nélkülözhetetlen jelentőségét az előttünk álló évszázadban. Megteremti az egyensúlyt az egységesítő európai tendenciák története, a régiók és a nemzeti kultúrák története,

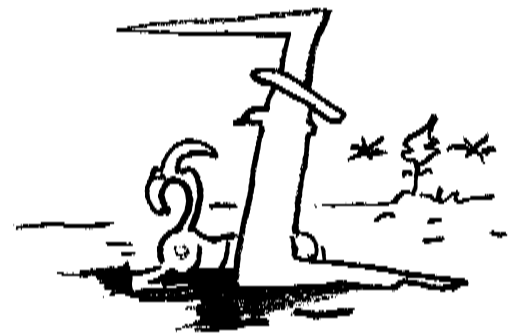
ezek megtartó és nélkülözhetetlen értékei között. Ez természetesen publicisztikai szinten nem oldható meg, és tudományos kidolgozása is rendkívül nehéz. Viszont ilyen stabilizáló tényezők működtek a múltban is, csak a sematizált és kisajátító szélsőséges nézetek miatt kirekesztődtek, a társadalmi tudatküszöb alá szorultak, vagy teljes feledésre ítéltettek. Több társadalomtudományi ágazat (régészet, néprajz, település-, irodalom-, filozófia-, művészet-, mentalitástörténet, történeti földrajz, demográfia) tágas és kölcsönösen nyitott együttműködését lenne szükséges kizárólag a tudomány eszközeivel organizálni (ösztöndíjak, alapítványok, pályázatok, közös konferenciák, vitaforumok, publikálási lehetőségek, díjak).

A munka csakis tudományos intézményi háttérrel oldható meg. Szakértő, tudományosan magasán kvalifikált és tapasztalatokkal rendelkező magyar, román, szász kutatókból álló testület irányítaná, és feladatai között első helyen lenne fiatal, nemcsak magyar, román, szász, osztrák (a kérdéskör nagyon gazdag anyaga, jöszerevel csaknem érintetlenül, az ausztriai levéltárakban fekszik), hanem Erdély történetében érintett más országok – mint például Törökország, Lengyelország – kutatói és Erdély története iránt érdeklődő más országbeli kutatók bevonása és felkészítése. Hatékony lenne, ha közös forráskiadvány-sorozatot indítana el a testület, és az előtanulmányok közlésére, az új eredmények bemutatására jól szerkesztett korszerű tudományos folyóiratot létesítene, a magyar, román, német mellett angol nyelven is. A folyóirat széles körű informatív feladatán kívül a különböző szemléletű tudományos, esetleg esszé-szintű megközelítések korszerű vitaforumául szolgálna az internet bevonásával is.

Közismert, hogy a társadalomtudományok ma súlyos gondokkal küzdenek, ezek sokkal közismertebbek, mintsem részleteznem kellene őket. Ugyanakkor nem győzöm eleget hangsúlyozni, hogy nagyon jelentős szellemi kapacitással rendelkezünk, amelyet kevésbé vagy nem megfelelően használunk ki.

Amunkában, ha az megfelelő komolysággal és felelősséggel történik, az Erdély-történet megírásán kívül is igen nagy lehetőségek rejlenek. Ilyenek:

– az Erdély iránt meglévő kevésbé strukturált nemzetközi érdeklődést friss látószögből, friss kérdéskezelésekkel, tartalmasan tájékoztatni;

Ar. k. Sándor. Jelképzőművészek - rajzok

– Európa más régióival, ahol ugyancsak különböző közösségek, nemzetek laknak együtt, tartalmas összehasonlító, kölcsönösen tájékoztató kapcsolatok alakulhatnak ki;

– Erdély a maga sok vallás és nemzet együttélését biztosító múltjával, ennek csodálatosan gazdag építészeti emlékeivel a világörökség része lehetne, segítséget kaphatna páratlanul értékes és sajnos pusztuló értékeinek megmentésére.

3. A transznetikus megközelítést igénylő kérdéseket az erdélyi, romániai, magyarországi tudományos bázisok, egyetemi tanszékek bevonásával kellene megfogalmazni. Vannak előzmények, jó módszerek, ezeket azért is fel kellene használni, hogy a realitás alapján folyhasson a munka. Feltétlenül fel kellene venni a kapcsolatot az etnikumok együttélésének vizsgálatával foglalkozó nyugati egyetemi vagy tudományos intézeti központokkal. A témakörök sora rendkívül nagy. Az alapos mérlegeléssel kialakítandó prioritást hangsúlyozva a teljesség legkisebb igénye nélkül néhány kiragadott területet említhetünk: településtörténet, komplex értelemben véve a helynévanyag, természeti adottságok, környezeti katasztrófák, környezeti kezelési gyakorlatok, nyelvek kölcsönhatása, önkormányzatok, szokásrendek, tulajdonviszonyok, érintkezési gyakorlatok, gesztusok, képek, képletek. Külön nagy terület az iskolarendszer, a külföldi Erdély-kepeinek változásai, a történetírás, történeti tudat, kölcsönös történetismeret, Erdély-tudat stb.

A kérdések tárgya, jellege az idők folyamán sokat változik. A történetiség elvét betartva külön vizsgálatot igényel a nemzeti kultúránk együttélési és feszültségmegoldó képességének kultúrába kódolt működése. A gazdasági egymásra és nagyobb régiókra utalt viszonyok vizsgálatának főleg a változás csomópontjaival kellene foglalkoznia, a közös megélhetési, működési. Figyelmet érdemelne az etnikumok érintkezési területein a kreativitás, a kulturális kölcsönhatások elemző feltárása. Mindemellett a tárgyyszerűség, az erdélyi sajátosságok, művelődési folyamatok megragadása érdekében nagy szükség van az összehasonlító vizsgálatok módszeres kialakítására is.

1928, Salgótarján (Magyarország); *ELTE*, Budapest, Professor Emeritus. *Europica varietas - Hungarica varietas. 1526-1762*, Budapest, 2000; *A megosztottság évszázada. Magyarország a XVI. században. 1526-1606*, I. kötet, Budapest, 2000.

„...egy kissé korai, bár egy kicsit megkésett”

Kolozsváron, 2000. december 16-án megtartotta első nyilvános megbeszélését a *Provincia Egyesület*. Az Egyesület tagjai (*Ádám Gábor, Bakk Miklós, Marius Cosmeanu, Marius Lazár, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Szokoly Elek*) kívül meghívták Gabriel Andreescu és Dan Pavel Bukarestből, Paul Philippi Szebenből, valamint Octavian Hoandră, Cristian Popa, Adrian Avarvari (a *Ziua de Ardeal* szerkesztője) és Székely István Kolozsvárról.

Molnár Gusztáv: Két vitatémát ajánlok. Először is az új (rég) kormánypárton belüli erőviszonyok elemzését, azt, hogy mit várhatunk a PDSR-től és kormányzási módjától. Az első ponthoz tartozik természetesen a PDSR és az úgynevezett demokratikus ellenzék pártjai közti informális koalíció is. A másik kérdés az új pártszövetség problémája lenne. Véleményeket szeretnék a választások utáni politikai paletta mennyiben tekinthető véglegesnek, és szükségesnek érzitek-e az esetleges átalakulását? E témán belül, kérem, fejtsék ki az erdélyi transzietikus párt elképzelésével kapcsolatos álláspontokat is.

A PDSR-n belül két irányzat körvonalazódik. Elsősorban az Adrian Năstase és az általa létrehozandó kormány képviselte modernista, európai arculatú PDSR-t kell említenünk. Ennek próbája a PSDR-vel való fúzió létrejötte vagy annak elmaradása lesz. Ez az első irány, ami körvonalazódik.

De látható valami más is, legalábbis én aggodalommal állapítom meg. Kik az államelnök emberei? A szenátus elnöke Nicolae Văcăroiu lesz, a SRI igazgatója Radu Timofte (emlékeztünk magyar- és Nyugat-ellenes kirohanásaira), és megjelenik Ioan Talpeș a védelmi és nemzetbiztonsági kérdésekkel foglalkozó elnöki tanácsos tisztségében, valamint Victor Opaschi a vallásügy-nél, tehát olyan figurák, akiktől semmi jót nem várhatunk. Ha mindehhez hozzávesszük Ion Iliescu ígéretét Miron Cosma szabadon bocsátásáról és a PDSR PRM-ből származó „szerzeményeit”, akkor véleményünk alkothatunk magunknak a PDSR ezen konzervatív vonalának arányairól és erejéről is.

A jelen pillanatban mindkét irányvonal erősnek tűnik, és én nem kockáztatnám meg annak megítélését, hogy melyikük kerül majd fölénybe. De megfogalmazhatunk néhány hipotézist ezzel kapcsolatban.

Azt hiszem, a PDSR kulturális diskurzusa is megérdemelne egy elemzést. Iliescu két érdekes nyilatkozatára gondolok, amiket természetesen a hozzá közel állók és tanácsosai fogalmaztak meg, de amiket ő felvállalt. Íme, mit mondott Iliescu Románia nemzeti ünnepén, tehát pontosan a választások két fordulója között: „Az utóbbi négy év gazdasági és társadalmi válsága elmélyítette az állam autoritásának válságát, megingatta a társadalmi és nemzeti egységet, olyan föderalista és szeparatista mozgalmakat szült, amelyek a regionális önzésre hivatkoznak, és megpróbálnak a nemzeti identitással szemben álló helyi identitásokat létrehozni.” Tehát a regionalizmust már a kezdet kezdetekor regionális önzésként bélyegzik meg, szembeállítják a nemzeti identitással.

Még van egy üzenet, amelyet a *Gyulafehérvár 2000 Jubileum* szimpózium résztvevőikhez intézett, és amely október 18-án jelent meg. Ebben megtaláljuk a régi és újabb történelemkönyvek – köztük kivétel az a Kolozsváron megjelent mű, melynek egyik szerzője kollégánk, Ovidiu Pecican – anakronisztikus nemzeti mitológiájának majd valamennyi kliséjét (a „keresztényként született nép identitását”, az 1600-as egyesülést mint „a románok elméjébe örökre bevészt politikai ideált”, amelynek megvalósításáért „folyamatosan, pihenés nélkül dolgoztak”).

Kérem tehát, mondjátok el véleményeket a PDSR-n belüli két irányvonalról.

Érdek-konglomerátum

Gabriel Andreescu: Voltaképpen három vonalat látok a PDSR-n belül. Kettő koherens, a harmadik inkoherens. Amikor koherenciáról beszélök, egyfajta politikai program megléte gondolkodom, bizonyos magatartásformákra, amelyek a hatalmi döntésben számítanak. Az egyik ilyen koherens irányzat Adrian Năstase, a másik Ion Iliescu. A harmadik – inkoherens – irányzatot a PDSR maffiótacsportjai alkotják. Láttuk, hogy a parlamenti frakció vezetője Hrebenciuc lett. Figyelembe véve ezt a képletet – három irányzat, mely közül kettő egymással szemben álló, a harmadik pedig már meghatározásánál fogva is inkoherens –, úgy vélem, ebben a pillanatban nem lehet előre látni, hogyan működik majd a PDSR. Bizonytalan, nemcsak azért, mert nem ismerjük, mert nem rendelkezünk minden adattal, hanem azért is, mert a PDSR magatartása négyeslegesen indeterminált.

Perse, beszélhetünk azokról a feltételekről, amelyek kijelölik a PDSR mozgásterét, és amelyek körülírhatóvá teszik ezt a bizonytalanságot. Amit, úgy hiszem, biztosan tudhatunk, az a Nyugat, elsősorban az Egyesült Államok vitathatatlan határozottsága. Az elmúlt napokban sor került néhány megnyilatkozásra, néhány – hangnemből, mondatból, megretentő – állásfoglalásra Romániával szemben. Az Európai Unió szigorúságáról van szó, és természetesen a NATO-ról és az olyan nemzetközi intézményekéről, mint a Valutaalap és a Világbank. Más szóval, Románia kívülről kerül abba a helyzetbe, hogy vagy meghozza az ezen partnerek által

szükségesnek gondolt intézkedéseket, vagy a játéktéren kívül marad. És a természetes logika szerint a kormányzási aktus erodál, a szavazatok pedig a PRM-hez vándorolnak át.

Bakk Miklós: Năstase stratégiájának célja egy hamis centrum definiálása. A PDSR a politikai paletta centrumaként próbálja megfogalmazni önmagát, számítván mind a demokratikus ellenzék parlamenti támogatására – ezt nyilvánosan is elmondták –, mind a PRM hallgatólagos támogatására. Ami pedig a PDSR jövőjét illeti, szerintem a maga módján egy életerős párttal van dolgunk. Úgy gondolom, még ha egyes csoportok el is hagyják majd, a jelen pillanatban a PDSR az RMDSZ mellett az egyetlen párt, amelynek kulturális-társadalmi értelemben van bázisa, tehát a lakosság jól körülhatárolható részére támaszkodik. Ez a szegmens nem feltétlenül azonos a szavazótáborral. A PDSR társadalmi bázis szilárd, és ebben az értelemben jövője is biztosított a román politikai rendszerben.

Dan Pavel: Nem hiszem, hogy ezeket a PDSR-n belüli irányvonalakat könnyen szét lehetne választani. Elsősorban azért, mert a most konszolidálódó Năstase-csoport (amely a hatalmat kétségkívül átveszi majd) és az úgynevezett maffiótacsportok között nagyon szoros a kapcsolat. Vagyis kéz a kézben dolgoznak. Amit én és zrevettem, az az Iliescu-vonal elszigetelésére való törekvés. Ne ki, legelőbbis a következő négy évben, nem lesz szava a pártban, s ha visszatér, bizonyára tiszteletbeli elnök lesz. Gyakorlatilag mindazok, akik Iliescuval együtt a Cotroceni-be kerülnek, bizonyos értelemben e hatalmi csoport áldozatai lesznek, mert öveük már nem számol a Năstase-csoport.

Nagyon nehéz e pillanatban előre jelezni, hogyan működik majd ez a párt, egyszerűen, mert még ők sem tudják, mit fognak tenni. Ebben a pillanatban éppen úgy állnak, mint mi: mi állunk, és kérdezzük, mit tesz majd a PDSR, a PDSR pedig áll, és kérdi magamagától, mit tegyen a jövőben. Mert nem világos, hogy az Európához, a Szocialista Internacionáléhoz való közeledési vágyuk, mely egy adott pontig őszinte, a politikai cselekvés értelmében való dimenziójú-e, és létezik-e ez a – hogy is mondjam – Văcăroiu-kormányzathoz való visszatérés gondolata. Persze, fennáll annak az esélye is, hogy megcáfolják feltevéseinket, s egy reformistább programmal álljanak elő, vagyis hogy megpróbálják megcsinálni azt, amit nem tettek meg a '96 után érkeztek. Létezik ez az esély is, amely mellett az szól, hogy nagyon sok fiatal hoztak be a kormányba, vagy ha nem is mindenképpen fiatal, de mindenféle szakértőt, úgynevezett szakértőt.

Octavian Hoandră: Bakk Miklósnak igaza van, a PDSR nagyon erős párt, vagy legalábbis erős pártunk látszik. Egészen biztos, hogy azoknak a nemzetközi fórumoknak a nyomására, amelyekről most nagymértékben függünk, az Iliescu és Năstase közti egész feszültség nyilvánvalóan nagyon rövid idő alatt zűz és hevül. Tehát attól függően számíthatunk az eredményre, hogy a robbanás milyen lesz – nagy-e vagy kicsi –, s ez a lehető legrosszabb is lehet. Én pesszimista vagyok. Tehát, ahogy Dan Pavel is mondta, Năstase fiatal, ultrareformer miniszterekkel jön. Én egyet ismerek közülük, Rust, aki kolozsvári. A Mercedes-képviselőtől távozik, ahol mindene megvolt, és bebizonyította, hogy jó menedzser, kiváló személyiség. Nem hiszem, hogy tehet majd valamit a Belügy-minisztériumban mindaddig, amíg Iliescu tanácsosa Talpeș. És valószínűleg mindegyik minisztérium esetében végezhetünk egy ilyen összekapcsolást.

Mi történhet itt? Az úgynevezett tanácsosok igyekeznek Iliescut Năstaséval szemben az elvtelen ellenzéki legkeményebb pozíciójában tartani. Mi történik majd? Nyilvánvaló, hogy a kettő közötti kíméletlen harcból a Nagyrománia Párt nyer. Remélem, nem igazolódik ez a forgatókönyv.

Ovidiu Pecican: Itt szeretnék feleleveníteni egy régi szerelmi történetet. A PDSR – a mostani PDSR – és a PRM között. Nem hiszem, hogy amit a választásokkor érzéltünk, különösen a második fordulónál, háború – akár csak operettháború is – lett volna. Egyszerűen – ha fogalmazhatok így – egy megkettőzött arcú, de egységes jelenséggel volt dolgunk. Úgy hiszem, hogy az apagyilkos fattyú, másrészt pedig az apja, megalkotója közti szerelem folytatódni fog.

Egyébként a PDSR, amelyet meg lehet azzal gyanúsítani, hogy felújta a Vadimra leadott szavazatok számát, valamilyen (álcázott vagy nyilvánvaló) formában ismét felvállalja majd Vadim eszméinek, programjának képviselését. És ezzel olyan ponthoz érök, amely, ha akarjátok, a PDSR kulturális üzenetét is érinti.

Azt tartom, tanulságos lenne összevetni Iliescu – Molnár Gusztáv által idézett – szövegét Vadim retorikájával, amelyben szintén megtalálható minden említett téma. Emlékeztetek arra, hogy most egy éve, az úgynevezett „alternatív tankönyvek háborúja” idején, Anghel Ștăncu és mások támogatták Adrian Năstase és Ion Iliescu megnyilatkozásait, ami viszonylag váratlan volt. Tehát a két párt diskurzusa között nincs számottevő különbség. Az Iliescu- és a Năstase-frakció közötti esetleges háborúban mindenkori Iliescu nyerne. Miért? Mert a Nagyrománia Párt választói, a Nagyrománia Párt emberei és – azt hiszem, róluk is beszélhetek – a Nagyrománia Párt PDSR-beli szimpatizánsai ebbe az irányba mennének.

Másrészt, engedtesek meg, hogy történészként kiemeljem, mit találok nyilvánvalónak abban, amit a PDSR-nek (vagy legalábbis annak kevésbé európai, nacionalistább részének) a Nagyrománia Párt képviselői és választói iránti szerelme jelent. Azt hiszem, itt voltaképpen nem csupán kortárs irányzatokat különböztethetünk meg. A következő, XVII. század közepi helyzetet idézném fel. Franciaországban a Fronde háborúja folyik, vagyis a polgárság mozgalma a királyi abszolutizmus ellen, Angliában lefejezik I. Stuart Károlyt, Ukrajnában egy többé-kevésbé nemzeti lázadás tör ki, Bogdan Hmelnyicki kozákjai kelnek fel a lengyel uralom ellen. Mi

törtenek a román országokban? Az úgynevezett szolgák kelnek fel, a zsoldos testőrök, bérencek egy kategóriája. Vagyis ha úgy tesszük, egy katonai réteg, amely más természetű polgári ideálok hordozója volt, a polgárság egyfajta pótléka. Ezt a civil katonaságot ma a Nagyrománia Párt választói, sőt tagjai között találjuk meg. Azt hiszem, a PDSR-ben is, ha figyelmesen keressük.

Nem hanyagolnám el ezt a kontinuitást, még akkor sem, ha ma a dolgok másképp működnek. Azt hiszem, hogy ez a rangon aluli házasság túléli az európaiasodási kísérleteket, és félek, hogy Octavian Hoandrănak igaza van. Nem tudom, milyen gyorsan haladunk majd Európa felé.

Szokoly Elek: Számomra abszurdnak tűnik a PDSR bármilyen formában történő felvétele a Szocialista Internacionáléba. Mi több, kimondottan sértőnek érzem a hiteles szocialdemokráciára nézve a feltételezést, hogy a PDSR-t elfogadja ez a nemzetközi szervezet.

Molnár Gusztáv: Én nem volnék ebben ennyire biztos. Az Internacionálé pragmatikus szervezet, amelyet nem annyira a

A kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek egy csoportja

PDSR belső struktúrája érdekel, amelyről mi többet tudunk, ha nem politikája. Én nyitva hagynám ezt a lehetőséget is. Nem tekinthetünk el Severin jelenlététől a PDSR-ben. Azt hiszem, mégis meglesz a fúzió a PDSR és a PSDR között, és még hiszek valamit: azt, hogy a PDSR baráti támogatást kap majd az olyan pártoktól, mint például a Magyar Szocialista Párt, és más pártoktól is. Tehát ne zárjuk ki már az elején ezt a lehetőséget.

Marius Lazár: A PDSR fejlődésének értékelésében számot kell vetni azzal, ahogyan hatalomra került, és hatalomra kerülésének hátterével egy olyan választás következtében, amely azt bizonyítja, hogy Romániát egy mély társadalmi törésvonal osztja meg. Ennek tudatában van, erre irányuló kitaró propagandája, ez volt a célja üzenete. Azt is nagyon jól tudják, hogy a kétségbeesés szavazatait kapták, s hogy ha nem jelentkezik egy nagyon gyors gazdasági javulást eredményező programmal – mindegy, minek nevezik –, akkor kormányuk nagyon gyorsan erodálódik, és a politikai zavarodottság állapotába kerül, mely valószínűleg a PRM-be való átlépéseket eredményez, esetleg fúziót a PRM-vel, sőt a PDSR kettészakadását vagy megosztását, Iliescu és Năstase harcát. Minderre akkor kerül sor, amikor a kudarc bekövetkezik. Azt hiszem, a Năstase-kormány mindent megpróbál majd, csak hogy egy ilyen kudarcot elkerüljön.

Székely István: Véleményem szerint a PDSR érdekek és uralkodó erők konglomerátuma. Olyan erőről van szó, amely az utóbbi négy évben is uralkodó volt, és a régi kormány kudarcai nagyrészt ennek köszönhetők. Azokat a hatásmechanismusokat, amelyek a politikát tettekkelé változtatják, egyszerűen nem lehetett használni. Mit akar a PDSR? Véleményem szerint először is a többséget akarja. Lehet, hogy a megkötött vagy a következő napokban megkötendő protokollumokat csupán időhúzásra használják majd. Nem zárom ki annak lehetőségét sem, hogy egy év múlva a PDSR többségben lesz a parlamentben, elsősorban a PRM szakadásának következményeként, mivel nagyon sokan vannak ott, akik már most rájöttek arra, hogy politikailag elszigetelt pártjukban nem tudják érvényesíteni azokat az (elsősorban gazdasági) érdekeiket, amelyek a PRM-be vitték őket. A PDSR fantasztikus pragmatikus párt, mint ahogy a magyar, lengyel vagy cseh szocialisták is azok, és nem úgy látom, hogy ideológiai problémák örölnék fel őket, mint a parasztpártiakat. Ha ideológiai különbségek merülnek fel, azok lehet, hogy más természetű, gazdasági vagy személyi konfliktusokat takarnak.

A kérdés valóban az, hogy mit akar Iliescu. Hogy őszinte legyenek, nem hiszem, hogy az elkövetkező négy évben világos politikai vonalat követ.

Molnár Gusztáv: Szóval te nem hiszed, hogy a PDSR társadalmi alapja és választói bázisa elmozdulhatna a PRM irányába. Szerinted inkább fordított trendről van szó, amelyben a PDSR lenne az a politikai erő, amely a PRM egyes elemeit felszippantana.

Székely István: Én azt mondom, a PDSR túl nagy konfliktusok nélkül ki tudna dolgozni egy reform-irányvonalat, ha nem kerülne konfliktusba az őt alkotó és a körülötte lévő érdekcsoportokkal. Perse, konfliktusba kerül majd szavazóival, de ebben az esetben szavazótáborának éppen azt a kulturális identitását használhatja fel, amelyről Bakk Miklós beszélt. De nem ez az elsőrendű kapcsolat, hanem az érdekcsoportokkal való. Ha egy ilyen erős párt – emlékezzünk csak arra, mit tett '92 és '96 között – úgy akarja, tönkretelheti a PRM-t.

Gabriel Andreescu: Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a mechanizmust, amely a PDSR-t imbolygva viszi előre, és amely több elemet ellenőrizhet. Másrészt viszont ez nem jelenti azt, hogy

ennek az ellenkezője is ne lenne igaz. Vagyis két úton képzelhető el a szavazótábor, a PDSR iránti szimpátia összeomlása: vagy egy olyan radikális reform útján, amely éppen a szóban forgó alapot érintené, vagy az összeomlás útján. Ez utóbbi valószínűleg még súlyosabb lenne, általános gazdasági összeomlás, annak következtében, hogy Románia kiszakadna a nyugati partnerekkel kialakított gazdasági kapcsolatrendszerből.

Traian Ștef: A PDSR ugyanazt a kormányzási technikát használja majd, mint eddig, tehát mint az 1990–92–96-os időszakban, vagyis a foltozás technikáját. Azok az Iliescu és Năstase képviselte szegmentumok, érdekek és maffiócsoportok – talán valóban van itt valami különbség –, amelyekről Gabriel Andreescu beszélt, reprezentatívok, eltérő elvárások csoportjait jelképezik. S akkor nekik mindezeknek az elvárásoknak eleget kell tenniük. Tehát Iliescu azokat képviseli, akik a szegénység gyökerestől való kiirtását várják, akik munkahelyeket, lakásokat és egyebeket kérnek. Năstase pedig azokat, akik a reformok folytatását kívánják, a vállalkozók csoportjait, akik bizonyos liberális reformokat akarnak. És még ott vannak a maffiócsoportok, amelyek a kampányt pénzelték. Tehát technikájuk mindig a toldozás-foldozás technikája volt, mind a külpolitikában, ahol soha nem nyilatkoztak meg, hanem csak reagáltak a különböző helyzetekre, mind a belpolitikában.

Ami az erőviszonyokat és a PRM-től vagy a demokratikus pártoktól kapott esetleges segítséget illeti, megállapítottam, hogy még ebben az időszakban, 1996 és 2000 között, a különböző pártok között közös érdekcsoportok alakultak. És nem biztos, hogy ezek nem ekként fognak megnyilvánulni majd a parlamentben is. A PDSR pedig sok szavazatot kap a PRM parlamenti frakciójából. Mondhatok egy nagyváradi példát, ahol az egyetem rektora a PDSR alelnöke, s két PRM-s képviselő ugyanannak az egyetemnek a tanára. Tehát majd meggyőzheti e kettőt, hogy a PDSR-re szavazanak, mert nem kötődnek túl erősen a PRM-hez. Kiháskénták a konjunktúrát, hogy a lista első helyeit felajánlották nekik.

Akik jönni akarnak

Molnár Gusztáv: Áttérve következő témánk megbeszélésére, lássuk először, milyen új pártoknak lennének esélyei Romániában. Szó van arról, hogy Isărescu talán visszatér a politikába, de nem függetlenül. Ez lenne az egyik változat.

Gheorghe Gorun a tegnapi, december 15-i Ziuában egy, a mostani PNȚCD-t helyettesítő konzervatív párt mellett érvel. A cikk szerzője voltaképpen azt állítja – s jogosan –, hogy a liberális pártoknak nincs lehetősége alternatív párttá válnia, mert Európában a liberálisok sehol nem tudnak tömegpártot létrehozni. Ők bár mikor társulnak a kormányzásra, de sehol sem jelentenek alternatívát. Tehát egy jobbközép párt van szükség. Ez lenne a másik változat.

És még van egy harmadik szempont is, amikor a probléma nem országos szinten merül fel, mint a lehetséges kormányzati alternatíva kérdése, hanem regionális kérdésként. Milyen mértékben vannak meg Erdélyben a feltételek egy román, de jelentős magyar összetevővel rendelkező regionális párt, tehát egy transznetikus regionális párt létrehozására? Mert a választások eredményeit elemezve, én legalábbis arra a következtetésre jutottam, hogy Erdélyben politikai vákuum keletkezett.

Dan Pavel: Nem hiszem, hogy Romániában normatív értelemben új pártokra lenne szükség, abban az értelemben, hogy állván és nézve az ideológiai vagy mit tudom én, milyen térképet, látjuk, hogy „ide egy konzervatív párt kell, oda egy tudom is én, milyen párt”, és így tovább. Ami nem jelenti azt, hogy nem születnek majd új pártok, vagy hogy nem lesznek új fúziók vagy szakadások. És itt válaszolok a harmadik kérdésre is: ez a párt akkor jelenik majd meg Erdélyben, vagy akkor jelennek majd meg országos pártok, amikor funkcionális szempontból szükség lesz rájuk. Az új pártok nem azért jelennek meg, mert valaki ki akarja tölteni a konzervatív vagy a liberális típusú űrt, hogy mit tudom én, milyen érdekeket képviseljen, vagy hogy kiegészítse a térképet, jóvátegyen egy kudarcot, hanem azért, mert szükség van rájuk. Ebben az értelemben nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy halottnak hitt pártok feltámadnak, fuzionálnak, újraalakulnak. Tehát nem a semmiből kell létrejönnie annak a valaminek, hanem valami korábban létezőből. Ebből a szempontból több forgatókönyv létezik. Ha azonban az a párt létrejön, akkor valami különbözőnek kell lennie. Először is rendkívül pragmatikus pártnak, amely Isărescu-típusú embereket gyűjtene egybe, olyanokat, akik elmondhatják: „én ekkor és ekkor ebben és ebben a tisztségben voltam, ezt és ezt tettem, de gyakorlati lehetőségeim korlátozottak voltak”. Vagyis olyan embereket, akik képesek bizalmat kelteni, s akiknek politikai vagy efféle, technokrata életrajzuk van. Ha több, egymással vetélkedő érdek lép fel, megjelenhetnek ilyen pártok. Nem mondom, hogy nem jelennek meg. Ha a politika továbbra is abba az irányba halad, mint eddig, ha a PDSR-t újabb kudarc éri, ami lehetséges, akkor termékeny talaja lesz ennek.

Octavian Hoandră: Lehet, hogy a PNȚ új változata, egy keresztény demokratá párttá váló, valószínű átalakulása lenne a legjobb megoldás. Ha generációváltásra kerül sor. Arra szükség van.

Ami a második pontot, a transznetikus pártot illeti, nemrég látam egy adást a TELE7ABC csatornáján, amelyben Dinu Giurescu majdnem idegrohamot kapott attól, hogy megtudta, a jövő Erdélyben van. Ez nem újdonság. Ott volt Hurezeanu is, aki megpróbálta nyugtatgatni. Nem számítottam ilyen reakcióra. Amikor megalakult a Moldvaiak Pártja, miért nem idegeskedett? A jelenlegi kontextusban e kérdés számomra egy kissé korainak, bár egy kicsit megkésettnek tűnik.

Adrian Avarvari: Felhívnam a figyelmet Funar politikai ambícióira. Ő pártvezér akar lenni. Vadimmal szemben elérte, hogy Kolozsváron saját embereit helyezte pozícióba. Fennáll annak a lehetősége, hogy bekerüljön a PRM parlamenti frakciójába, és saját útján haladva, elszakadjon a Nagyrománia Párttól, törést hozzon létre a párton belül. Nem is tudom, hányszor volt Izraelben, soha nem támadta a zsidókat, baja a magyarokkal van, nem a zsidókkal, nem tudom, észrevettétek-e a különbséget.

Még van egy probléma. Ha a PNȚ vissza akar térni a politikai színtérre, azt nem teheti meg transznetikus pártja jellemző üzenettel, mikor éppen azokban a megyékben veszett a Nagyrománia Párttal szemben, ahol győzött 1996-ban, s ahol magyar lakosság van. Kolozsváron vannak jelek arra, hogy akik most kívánnak megjeleni, jobbközép, de nacionalista árnyalatú programmal jönnek majd. Szó sincs tehát transznetikus üzenetről.

Molnár Gusztáv: Azt javasolnám, induljunk ki a választások eredményeiből. Van néhány érdekes vonatkozás. Először is, nem tudom, miért nem hozta a BEC nyilvánosságra 21 órákor a részvétel megyénkénti pontos adatait. Én például szeretném tudni, hogy a két székely megyében hány százalékos volt a szavazáson való részvétel, mert az, hogy a megjelentek 90 százaléka Iliescúra szavazott, számomra önmagában nem eléggé releváns. Akárhogy is – különösen Erdélyben – sokkal alacsonyabb volt a részvétel, mint '96-ban.

Marius Lazăr: És mi mellett érv ez?

Ovidiu Pecican: Annak a szükségessége mellett, hogy ezt az abszintizmust megmagyarázzuk.

Molnár Gusztáv: Remészetesen. Az alternatívahiányt jelenti. De engem az abszintizmus különösen regionális összefüggésben érdekel. Tudjuk, hogy Moldvában sokkal nagyobb arányban mentek el szavazni, mint Erdélyben, ahol a legalacsonyabb volt ez az arány.

Ovidiu Pecican: Hogyan értelmezzük ezt a szavazástól való távolmaradást? Mint közömbösséget, mint elbutulást és érdektelenséget? Vagy mint bojkottot? Mert nem mindegy.

Paul Philippi: Sok dél-erdélyi értelmiségit ismerek, akik nem ment el szavazni, akiket nem lehetett meggyőzni arról, hogy menjenek el szavazni, mert azt mondták, nem tudnak választani a pestis és a kolera között. Ez volt az értelmiség álláspontja.

Cristian Popa: Azt hiszem, hogy az alternatívahiány inkább az első fordulóban érződött, és inkább a politikai pártok esetében, mint az elnökjelöltekében.

Molnár Gusztáv: Összeállítottam egy táblázatot a parlamenti erők tartományokkénti eloszlásáról. Vagyis sorra vettem, megyéről megyére, a pártok által elnyert szenátusi és képviselőházi helyeket. És arra a következtetésre jutottam, hogy az erdélyi sajátosság továbbra is fennáll. Van néhány strukturális különbség, amely fennmaradt és fennmarad. Melyek ezek? A legfontosabb és legjelentősebb az, hogy Erdélyben mégis megmaradt egyfajta egyensúly az együttesen vett PDSR és PRM, valamint a három jobbközép párt, az RMDSZ, a PNL és a PD között. A PDSR-nek és a PRM-nek Erdélyben összesen 87 parlamenti mandátuma van a demokratikus ellenzék 71 parlamenti helyével szemben. Az erőviszony tehát 55 százalék a 45 százalékhoz.

Traian Ștef: És nem vetted figyelembe a Konvencióra leadott szavazatokat sem.

Molnár Gusztáv: Nem, mert egyetlen mandátumot sem kapott. Amikor majd megkapom a megyei szintű százalékos eredményeket, belefoglalhatom majd ebbe a táblázatba a Konvenciót is, és biztos vagyok abban, hogy a PDSR és a PRM, valamint a volt kormánypártok közti egyensúly még világosabban előtűnik. Mert a Regátban a politikai egyensúly hiánya a legszembeszökőbb. Ott 250 PDSR-PRM-s és 52 PD-PNL-RMDSZ-es képviselő van. Ami 83%-ot jelent 17%-kal szemben.

Következésképpen: bár a posztkommunista erők a PRM előretérre következtében most visszanyerték az Erdélyben '92-ben elvesztett többségüket, a tartomány politikai egyensúlya mégsem borult fel, ahogy az a Regátban történt. És még valami: a PDSR a Regát majdnem minden megyéjében és minden fejlesztési övezetében egyedül, önmagában rendelkezik az abszolút többséggel, ami Erdélyben távolról sincs meg, sem a tartomány, sem a fejlesztési övezetek, sem a megyék szintjén. Tehát az Erdély és a Regát közti strukturális különbségek valamennyire átalakultak, de nem tűntek el. Azt mondanám, kezdjük innen a beszélgetést.

Marius Lazăr: Kezdjük az abszintizmussal. Az utóbbi években, körülbelül '94–95-től kezdődően, egy többé-kevésbé állandó folyamatra lehetünk tanúi: a politikai osztály és a politikai intézmények iránti bizalom folyamatos csökkenésének. Ennek jelei már '96-ban kezdtek láthatóvá válni. Ha még emlékszünk, a '96-os helyi választásokon a szavazók részvételi aránya nagyon alacsony volt, sokkal alacsonyabb, mint ősszel. Akkor a választás tétje nagyon nagy volt, de nyáron vagy tavasszal, amikor a helyhatósági választásokra sor került, az emberek úgy érezték, a választások nem számítanak, mert ők amúgy sem változtathatnak semmin. Azt hiszem, ez a folyamat folytatódott a mostani választásokig, a politikus imázsának és hitelének folyamatos romlását eredményezve. Ez szimpátia. Aki nem ment el szavazni, nem tagja egyetlen strukturálisan állandó kategóriának sem, az, aki soha nem szavaz, mert nem motivált. Ők körülbelül 15% és 20% között vannak, általában szegény emberek, vagy olyanok, akik azt hiszik, hogy az ő véleményük nem számít, akik nem tudják megoldani a mindennapi életükben felmerült problémákat, és akik számára a politika érthetetlen dolog. Ők legitím módon érzik magukat távol a politika világtól. Nem mentek el szavazni azok, akik úgy érezték, hogy politikailag nem képviseli őket senki, és nagy számban nem mentek el szavazni azok, akik számára a politika már nem jelent semmit; azok, akiknek a mindennapok problémái vagy a min-

dennapi élet sokkal fontosabb és stresszelőbb, akik a mindennapi élet rabjai anélkül, hogy feltétlenül ellenségesen viszonyulnának a politikához általában. Egyszerűen más világban élnek. A lakosoknak olyan rétegeiről van szó, amelyek azt hiszik, akár elmennek szavazni, akár nem, életük alig változik. Mert bármely oldalról választanak is, lényegében ugyanazokról van szó. Mert a rendszer nem változik. Csak a politikusok változtatják egymást. Ezen emberek számára mindez nem változtatja meg strukturálisan a játékszabályait. A reakciók e skálája válaszolja meg az abszintizmus kérdését. Nem tudom pontosan, milyen arányban oszlanak meg ezek az opciók az abszintizmus jelenségében. De jelzésről van szó.

„...elképzelt társadalomról beszélve nagyon könnyű imagináriusnak lenni”

Most arról, hogy milyen mértékben kínálhat valami mást egy új párt. Először is egy új párt mintegy száz régi párt nyomán érkezik. A választók opcióit vagy észlelteit tekintve csupán meg egy párt jelenik meg a többi mellett. Először is, ha ma Romániában hiteles politikai erőt kívánsz, akkor hitelessé kell tenned a politikát. Ami ebben a pillanatban nagyon nehéz. Más alapokról kell elindulni, más üzenettel.

Azt hiszem, nagyon gyakran mellőzik, és mi is eléggé mellőztük ma este a társadalmi összetevőt, azokat a társadalmi problémákat, amelyek jelen voltak a szavazatokban. Egy kicsit jobban kell figyelni arra, ami a különböző társadalmi rétegekben történik, meg kell értenünk, hogyan gondolkodik egy munkás, aki Constantinescúra is szavazhat, de szavazhat Vadim Tudorra vagy Funarra is, és ezzel kapcsolatosan tennék néhány megállapítást az erdélyi választókról.

Meg kell néznünk, mi történik azokkal, akik társadalmi segélyre szorulnak, azokkal, akik ambíciózusak, és integrálódni akarnak a magánszektorba, tehát jó lenne, ha a reális világot is érzékelnénk, nemcsak az elképzeltet. Bocsássatok meg, de elképzelt társadalomról beszélve nagyon könnyű imagináriusnak lenni. Nekünk viszont mélységükben kell megismernünk a dolgokat, más-különböben elveszítjük a kapcsolatot azzal, ami az alapoknál történik.

Új párt csak akkor alakulhat, amikor létrejöttek ennek premisszái. Egy pártnak tömegalappal kell rendelkeznie. Ha pártot alakítasz, választóként kell gondolkodnod. Ki szavaz meg? Ha pártot kívánsz alakítani, akkor legalább a parlamentbe való bejutásra kell gondolnod. Legalább a bejutásra, ha nem arra is, hogy megnyerd a választásokat. Attól függ, milyen pártot és milyen üzenetet fogalmazol meg. Egy ilyen politikai rekonstrukció roppant bonyolult, és nagyon lent kell kezdeni a munkát.

Molnár Gusztáv jól látta, hogy az erdélyi választói bázis szerkezete viszonylag stabil. Nem a szerkezet változott meg, hanem annak súlypontjai. Az osztozkodás mindig a Demokrata Konvenció és a demokratikus pártok, az RMDSZ, a PDSR és a nacionalisták között történt. Csakhogy ez a szerkezet rendkívül szegmált. Az ellentétek szerkezete. Mind közül az erdélyi választói bázis a legpolárizáltabb. Rendkívül polarizált. Olyan választói bázis, amely a lakosságon belüli mostani töréseket mutatja. Másrészt visszafordítható szavazói bázis. Sokan azok közül, akik '96-ban a helyhatósági választásokon Funarra voksoltak, ősszel Constantinescúra szavaztak.

A nacionalizmus megváltoztatja a problémát. Ez egy másik politikai felépítmény, amely befolyásolja a szavazást, és amely erre vagy arra billentheti a szavazói bázist, mint ahogy a mostani választásokon is átbillentette. Mégis úgy hiszem, hogy a Vadim Tudorra leadott szavazatok nem kizárólag nacionalista vagy kizárólag sovínista és xenofób szavazatok voltak. Jórészt – mint ahogyan már mondták, és elég helyesen meghatározták – tiltakozó szavazatok voltak; szociális tiltakozás volt, mely xenofóbiával és azzal a destruktivitással társult, amelyet egy ilyen párt iránti opció megjelenít. És ha létezik a szavazói bázis destruktivitása, akkor ez, azt hiszem, azt jelenti, hogy szét akarta zúzni a jelenlegi politikai rendszert, ahelyett hogy mást építsen helyébe. Igen, azt hiszem, ezt jelenti.

Erre a választói struktúrára egyelőre nagyon nehezen építhető transznetikus párt, mert nagyon nehezen található olyan emberek, akik társulnának egy ilyen párthoz, támogatnák azt, akkor, amikor a hagyomány szerint egy – legalább két közösségre szakadt – Erdéllyel van dolgunk, amely több évtized óta gyűlöli önmagát. Így nagyon nehéz.

Molnár Gusztáv: A románokra és a magyarokra gondolsz?

Marius Lazăr: Igen. Még nem látom át ennek a területnek a körvonalait. Én nem vagyok olyan optimista, mint Gusztai. Azt hiszem, ezt az övezetet még építeni kell. Tehát ebből a szempontból nem hiszem, hogy nagy esélyeink lennének, vagy ahogy Boari mondta, nagyon kiváltságos, nagyon nyitott és demokratikus klubba válhatunk, de még nem építhetünk fel erdélyi szinten egy ilyen szerkezetű pártot, mert nincs hozzá tömegalapunk. Nincs mire támaszkodnunk egy ilyen politikai építkezésben. Realistáknak kell lennünk, meg kell próbálnunk azt tennünk, amit ebben a pillanatban tehetünk. Ez az én véleményem.

Paul Philippi: Azt hiszem, igaz van az előttem szólónak: ennek a konstruktív szerepet soha nem játszó Nagyrománia Pártnak a sikere a politikai osztály iránt érzett bizalmatlansággal magyarázható. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy ugyanaz a

Folytatás a 12. oldalon

Folytatás a 11. oldalról

szabeni választói bázis, amelynek 70 százaléka júniusban a szász polgármesterre adta szavazatát, most Corneliu Vadim Tudort választotta. Miért szász polgármestert? Mert elégük volt az addigi vezetőkből. És a novemberi szavazás oka ugyanez. Mégis a parlamenti választások esetében, ahol a PRM jött ki győztesnek a PDSR előtt, mi, a Német Demokrata Fórum közel húszezer szavazatot kaptunk. Ha nem lett volna az 5 százalékos küszöb, bejutottunk volna a parlamentbe. Ami az erdélyi pártot illeti, nem hiszem, hogy itt volna az ideje, és azt sem hiszem, hogy jó lenne. Sokkal jobb lenne, ha szimpatizánsaink lennének Erdélyben, és szoros együttműködés alakulna ki két, egymást kölcsönösen támogató párt között, semmint hogy egyetlen erdélyi párt legyen. Ez több okból sem lenne jó. Nem hiszem például, hogy az RMDSZ örülne a konkurenciának.

Molnár Gusztáv: Szeretnék pontosítani valamit. A transznetikus kifejezés eufemizmus az erdélyi román regionális párt kifejezésre; ez a párt nyitott lenne a magyar közönség felé és természetesen a kisebb nemzetiségek felé is. Mert sovinszta regionalizmust is el lehet képzelni. Bizonyos értelemben Funar éppen ezt teszi. Transznetikus dimenzió egyrészt azt az ideológiát, kulturális nyitást értem, amely megkönnyítheti majd azon magyar szavazatok megszerzését, amelyek, akárhogy vegyük is, nem az RMDSZ-é, és ezután sem lesznek azok, másrészt – és elsősorban – azt a lehetőséget, hogy partneri viszonyt alakítsunk ki a másik regionális párttal, vagyis az RMDSZ-szel. De lényegében román regionális pártról lenne szó, mert magyar regionális párt már van.

Traian Ștef: A propó, a szavazás módjával kapcsolatban, úgy vélem, a románoknál megjelent az öngyűlölet érzése. Nemcsak a szabeni példáról van szó, ahol a románok szász polgármestert választottak. Így történt Szászsebesen is, ahol már csak 800 német és soraikból választottak polgármestert. A választási kampány alatt nagyon sok embertől hallottam, hogy más nemzetiségűt szeretne, de nem Frundát. Sok román szerette volna, ha német elnökjelölt is lett volna.

Molnár Gusztáv: Zombolyán is ez történt. Magyar polgármestert választottak olyan helységben, ahol a magyar lakosság aránya 15 százalék.

Traian Ștef: Ami a pártot illeti, arról úgy beszéltek, mintha mi akarunk létrehozni egy ilyen pártot. Nem arról tárgyalunk, hogy mi alakítsuk meg ezt a pártot. Arról az elképzelésről van szó, hogy jó-e egy ilyen párt megjelenése, vagy sem. A regionális párttal szembeni egyfajta várakozások kapcsán fel akarom hívni a figyelmet az olyan, az utóbbi időben autókban megjelent feliratokra, hogy „büszke vagyok arra, hogy erdélyi vagyok”. Azt hiszem, láttatok. Vagy itt van az intézmények nevében gyakran használt „nyugat” szó. *Nyugati Egyetem, Nyugati rendelő, Revista de vest, Gazeta de vest* és így tovább. A cégek nevében szintén minden megyében szerepel az Erdély szó.

Cristian Popa: A kereskedelemben ezt tartományi márkajegyek nevezik, ami elég sokatmondó, ad valami pluszt.

Traian Ștef: Létezik alternatívakeresés, valamilyen lokális büszkeség, amely ha nem is egy erdélyi párt, de egy regionális eszmét felvállaló párt megjelenését várja. A *Provincia* mostani számában megjelenő cikkemben nem feltétlenül erdélyi pártokról beszéltem, hanem egy országos szövetséget felvállaló pártokról, amely minden tartomány érdekeit képviseli. Ilyen megközelítésből kell vitatkoznunk: változást akarunk a törvényhozásban, voltaképpen az állam reformját akarjuk. Nálunk a politikai osztály reformja előtt, azt hiszem, az állam reformjára van szükség.

Marius Lazăr: Különbséget kell tennünk mozgalom és párt között. Ahhoz, hogy megváltoztasd a tartományok jogállását, elég egy társadalmi mozgalom. Egy párt számára ez kevés.

„Van néhány vezető, s az ő vállukon emelkednek fel vagy tűnnek le a pártok”

Székely István: A politikát döntő mértékben a vezetők határozzák meg. A nagy kérdés az, hogy vannak vagy nincsenek új vezetők. Az a logika, amely érvényes a nyugati pártrendszerben, ahol elég pontos számításokat lehet végezni a biliárdhatás alapján, nálunk nem érvényes. Itt van néhány vezető, vállukon viszik a pártokat, s azok velük együtt emelkednek vagy tűnnek le. Meleşcanu esete jellegzetes ebből a szempontból. A pártok gyakorlatilag ki vannak szolgáltatva vezetőiknek, s am azok hibái visszaszállnak a pártjaira. Számomra teljesen világos, hogy vége az ideológiai pártok korszakának, azoknak, amelyek kulturálisan túl melyen implikáltak, s valószínűleg a „catch all” jellegű pártok lesznek a sikeresek, mint ahogy az történt Magyarországon és más országokban.

Már most a transznetikus párt kérdéséről: jómagam alaposan ismerem az RMDSZ belső felépítését és választóit. Az RMDSZ szavazótáborra nem homogén. Az internetikus helyzetben élő választók nyilvánvalóan semmi módon nem mennek bele egy ilyen kalandba. Ebből a szempontból a dolog nagyon világosnak tűnik. Más viszont a helyzet a Székelyföldön. Ott a helyzet árnyaltabb, a liberális párt, a PNL a helyi választásokon Gyergyóban 30 százalékot szerzett, s ennek több mint kétharmadát magyar szavazóktól kapta. Tehát egy ilyen pártnak lenne némi esélye a Székelyföldön, de a vegyes lakosságú megyékben nem.

Cristian Popa: Arról szólva, hogy mi hiányzik a román politikai palettáról, nos, azt hiszem, hogy egy jobboldali párt, az igazi jobboldal hiányzik, és soha nem is létezett Romániában. Az 1996 és 2000 közötti kormányzat semmi esetre sem volt jobboldali. Azok,

akik magukat a jobboldal képviselőinek tartják, tették a legnagyobb engedményeket szociális téren, hogy népszerűsége tegyenekszert, és hogy megtartsák kivívott pozícióikat. Egy párt létrehozása ebben a pillanatban, azt hiszem, jótékony lenne, vagyis hát építésének a megkezdéséről szó lehet; ugyanakkor nagyon nehéz is ez, hisz a fő áramlat most a választási rendszer megváltoztatása az uninominális rendszer irányában. István nagyon pontosan állapította meg, hogy a vezetők a meghatározóak, egy ilyen konstrukciónak tehát egy olyan elittel kellene kezdődnie, amelynek megfelelő, következetes és nagyon hitelt érdemlő üzenete van. Hiszen nem egy önmagát regionálisnak nevező pártra fognak szavazni a választók, hanem a jelölteknek kell majd képviselniük a pártokat.

Molnár Gusztáv: Az ideológiai diskurzusok, a nagy kereszténydemokrata, liberális ideológiai családok felbomlanak, menthetetlenül elhasználnak; a szocialisták még tartják magukat egy darabig, ők a nagy ideológiai pártok végvárai, de úgy tűnik, négy-öt éven belül rájuk is sor kerül. Úgy gondolom, az ideológiai pártok hanyatlásának ebben az összefüggésben egy lehetséges ideológiai, pragmatikus diskurzus, amelynek esélye van a sikerre, éppen a regionalizmusra alapozó. Egy olyan diskurzusról van szó tehát, amely nem tételez esszencialista vagy kulturális típusú különbséget Erdély és a régi Regát között.

Az értelmiségiek persze még sokáig fognak ezekről a különbségekről beszélni, de a világot nem az ilyesmi érdekli. Másról van itt szó, egy nagyon egyszerű dologról. Traian Ștef felvázolta egy ilyenfajta program néhány pontját; ezek közül a legfontosabbnak és a legkönnyebben megvalósíthatónak számomra az tűnik, hogy a fejlesztési régiók alakuljanak át valós kompetenciákkal rendelkező régiókká, vagyis a megyék váljanak régiószintűekké.

Ez a kérdés Magyarországon is napirenden van. Ott is léteznek megyék, amelyeknek tanácsát közvetlen szavazással választják, és léteznek csak papíron kimutatható fejlesztési régiók. És a különböző pártokban egyre többen szorgalmazzák az olyan régiókat, amelyeknek tanácsát közvetlen szavazással lehet megválasztani. Ami persze nem jelent azonnal többletjogszövegeket.

A megyéknek ez az összevonása és régiókká alakítása véghezvihető az alkotmány módosítása nélkül is. Az alkotmánymódosítás csak akkor válik elkerülhetetlenné, amikor egy közgyűlés kompetenciáit megnöveljük, és azt helyi parlamentté alakítjuk. Bakk Miklós többször írt a helyi elitek fontosságáról. Ezek az egész országban jelen vannak, nemcsak Erdélyben, megtalálhatók Dobruzdában is, Konstancán, északon is, Bukovinában. Ezek az elitek egyik pártból a másikba vándorolnak, és frusztráltak, mert egyik párt sincs nyíltukra. És ne feledjük, hogy a Szövetség Romániáért egész szervezetei, Temes megyében, Fehér megyében, egy adott pillanatban határozottan támogatták a regionalizmust. Nem egy autonóm Erdély értelmében. Talán soha nem is gondoltak arra, mit jelentene egy erdélyi parlament. De világosan kinyilvánították, hogy a megyei intézményeket a fejlesztési régiók szintjére szeretnék emelni. Csakhogy Meleşcanu nem volt hajlandó vállalni és képviselni egy ilyen programot.

Itt furcsa dilemma merül fel. Gabriel Andreescu beküldött egy cikket a *Provincia*-hoz, amelyben azt mondja, hogy egy új pártot több eséllyel lehetne létrehozni, ha ugródeszkának egy már létező civil szervezetet, például a Pro Europa Ligát használja. Meglehet, egy regionális szervezett nemzeti pártra gondolt. Am ő csak azért veti fel az említett lehetőséget, hogy megmutassa, milyen veszélyekkel járna egy ilyen mozgalom Erdélyben, ha a többi tartományban párhuzamosan nincsenek hasonló mozgalmak. De akkor nézzük meg a dolgokat más szemszögből is, „Bukarest felől”. „Bukarestben” bármikor létrehozható egy konzervatív, liberális vagy technokrata párt, ámde az nem sokra viszi, mert nem lesz elég tagja. Erdélyben fordított jelenséget érzek: a választókban megvolna a hajlam egy pragmatikus, nagyon konkrét gazdasági érdekeket követő párt támogatására; nincs meg azonban – legalábbis egyelőre – a kellő politikai akarat és bátorság ezeknek az érdekeknek a képviseletére politikai szinten is. Ez tehát a dilemma: az egyik oldalon megvan a politikai akarat, de nincs meg a részvétel; a másik oldalon létezik a potenciális alap, de hiányzik a politikai akarat. Mi folyóiratként a médiapiacra bedobunk bizonyos gondolatokat, bizonyos témákat, de nem viselkedünk sem most, sem később politikai szervezetként.

Gabriel Andreescu: Abban a pillanatban, amikor láttam, hogy Erdély az ország élére hozhatja Vadim Tudort, rájöttem, hogy Gusztávnak igaza van, hogy a Regát valóban sajátos hely. És hogy devolúciós folyamatba kellene kerülnie Erdélyhez képest. Mit akarok ezzel mondani? Nem egyebet, mint hogy a kérdés valójában nem az, hogy néha különbségeket, eltéréseket lehet felfedezni a régiók között. A kérdés ezeknek a különbségeknek a jelentése, az pedig könnyen úgy jelenhet meg, mint egy nő a kettős képben, tehát hogy láthatod fiatalnak is, öregnek is, attól függően, hogyan pillantasz rá, vagy hogyan ragad meg rajta a tekinteted bizonyos elemeket. Íme, miért nem túloznám el ezeknek a – parlamenti jelöltekre leadott szavazatokon mért – elég viszonylagosan kimutatott különbségeknek a jelentőségét. Nekünk egy nagyon általános helyzetből kellene kiindulnunk, és csak utána kellene a részletekkel foglalkoznunk. Azt gondolom tehát, hogy nem csupán a legutóbbi választások eredményeit kellene elemeznünk, hanem az eltelt tizenegy évet; nos, ez az elemzés azt mutatja, hogy csakugyan egy rendkívül összetett, bonyolult választói struktúrával van dolgunk, amelyben a szavazástól távolmaradók számaránya, mint Marius is mondta, 15-20 százalék pusztán a csoport szociológiai természeténél fogva...

Marius Lazăr: Ami mindenütt ugyanaz...

Gabriel Andreescu: Ott van tehát a vándorló tömeg, aztán a többi távolmaradó, aki ilyen vagy olyan okból alkalomadtán az

urnák elé járulhat, ott van a sok negatív szavazó. Tehát én úgy látom, nagyon nagy számú ember mozdulhat át a politikai spektrum egyik vagy másik oldalára, az adott pillanatban felkínált ajánlatok között. Ilyen értelemben, azt hiszem, egy ilyen választótábor bármikor lehetővé teheti egy párt létrehozását. Vagyis nem érték egyet Dan Pavel elemzésével. De még ez sem a legfontosabb kérdés.

Én azt hiszem, ha valaki politikai alakulatra gondol, annak funkcionális elképzelésre van szüksége. A kérdés tehát az, milyen mértékben van szüksége a társadalomnak olyan funkciókra, amelyeket egy bizonyos párt képes biztosítani, megoldani. Marius Lazăr itt hangsúlyozott egy alapvető dolgot: nekünk van egy óriási, társadalmi természetű gondunk. Mi végig csak felejtettünk; miközben maffiózó típusú, teljesen anti-szociáldemokrata formációk megfogalmazták a „szociáldemokrácia” fogalmát, mi elfelejtettünk néhány egészen alapvető dolgot: milyen a viszonya az állampolgárnak a hivatallal, hogyan viszonyul az igazgatóhoz, a tulajdonoshoz. Gyakorlatilag hihetetlen társadalmi válságban vagyunk. És ez megmutatkozik abban, hogy Románia lakosságának nagy része elégedetlen mindennapi életével, frusztrált. Vannak tehát funkcionális kérdések, de finomabb értelemben, a jövő-tét értelmében.

Az embernek mint olyan lénynek, aki a jövőbe vetíti reményeit, esélye kell hogy legyen ebben a jövőben, bízni kell benne, önbecsülésre van szüksége. Ez utóbbi fontossága nyilvánvaló, s minden bizonnyal komplementáris eleme az öngyilkossági ösztönek, amely egyes esetekben maga is szinte biztosan működésbe lépett. És így tovább. Tehát én is úgy vélem, hogy létezik tér, hogy szükség van politikai alakulatokra, amelyek képesek ellátni egy politikai párt természetes funkcióit. Am ahogy én látom ezt a dol-

A keresztesztal-beszélgetés résztvevőinek egy csoportja

got, az enyhén eltér. Az eddigi érvek erdélyi regionalizmussal számolnak. Én olyan természetű funkciókban gondolkodom, amelyeket Erdélyben is, Moldvában is, Munténiában is le kell fedni. Továbbmegyek. Amikor valaki egy ilyen akciót megtervez, tekintetbe kell vennie az időtényezőt és a lehetséges hasznot. Hiszen megjelenhetsz piaci szereplőként anélkül, hogy gyakorlatilag számitanál a játszmában. Meghaladhatod az 5, 6, 7 százalékot, de ez tulajdonképpen nem számít. A PD nem nagyon számít, a PNL jelentősége sem túl nagy – olyan formációk ezek, amelyeknek megvan a maguk szerepe, de 7 százalékkal nem lehet igazából túl sokat kezdeni. Az RMDSZ-nek a maga 7 százalékaival nem azért van mit kezdenie, mintha erős lenne a parlamentben, hanem mert megvan a belső szimbolikus ereje és a nemzetközi ereje, amivel számolni kell. De még ha felismerjük is egy párt funkcionálisát, esélyét és szükségességét, elérkezünk a második kérdéshez, amely – mint itt is elhangzott – a vezető csapat (leadership) és az alapoknál kezdett építkezés képességének kérdése. Tehát az alapítónak képesnek kell lennie egy olyan entitás létrehozására, amely megfelel ezeknek a várakozásoknak; hiszen – nem lévén hatalom – kínálta a nem a politikacsinalás új módjára vonatkozik, hanem csak a politikai működés egy másik formájára, arra, hogy politikai képvisellete legyen.

Székely István: A választások előtt, amikor a PDSR a közvélemény-kutatásokban ötven százalék fölött állt, Adrian Năstase nagyon érdekesen beszélt pártjának arról az óhajáról, hogy megváltoztassa a választási rendszert. Nálunk ez a rendszer túlzottan árnyos, ő pedig azt kívánná, hogy az uninominális választás révén egy olyan szisztéma alakuljon ki, amely előnyös a választásokat 10-15 százalékkal megnyert párt számára. Ily módon stabilitást biztosítana bármelyik kormánynak. Márpedig ha mi regionalizmusról, régiószintű választásokról vagy akár egy transznetikus pártokról beszélünk, az uninominális szavazási mód egy más logikához vezet. Ebben a választási rendszerben ugyanis a pártok közötti kapcsolatok gyengébbek, s az RMDSZ-nek is természetesen rüleg más stratégiát kell választania.

Molnár Gusztáv: Tehát egy partnerre lesz szüksége.

Székely István: Természetesen, hiszen ha az uninominális választást bevezetik, az RMDSZ – a Székelyföldet és talán Bihar és Szatmár egy részét leszámítva – határozottan veszíteni fog. Tehát létrehozható egy többség helyi vezetőkből, akik elsősorban a régió érdekeit, a helyi érdekeket képviselik, akik között politikai szempontból a kapcsolatok, a „pártkapcsolatok” nagyon gyengék, hisz a következő mandátumra a szavazataikat a helyi választóktól kapják. Olyan helyi vezetőkről van tehát szó, akik nem függenek X vagy Y pártfőnök akaratától. Én nem hiszem, hogy ez a változás jótékonyan hatna a román politikai életre, de ez más kérdés. Nem

ak arok részletekbe bocsátkozni, de ha a nyugati országok példáját vagy a magyarországi helyzetet nézzük, nem nehéz belátnunk egy vegyes választási rendszer előnyeit, amely az arányos választási módot az uninominálissal elegyíti.

Molnár Gusztáv: Itt nem csupán egy interjúról van szó, hanem egyes fontos pártok határozott szándékáról, hogy megváltoztassák a választási rendszert, és hogy módosítsák az alkotmányt. Erre parlamenti bizottság felállítását tervezik. Egyesek talán máris előrehozott választásokra gondolnak, hisz nagyon sietnek a választási törvény megváltoztatásával, nehogy a jelenlegi módon keljen választásokat rendezni. Ez a változtatás végzetes lehet az RMDSZ számára, és éppen ezért nem hiszem, hogy egy erdélyi regionális párt konkurenciát vagy veszélyt jelentene az RMDSZ-re nézve, ahogy azt Philippi tanár úr mondta. Mindaddig, amíg ez a párt – ha egyáltalán lesz –, mint már mondtam, román regionális párt lesz, de nyitással a magyarok felé, eszményi partnere lehetne az RMDSZ-nek, és viszont. Tehát nekünk nagy figyelemmel kell követnünk az alkotmány módosítását.

Gabriel azt mondja, 5-7 százaléknak számított. Ezzel én egyáltalán nem értek egyet. Itt hosszú távú építkezésről van szó, s ha egy pártnak országos szinten csak 5-6 százaléka van is – ami azért több, mert 20 százalékot jelent helyi szinten, vagyis Erdélyben –, az már szerepet játszhat. Végül is mi mindezekhez értelmiségiékné, nem politikusként viszonyulunk. Értelmiségiként pedig erkölcsi kötelességünk a tartomány lakóinak alternatívákat nyújtani, amelyeket aztán a politikusok felhasználhatnak, ha akarják, és ha képesek rá. Ha nem akarjuk, hogy ezeket a vándorló szavazatokat örökké ártalmas vagy egyszerűen csak alkalmi célokra használják fel, akkor neki kell foglalkozni a hosszú távú kulturális építkezéssel, aminek persze lehetnek politikai implikációi is. (G. A.-hoz:) Persze én téged megértelek, számokra a hatalom problematikája a fontosabb, és ilyen értelemben egy erdélyi transznetikus párt megtervezésének nincs túl nagy jelentősége, hiszen nem jelent és értelemszerűen nem jelenthet soha alternatívát országos szinten. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem lehet meg a szerepe regionális összefüggésben.

Bakk Miklós: Én azt hiszem, számunkra, Erdély számára tüneményes, hogy a szavazatoknak ezek a váratlan ingadozásai nagyobbak itt, mint a Regátban. Ez az ingadozás, a helyzetnek ez a kiszámíthatatlansága, a nagyfokú távolmaradás az urnáktól – mindezekem arról árulkodik, hogy az országos szintű politikai kínálat szembem van egyfajta nyugtalansággal, elvárás és kielégítetlenséggel. És ez a helyzet önmagában eléggé meggyőzően mutatja már egy regionális párt létrehozásának szükségességét. Hogyan kell kinéznie ennek a pártnak? Két megállapításból indulnék ki. Elsősorban én nem hiszek az ideológiai alkonyában, alkalmasint az általuk alakítottokról van szó. Úgy gondolom, hogy ennek a regionális pártnak is megvan az ideológiai vonatkozása. A második megállapítás: ahogy István is rávilágított, jelenleg Romániában két jól szervezett, „szabványosított” párt van: a PDSR és az RMDSZ. Minthogy a PDSR-nek most Erdélyben viszonylagos többsége van, és rendelkezik a PRM „stratégiai tartalékával” is, az egyetlen mód arra, hogy legalább ebben az ország részben ellensúlyozni lehessen: a szoros együttműködés az RMDSZ és egy jobboldali ideológiai orientációjú transznetikus párt között.

Mindez természetesen pusztán elméleti megítélés. Melyek a pártkonstrukció feltételei? Azt hiszem, Mariusnak igaza van: azoknak, akik bele akarnak fogni egy transznetikus párt felépítésébe, a létező társadalmi helyzetből kell kiindulniuk. Tehát gyakorlatias kijelentésekkel kell kezdeni, nem pedig egy ideológia bejelentésével. Az ideológia segít a problémák köreinek kijelölésében, néhány dolog körülhatárolásában, amire a többiek nem figyeltek fel. De még csak ezt sem tartom elégnek, ugyanis szembetaláljuk magunkat magának a politikumnak mint olyannak a visszautasításával. Tehát egy ilyen párt politikai magatartásának teljesen újnak kell lennie, ennek a pártnak élesen el kell határolódnia mindentől, ami eddig történt. Itt nagyfokú találékonyságra van szükség. Egyetlen dolgot említenék meg ilyen értelemben: ennek a pártnak nem kellene célul tűznie az azonnali bejutást a parlamentbe, hanem csak a helyi és megyei tanácsokba való bekerülést. Ez lehet az első szakaszban az ésszerű cél, egyszer mind jelzés arra nézve, hogy ez az új párt visszautasítja a kompromittált pártelíteleket. Mindezzel kiemelt egy ilyen párt felépítésének nehézségeit is, hisz honnan szedjük elő egy új elitet, amely alapvetően különbözik a jelenlegi pártelíteltől? Ez jelenti az igazi nehézséget. A politikai élet mindegyik kelet-európai országban a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb csatornája, amely rendkívül éles versengést eredményez a csúcs közelében, s ez egy olyan motiváció, amely arra sarkallja a politikai játszmában részes eliteket, hogy úgy viselkedjenek, ahogy a többiek is viselkedtek. Hogyan vonhatná ki az ember magát a politikai életet jelenleg uraló versenyrendszerből?

Marius Cosmeanu: Ha megkérdeznék egy regionális párt vagy projekt – esetleg egy mozgalom, talán egy szövetség – értelméről, azt mondanám: énszerintem van értelme. Visszatérnék azonban én is a vezetőkre, a doktrínára, a pénz kérdésre. Mindenképpen hosszú távú tervről van szó, nem a hatalomra kerülésről vagy a választások megnyeréséről. Bár szkeptikus vagyok, olyan értelemben, hogy most még nagyon nehéz ilyesmibe belevágni, erősen kíváncsi lennék azoknak a viszonyulására, akik Erdélyben Vadimra szavaztak. Nem vagyok róla meggyőződve, hogy mind szélsőséges meggyőződésűek. A Vadimra szavazók legalábbis egy része, valamint azok, akik tudatosan nem mentek el szavazni – nos, ők alkotnának egy ilyen transznetikus párt szavazói bázisát.

Paul Philippi: Én attól tartok, hogy az ország új vezetése viszkoszakozik a nemzeti kisebbségeket érintő egyes kérdésekben. A nemzeti kisebbségekről szólva egész Romániára gondolok. Ha eb-

ben hiba történik, el lehet hibáztatni Románia jövőjét. Ha például módosítják az alkotmányt, félek, hogy a változtatások nem előnyünkre, hanem hátrányunkra lesznek.

Marius Lazár: Elgondolkoztam a regionalizmus, a regionális azonosulás fogalmának jelentésén. Szociológiai kutatásokból kiderült, mint láttuk, hogy a románok, illetve egy részük elsősorban regionálisan azonosul. Mintegy 25 százaléku első helyre az ország részét helyezi, amelyben él, Olténiát, Erdélyt, Moldovát stb.; csak másodsorban azonosul nemzetileg, románként. Ez érdekes dolog. Nehéz azonban megragadni ennek a regionális érzelmenek a jelentését. Persze, büszkeség erdélyinek lenni s ezt a gépkocsin is feltüntetni... De nem tudom, meddig megy el ez a büszkeség, és nem tudom, milyen mértékben kell egy kizáró logika szerint szembeállítani a románság fölött érzett büszkeséggel vagy azzal a büszkeséggel, hogy Romániában élünk, és így tovább. Egyelőre nem tudjuk kiértékelni ezt a regionális érzelmet, inkább a fogalom teljes bizonytalanságát érezzük, mind a románoknál, mind a magyaroknál.

Másfelől, gondolom, a megtehető dolgok egyike – és azt hiszem, nem vagyok túl merész – a folyamatos firdozás az erdélyi légkör javításán. Ha megosztott, polarizált választóközönségről beszélünk, úgy vélem, az erdélyi elitekre vár a küldetés, hogy újralkossák az erdélyi nyilvánosság terét, hogy újra összeillessék a szétört cserepeket. Ez kétségtelenül azt jelenti, hogy – amennyiben regionális mozgalomra gondolunk – ha Gusztai egy román regionális pártot beszél, akkor annak integrálnia kell a magyar kisebbséghez tartozókat. A probléma az, ami eddig is volt: vagyis újra kell értékelni viszonyokat, kapcsolatokat, meg kell találni az összekötés eszközeit vagy esetenként a szolidaritás erősítésének módjait. Ezt az erdélyi szolidaritást, amely az értelmiségiek szintjén kezd megmutatkozni, folytatnunk kell. S úgy vélem, ez egy inkább megvalósítható dolog a következő időszakban.

„Megfojtának egy kanál vízben”

Bányai Péter: Általában véve szkeptikus vagyok. Ha megkérdezik tőlem, hogy szükség van-e új pártra, válaszom nyilvánvaló. Nem bízom egyik ma létező pártban sem, és a PNL vagy a PNT újjászületésében sem bízom. Miért vagyok ennyire szkeptikus? (M. G.-hez:) Többször mondtad, nem arról van szó, hogy mi hozzunk létre egy pártot, és ez helyes. Másrészt viszont, ha mi nem csináljuk meg, ha hagyjuk, hogy ez a gondolat a levegőben lebegjen, akkor meglepetésekre számíthatunk. Mindenki egyetért azzal, hogy egy párt nem működhet vezér nélkül. Másrészt, én még nem látam, különösen az utolsó években nem, egyetlen – bármilyen kis – pártot sem, amely mögött ne álltak volna érdekcsoportok, ne állt volna pénz. Márpedig, ha megjelenik egy „regionális” vezér, akit nemcsak hogy nem mi választunk, de még befolyásolni sem tudunk majd, és aki mögött olyan érdekcsoportok állnak, amikről egyszerűen nem is lesz tudomásunk, honnan fogjuk tudni, hogy ez a „vezér” nem válik új, még rosszabb Sabin Ghermanná? Tehát egyfajta kovász szerepét töltenék be, minden befolyás nélkül, csak azért, hogy megjelenjen Sabin Gherman kettő.

Ami az abszertizmust illeti, azt mondom, ez a jelenség egyáltalán nem meglepő. Szokásom, hogy összehasonlítsam a pártpreferenciákra vonatkozó adatokat azokkal, amelyek az illető párt iránti bizalomra vonatkoznak. Ha 3-4 évvel ezelőtt azoknak a 70 százaléka, akik X pártra szavaztak, még bízott az illető pártban, az utóbbi időben a szimpatizánsoknak csak mintegy 30 százaléka bízik igazán pártjában. Mély bizalmatlanságról van tehát szó, úgyhogy egy bizonyos párt iránti preferencia voltaképpen azt jelenti, hogy 4-5 rossz közül a kisebb rosszat választják. A bizalmatlanság egyfajta reménytelenséghez és ingerültséghez vezetett, és az ok nem annyira a szegénység vagy maga a gazdasági válság, hanem inkább az általános anarchia, a bizonytalanság állapota, amelynek kialakulásához nagymértékben hozzájárult az elmúlt négy év politikai rendszere. Ebben az országban gyakorlatilag már semmi sem működik normálisan. Például a terítéses gyógyszerek listája kéthetenként változik, vagy látod a televízióban, hogy X üzembelen, amely még csak nem is ment csődbe, a munkások két hónapja nem kapták meg a fizetésüket, mert valaki valahol nem írt alá valamit. Egy nem működő államban ésszerű gondolatlan nem lehet sikered. Hogy sikered legyen, karizmatikus vezérre van szükséged és néhány nagyon konkrét és, sajnos, nagyon populista jelszóra.

A regionalizmus pozitív és jó dolog, amit az értelmiség *n* százaléka ért meg. A jelen pillanatban az embereket kétségbeesetten csak egy dolog érdekli: a holnap biztonsága. Semmi jelentősége annak, hogy egy párt jobb- vagy baloldali-e, csupán a vezér képe számít. Azok közül, akik az évek során a PNT-re szavaztak, vajon hányan volt véleménye vagy elképzelése a kereszténydemokráciáról? Ők kemény antikommunisták. Náluk az számít, hogy a nagyapa a hegyekben volt, vagy azt hiszik róla, hogy ott volt. Mondjuk, hogy a liberálisok is antikommunisták, de egy kicsit jobban kötődnek az üzlethez, vagy valami ilyesmi. Tehát jelenleg a regionalizmus gondolata, annak ellenére, hogy Bukarest valószínűleg – nem valószínűleg, biztos – centralista állásponton marad, csupán *soft* üzenet a kétségbeesett emberek számára, akik úgy érzik, hogy megfulladnak. Azoknak az embereknek egy része, akikkel beszélgetni szoktam, emigrálni akar, egy másik rész pedig azt kérdi magától, miért olyan öreg, hogy már sehol sem fogadják be. Az emigrálásnak ez a pszichózisa még Ceaușescu idejében sem volt ilyen elterjedt. Ezzel magyarázható, miért szavaztak olyan sokan Vadimra. Utolsó reményük volt az, hogy így politikai menedéket kaphatnak. A kétségbeesés a fő oka annak, hogy Vadim népszerűsége nő. Nyilvánvaló, hogy sovinizmusa vagy, kérem, na-

cionizmusa nem nőtt meg, nem háromszorozódott meg három hét alatt.

Azt sem hiszem, hogy az RMDSZ rokonszenvvel vagy legalábbis semleges fogadná egy erdélyi regionális párt megjelenését. (M. G.-hez:) Te egy ideális RMDSZ-ről, egy absztrakt RMDSZ-ről beszélsz. Nem akarok neveket mondani, de ismerem azokat, akik dönteni fognak. Ne feledjük, elég ellopni 10 százalékot választói közül, és az RMDSZ nem jut be a parlamentbe. Bárhol látnák is ezt, konkurenciának tekintenek. (M. G.-hez:) Megfojtának egy kanál vízben.

Gabriel Andreescu: Én sokat adok Péter megfigyeléseire. Számomra a regionális üzenet túl absztrakt, az én szempontomból még absztraktabb, mint az európai. Legalábbis az európai buroknak még van valami köze a jövőhöz, a létezéshez, a vízumhoz. Mindig furcsállottam, hogy a nemzeti üzenetnek, amely annyira távol esik az élelemtől és a melegtől, amire szükséged van, ekkora ereje van. De lehet, hogy egy napon ezt is megértem. (M. G.-hez:) Figyelem, te mondtad, nem egyszerűen hatalmi konstrukcióról van szó, hanem kulturálisról is. De az a kulturális építkezés, amelyet a *Provincia* művel a maga módján, párt formájában más kulturális konstrukciókkal kerül versenyhelyzetbe. Ebből a szempontból úgy látom, hogy amit a jelenlegi politikai helyzetben egy regionális párt létrehoz, az csak a konzervatív tendenciák megőrzését és az érdekeknek a – társadalmi célokat szolgáló – normálistól eltérő irányba való terelését szolgálja. Azt hiszem, hogy amikor egy pártról beszélünk, nem árt, ha az összes következményt szem előtt tartjuk.

Szekely István: Egy új párt megalakítása szempontjából én is azon a véleményen vagyok, hogy a helyi érdekek képviselete, a helyi választásokon való részvétel biztosíthatná a sikert. És nemcsak Erdélyben, hanem Moldvában, Dobruzdában és másutt is. Akkor az egyes regionális pártok fúziójával vagy koalíciójával létre lehet hozni egy „föderális” pártot, amelyben az erdélyi párt csupán az egyik összetevő lenne.

Szokoly Elek: A választási rendszer módosításának perspektívájával kapcsolatban nem hiszem, hogy ha bevezetik az uninominális választást, az együttműködés az RMDSZ és egy erdélyi regionális transznetikus párt között, amelyről Gusztai beszélt, eredményes lenne. Miért? Nem hiszem, hogy az RMDSZ vagy egyébként bármely más párt tisztán tudná saját kilátásait, mielőtt fejlet menne a falnak. Előbb túl kell élnie egy sor kudarcot, hogy tudatosíthassa: az uninominális választás feltételei között egy regionális román párttal való partnerség előnyt jelentene számára.

Másrészt én is úgy találom, hogy a politikai paletta egy bizonyos része üresen maradt. Nemcsak a kereszténydemokratákról van szó, azt hiszem, más területen is létszükséglet egy hiteles párt. Az elmúlt évek minden illúzióvesztése nyomán egyetlen párt sem hiteles – talán egyedül a PRM kivétel –, és ebben az értelemben kell nekünk vagy bárki másnak egy új, a már létezőktől különböző párt megalakításáról gondolkodnunk. Azt hiszem, hogy egy ilyen pártnak feltétlenül radikálisnak kell lennie, és itt éppen az olasz *Partito Radicale*-ra gondolok, amelyik ideológiamentes területen tevékenykedik.

Hiszem én is, hogy a válságban levő társadalmakban az ideológiai alapokon álló, hagyományos pártok nem tudják kielégíteni az igényeket, és valóban szükségessé válik új alapokon álló pártok létrehozása. A mi társadalmunk vitathatatlanul válságban van, eredményes csak egy radikális diskurzus lehet, és én nem látom be, miért kellene hiányoznia ebből a radikalizmusból a regionális elemnek. Egyébként azt sem hiszem, hogy ez a kulturális, de legfőképpen gazdasági alapokra támaszkodó – nem feltétlenül erdélyi – regionális elem annyira *soft* lenne, hiszen mihelyt gazdasági érvekkel támasztod alá ezt a regionális elemet, az *hard*dá válik.

Ha bárki, beleértve Sabin Ghermant is, megjelenik a televízióban, és felsorol ott néhány adatsort, azonnal megváltozik a percepció. Sajnos ezek az adatok hiányoznak elemzéseinkből. Nincs meg elég világos képünk annak az Erdélynek a gazdaságilag hátrányos helyzetéről, amelyet Románia motorjaként képzelünk el. Ugyanakkor, bevallom, alapvető ellentmondást látok itt, és pedig azt, hogy egy visszamaradottabb, hátrányosabb helyzetben levő tartományban soha nem lesz regionális diskurzusa, csak centralista. Ez az ellentmondás letöri valamennyire regionális reményeinket. De továbbmenve, azt hiszem, fontos pontosan meghatároznunk, mit is értünk regionalizmuson, miért gondoljuk azt, hogy Erdélynek másnak *kell* lennie, vagy hogy valamilyen autonómiát, vagy, tudom is én, függetlenséget kell elnyernie. Mert csak a célok pontos meghatározása után érdemes tovább vitatkoznunk. Nem egyszerűen a gondolat kedvéért.

Marius Cosmeanu: Ami a regionális különbségeket illeti, ezek érezhetőek a mi vitánkban is. Másképp beszélnek a bukarestiek, akik ott nevelkedtek, ott szocializálódtak, és más az információsháttérük, és megint másként a „vidékiek”. Beszélgetésünk utolsó részében tökéletesen érződik ez a diskurzusbéli különbség.

Adám Gábor: Azt hiszem, egy transznetikus párt megjelenése feltételezne egy transznetikus *leadership*-et, vagyis egy két- vagy háromfejű vezetőséget. Az okozott sokk miatt a közvélemény rokonszenvvel fogadna valami ilyesmit. Az eddigi modell a versengés, mi több – gondoljunk csak Marosvásárhelyre – a harc volt, és éppen egy politikai párt szervezésének ez a transznetikus modellje lehetne sikeres, vonzhatna, gyűjthetne be szimpátiákat. De ha egy ilyen konstrukció nem tudna intézményként növekedni, konszolidálódni, akkor egy-másfél éven belül meghalna. És maga a gondolat is kompromittálódna. De ebben a gondolatban kétségkívül politikai tőke rejlik.

Fordította: ÁGOSTON Hugó és HADHÁZY Zsuzsa

DÁNIEL Károly

Egy lezárt ügy leltára

Ígymég életemben nem olvastam újságot.

A poliklinikára igyekezvén kértem Csillától „valami” olvasnivalót. Bármit! Talán ő is csak véletlenül halászta ki a feltornyosított újságok közül éppen a *Krónika* mellékletét, a *Provinciát*. Elejétől végig úgy olvastam, mint egy regényt, hasábról hasábra, oldalról oldalra. Értelmiségiek krémje azt próbálja megválaszolni írásában (magyarul, románul, németül), hogy van-e erdélyi irodalom – illetve mitől erdélyi az itteni irodalom. Kevés olyan olvasóember van, akit ezek a válaszok ne érdekelnének, főleg ha a következők tollából származnak (ábécérendben): *Ágoston* Vilmos, *Balázs* Imre József, *Dávid* Gyula, *Demény* Péter, *Gyimesi* Éva, *Kovács* András Ferenc, *Láng* Zsolt, *Molnár* Gusztáv, *Selyem* Zsuzsa, *Szilágyi* Júlia, *Vida* Gábor. Vagy román nyelven *Al. Cistelean*, *Livius Ciocârlie*, *Cornel Moraru*, *Ioan Mușlea*, *Ovidiu Pecican*, *Traian Ștef*, *Daniel Vighi*, illetve németül *Eginald Schlattner*, *William Totok*, *Joachim Wittstock*. Vagy a megidézett nagyok: *Kuncz* Aladár, *Kós* Károly, *Makkai* Sándor, *Constantin Noica*, *Mircea Zăciu*.

Mekkora kellett hogy legyen az erkölcsi kényszer és – utólag gondolom csak – a merszem, hogy ilyen illusztris társaságban hozzá merjek szólni a kérdéshez!

Gyimesi Éva már 1986-ban kimondja véleményét arról, hogy a transzszilvanizmus *irodalmárok* ideológiája, és hogy számára az esztétikai és erkölcsi vonások a döntőek. De vajon nem éppen az irodalmárok – a gondolkodók legkülönbjei – azok, akik világosan fogalmazva a leginkább formába tudják önteni mindazt, amit olvasóik éreznek és fájálnak?

Kós Károly '31-ben így fogalmaz: 1848-ban a szász követek a terror nyomása alatt szavazták meg az uniót, a román püspök is csupán maga nevében, „de a magyar és székely nemzet sem volt egész tömegében híve az uniónak”. 1918-ban viszont „Erdély magyarsága (...) ezt az uniót meg nem szavazta (...), a szász nemzet csupán hosszu habozás után (...), de a románság sem volt egészében híve a feltételek nélkül való uniónak. A történelem megismételtet magát: az 1918-iki gyulafehérvári gyűlés szinte megdöbbentően hasonlatos az 1848-iki kolozsvári gyűléshez; csupán a szerepek voltak kicserélve.”

Makkai Sándor is már 1931-ben megfogalmazza, hogy „mi semmiféle földi impériummal nem rendelkezünk”, de „másfél millió embernek van és kell hogy legyen önjereje arra, hogy minden anyagi és szellemi szükségletéről önkörében tudjon gondoskodni. (...) Az életosztón fuldokolva sikolt egy fórumért, amely védelmet nyújt, amely igazságosan ítél, amely a kötelezettségeket megállapítja, és amely a maga erkölcsi tekintélyével lesújt és felemel.”

„Egy öntudatos és élni akaró közösség enélkül meg sem maradhat, s ha ennek megalkotására magát képtelennek tartja: kimondta önmaga felett a halálos ítéletet.”

A kör szigorú mértani törvénye bizonyítja, hogy függetlenül attól, merre indul el a szélsőségség, végül találkozik az ellenkező véglettel. Makkai 1940-ben (már Magyarországon) oda jut el, hogy nemcsak a vasgárdával szimpatizál, hanem magával Zelea Codreanuval is.

Angehörigkeit an der Deutschen Kultur – ez volt a legdemokratikusabb megfogalmazás, amit a gyakorló demokrácia valaha létrehozott. Hozzá tartozója (részese) a német kultúrának. Ha valaki el tudott szavalni egy Goethe-balladát, ha valaki bizonyítani tudta, hogy édesanyja Brahms altatódalával ringatta álomba kisgyermekkorában – az németnek számított, függetlenül attól, mi állott a keresztlevelében. Mondhatnánk, Gyimesi Évával, hogy ez is irodalmi megközelítése az ideológiának. (Nem is volt hosszú életű!)

Így állok itt én is, aki sem író, sem megkérdéztet nem vagyok (ezek eldöntése különben is az ítések dolga), hozzászólóként ahhoz, miért erdélyi az erdélyi irodalom. És ezzel – részéről – már válaszoltam is arra, hogy léteznek, hogy kézzelfogható valóság, mert átszövi, átlengeti az a szenvedés, nélkülözés, az időnként és időnként az a zordság, amely sajátos aromát kölcsönöz az itt született írásoknak, és determinál. Csak a mikroszkopikus vizsgálat alatt tűnik el, mert *egészében* erdélyi, nem pedig részleteiben.

Erdélyivé lesz egy mű – ha sikerül. Ha húsz évig életben marad, és ha húsz év múlva rá lehet majd mondani: igazi erdélyi munka.

Lehet erdélyit alkotni a Brassai utca 15. alatt Kolozsváron, de – talán – nem lehet nem erdélyit alkotni a Hargita tövében.

Temesváriként, aki a nyugatosokon nevelkedtem, a saját bőromon érezhettem, mennyire egzotikumnak számítottak a harmincas évek derekán városunkba tévedt halinakötésű Szépművés Céh-kötetek, és milyen jól megérték egymás mellett a polcon *Nyíró* József és *Kanicsony* Benő. (Igaz, Karácsony Benő ugyanaz marad, aki volt, nem így Nyíró József.) Persze, másutt is vannak havasok, de meglehetősen, nem olyan kékek. És talán pásztorokó gyermekek is vannak, csak azok nem kényszerülnek saspecsenyére. És lehet, máshol nincsen vízimalom, Págot és Pípám... A művek nyilván nem azzal a szándékkal íródtak, hogy erdélyiek legyenek, csak később derült ki, hogy csak földjükkel egy ütt átülthetők, mert ha nem onnan szívják táplálékukat – és atnyulnak.

A provincia (*Provincia*) a nagy egész szerves része. Az atomban benne van az egész univerzum, és egyazon törvények kormányozzák. Bartók mikrokozmoszából többet tudhat meg a kívülről a magyarságról, mint egy hétközetes enciklopédiából. Már Platon megmondta: ha meg akarsz ismerni egy népet, hallgasd meg a zenéjét.

Az erdélyiség egy *lezárt* ügy leltára. A gyökerek balladája. A kötelezőnek tartott és meghajlással átvett modernkedés az erdélyiségnek nem válik hasznára. A globalizáció nem út az univerzalitás felé. A gyökerek mélysége viszont meghatározó lehet. Mert ha a részletek összessége nem is adja ki az egészet, a részletek jellegzetessége rámutat az egészhez tartozásra.

Halmos Gyuri, kedves és szeretett zongoraművészünk, aki akkoriban éppen családi, gazdasági és miegymás válságban volt, mutatta nekem a Párizsban élő *Anda* Géza zongoraművész képét egy ottani folyóiratban, amint tágas, teremnek beálló szobájában *Stanway* zongoráján, egy eredeti Renoir-kép alatt, gyakorol. – Összehasonlítható? – kérdezte felhúzott szemöldökkel. Az egyiket nyúzzák, a másikat dédelgetve kímélik. Érdeklő, érdekelheti mindezt a hallgató? Hogy a mű roszfa íróasztalon vagy durván faragott konyhai hokedlin születik? Az inség nem kondíció, csupán csak determináló közeg. – Nem kell okvetlenül tudóveszesnek lenni ahhoz, hogy „igazi” Chopint tudjon valaki interpretálni, mondta Arthur Rubinstein, egy másik nagy zongorista.

A hibák a szenté avatással kezdődnek, azzal, hogy egy mű *azért* jó, mert erdélyi (bár meglehet, hogy attól). Mikes nem Erdélynek szánja első esszéit, hanem a magyar nyelvnek és a magyar irodalomnak. Megtanítja az esszét magyarul beszélni, és ezzel kezét nyújt a többi nagyoknak (aki képes felfogni a tett jelentőségét) időn és téren át.

Kívülálló értheti-e, mi az erdélyiség?

Mikor fél napig magyaráztuk az amerikai vendégnek a magyar iskolák szükségességét tájainkon, utána megértően bólintott, és levonta a maga és a mi számunkra a következtetést: meg kell hogy legyen edjék a hatóságok a magyar gyermekeknek, hogy járassanak őket is román iskolákba. Pedig az illető nem hülye volt, hanem egyetemi tanár. De hát...

Hogy nyelvviszesség szempontjából mit jelent Erdély? Mikor „óvodásként” jártam *Kányádi* Sándorék vagy *Szabó* Gyulák házába, alig mertem ott megszólalni, mert temesvári magyarságom annyira idegenül hangzott ott, mintha netán más nyelven beszéltem volna. Pedig ők tényleg nem beszéltek „tájszólásban”. Mégis. Éppen ez az *ineffable*, a megfoghatatlan, a meg nem határozható – de jelen levő.

A válaszadók közül egyedül *Dávid* Gyula és *Ioan Mușlea* közelíti meg akadémikus tartással a kérdést, figyelmesen követve a dolgok menetét. Az utóbbi úgy találja, hogy kb. 1970-től az erdélyi *magyar* irodalom függőségi helyzetbe került az anyaországgal. A *németekkel* más a helyzet, mert ők maguk is immár anyaországban élnek, míg a *román* transzszilvan irodalom frissítőként hat a Kárpátokon túlra, és nem onnan várja az élesztést.

1925, Temesvár; *Fizetéses Rendelőintézet*, Kolozsvár, gyermekgyógyász főorvos, *Orvosi Segédenőképző Intézet*, *Bethlen* Kata *Diakóniai Központ*, tanár; *Misi bácsi rózsafüti*, Kolozsvár, 2000.

PAPP Sándor Zsigmond

A provincia lehelete

Szégyen erdélyi írónak lenni, sőt mi több, felelmet gerjesztő állapot – vonja le a következtetéseket *Al. Cistelean* a *Provincia* októberi számában. A szöveg több szempontból is árulkodó: egyrészt bizonytalan eredetű sértettséget sugall, másrészt a napnál is világosabbá teszi a „magyar” és „román” válaszok, a „magyar” és „román” olvasatok párhuzamosságát, a metszéspontok hiányát. Devegük sorra.

Al. Cistelean ankétindító szövege (*Provincia*, 2000. augusztus), mely felfedi a körkérdés indítékait, jóval izgalmasabb és pontosabb problémafelvetés, mint a magyar kérdésvaltozatok, hiszen egyértelműen kiderül: a szerkesztőt az erdélyi irodalom hordozta mítoszok, felfogások, vagyis az önismeret érdekli. Milyen ítéletekről és előítéletekről árulkodik az erdélyi magyar/román/német irodalom, kérdezi, s *Cistelean* összefoglaló és értékelő szövegében alig tudja leplezni csalódottságát, hogy a magyar részről érkezett válaszok bizony alig beszélnek erről, inkább megkerülik, lerázzák a problémát. Sőt, mintha azt állítanák, hogy nincs erdélyi irodalom, esetleg van, de akkor az az összmagyar irodalomhoz tartozik, s ez még rosszabb. *Traian Ștef* (*Provincia*, 2000. október) szerint a válaszok „kiterő módja” elégedetlenséget jelent (a szegény rokon státusa), másrészt a magyaroknál a hovatartozás hiúsági kérdés. És ami a legfajább: a szövegek nem nyilatkozzák ki az erdélyi kultúrához/szellemhez való hovatartozásukat, s különben is a magyar írók nem iratkoznak be a Román Írószövetségbe, nem vesznek részt a különféle tevékenységekben.

A magyar válaszok valóban tükröznek bizonyos érdektelenséget a van-e erdélyi irodalom kérdése iránt. Sőt mintha burkolt unalom is elő-előszívárogná a sorok mögül. S ez természetes, mert

hogy finoman fogalmazzak, a problémának már „hagyomány” van az erdélyi „kulturális életben”: irodalmi összeroffenések, folyóiratok, spontán baráti beszélgetések foglalkoztak – cirka két-évenként – a kérdéssel. Ezek közül talán legkomolyabban a *Látó* '98. októberi száma, mely egyenesen a romániai magyar irodalom megírásának gondjait firtatta. Így hát a válaszolók többsége jogosan érezheti, hogy már mindent elmondott a témában, sőt annál is többet. Nem lehet egy kérdést többször egymás után halál komolyan feltenni, s ha lehet is, egészen biztos, hogy a válaszok egy idő után (épp az ismétlés miatt) veszítenek komolyságukból, s akkor lép be a képbe teljes fejezetében az irónia. A tényt, hogy egy-némely magyar irodalmár mégis újfent nekiveselkedett, a körkérdésnek helyet adó fórum milyensége magyarázza. Érdekes lehet összeolvasni majd egy térben, egy ernyő alatt a román, magyar, német válaszokat. Ebből talán még kiszülhet valami, járhatott a magyar fellegétök fejében. (Ez egyébként ki is derült a kolozsvári *Baldóver* Irodalmi Körön, ahová az ankét magyar résztvevőit hívták meg egy kis beszélgetésre.) Így talán van tétje a „párbeszédnek”. Csak hogy az ankét legárulkodóbb jellegzetessége épp az, hogy nincs párbeszéd, és ami talán fájalmasabb: úgy tűnik, egy ideig nem is lesz.

Az érdektelenséget más is indokolja. De ez már személyes. Amikor írok, fikarcnyit sem érdekel, hogy milyen irodalmat írok, legyen az határon inneni vagy túli, szigorúan erdélyi vagy megengetően romániai magyar, multikulturális vagy fellengzősen monogám. Kis gonoszkodással: még az sem biztos, hogy irodalmat írok. Hiszen ki tudja, a mai hermeneuta világban melyik kánon fogadjal vagy taszítja odébb a kész irományt, hogy egyáltalán lesz-e ilyen kánon. Mert egyértelmű: amit nem olvasnak, az nem irodalom, legfeljebb valamilyen múzeumi kövület, komoly lexikonokban sűrűn szedett lábgyegyet. A besorolás – szerencsére – nem az író fogja. Bibeldőjenek ezzel kritikusok, esztéták, nemzetiéltők vagy pszichológusok. Sosem fogok egyetlen betűt sem megváltoztatni annak érdekében, hogy „regionális” vagy inkább „egyetemes” besorolás alá essék a szöveg. Ha egy mű izgalmas, eredeti, akkor úgy is megtalálja a maga helyét, ha nem, besegít az irodalomtörténet. Vagy a jótékony felejtés.

Az erdélyiség ellen való tiltakozás, félelem is egészen más gyökerű, és semmi köze a hiúsághoz. Csupán mint önértéket, felmentő momentumot szeretnénk már egyszer s mindenkorra lerázni. Magyarországon a diktatúra éveiben honosodott meg az a szemlélet, hogy az itteni irodalmat külön kell „kezelni”, merthogy „más” (értsd: sanyarú) körülmények között jön létre. Erről többet *Cs. Gyimesi* Éva kötetében olvashatunk (*Colloquium Transsylvaniaicum*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998). A kilencvenes évek elején is egészen jó dolgokat lehetett még kizsírni az így felfogott erdélyiségből. A fiatalabb generáció ezt a siralomtörténetet és a vele járó előnyöket elégette meg, illetve szeretné, ha az itt születő műveket egyetlen mércével mérnék (mint ahogy teszik az anyaországiak esetében), felnőttek tekintenek, és nem betegeskedő gyermekeknek. Ha valami rossz, az erdélyiként is rossz, és fordítva – mindössze ennyit kellene kimondani. Az irónia (főként az öníronia) pedig a szemléletváltás első jele. Nem félelemről tanúskodik, hanem igaságos elbírálást követel, az összesírt előnyök törlését, a sérelmekkel való hízalás száműzését. Hogy a művek természetes helykeresését ne akadályozza semmi. Tehát: *helykeresésről* és nem *helyezkedésről* szól a történet. Méltóságról, illetve ennek rehabilitálásáról. Minden más politika és dörgölődés.

Le kellene tehát választani a születés helyét a csatolt értékítéletről. Az előbbi különben is kuriózum, adalék, a hely „szelleme” amúgy is a szöveg(ek)ben lakozik, kényelmesen vagy kényelmetlenül. Ha ezt valóban megtennék, kiderülne: Budapestén írják a legjobb erdélyi regényeket (bizonyos *Bodor* Ádám), vagy Stockholmban. A mondatok leszoknának bizonyos kényelemről, mely kényelmet az erdélyiség pusztja ténye kínál meg ma is. S ha már mondatokról beszélünk, még az is kiderülhet, hogy a legjobb „erdélyi” tanítómester épp *Marquez* vagy *Hrabal* (vö. *Demény* Péter: *Lolita Simistában*, *Krónika*, november 14., 9. oldal).

A vonatkozó ideológiák állandó szajkózása mellett vagy között újfent bebizonyosodott: érintőlegesen sem ismerik egymást a román és magyar irodalmárok, nem ismeri egymást a két „irodalom”, ha mégis, az csak véletlen lehet. Érdeklődés talán még lenne, de azontúl semmi. A románok nem beszélnek magyarul (ez természetes), a magyarok nem beszélnek elég jól románul (ez *Pruteanu* után szintén természetes). A magyarok még a rendezvényekre sem járnak el. Merthogy az többnyire egyenlő. Egy nyelven multikulturális. Persze ez nem baj, csak már unalmas. A Román Írószövetséget én például egy pillanatig sem éreztem a magaménak, nem szólít meg, baráti gesztusai pusztán formai gesztusok, díjkiosztáson illik megjelenni, különben jó nevű sóhivatal. Mindezeket nem lehet szóvá tenni, mert udvariatlanság, és sérti a román érzékenységet. Az elviselése viszont növeli és cukkolja a magyar érzékenységet. Az ember tehát kíváncsi, vagy mégse, de akkor megtanulja az illetet, a szertartás rendjét. Így aztán marad a mosolygós (és néma) kávézgatás.

Az „erdélyi közösségi ideológia” mára kiürült, elvesztette korábbi fényét. És báját is. A kilencvenes évek politikai zűrzavara (ne feledjük: ebben cseperedett fel egy teljes írógeneráció) megmutatta: a kultúrában sincs olyan sziget, amelyet ne itatott volna át a politika és a vele menetrendszerűen érkező sértettség, sértett emberek pedig csak a legkritikább esetben értenek szót egymással. Így nem csoda, ha ismét a bezárkózás lett a menő, saját lakályos bunkerek kialakítása, mert ott semmi sem függ a „többségi” engedékenységétől vagy a „kisebbségi” konokágtól, mindenki mondhatja a magáét. Időnként azért elszégyelljük magunkat, elkerítünk egy helyet, kitűzzük a kék lobogót a csillagokkal, és elzavarjuk a radikálisokat. Élvezzük a szavak ízét, a tér egyszeri tágasságát. A mi kis provinciánk felmentő és megbocsátó lehetétét.

1972; Rădăuți (Suceava megye); *Krónika*, Kolozsvár, rovatvezető; *Ahoman a város*, Marosvásárhely, 1998.

Stefan BORBÉLY

Egy regionális körkérdés

A *Provincia* 4-es (2000. augusztusi) és 5-ös (szeptemberi) száma az „erdélyi irodalmakra” vonatkozó körkérdésnek adott helyet: mi jellemző ezekre, és mi az, ami megkülönbözteti őket? A provokatív hangot Al. Cistelean ültette meg a 4. számban megjelent bevezetőjében: „... most minket - írja a vásárhelyi kritikus - a három »erdélyi irodalom« mint egyes mitológiák és fel-fogások hordozója és támasza foglalkoztat”. A „mitológia” szó rögzítményes visszatér a szövegben: Cistelean két „mitológia »párbeszédéről«” ír, a románról és a magyarról (elhárványítván, ahogy az természetes is, a szász „mitológiát”, mely egyszerűen fikció...). Ezzel azt sugallja, hogy mindegyik irodalmi tömb - bár inkább külön-külön, mint együtt - megalkotta saját utópiáját (a „Kánaánt” - ezt a kifejezést használja Cistelean), az irodalmat pedig ideológiai, politikai, imagológiai, erkölcsi „befektetésként” tárgyalja. Látnunk kell - mondja a Pillat „aquatikus” tradícionális musoráról írt, a Román Kulturális Alapítványnál 2000-ben közzétett kritikai tanulmány szerzője -, hogy „mit fektetnek be egyesek s mit mások az irodalomba”, mert Erdélynek mint sajátosságának és irodalmi jegyének a megidézésében „nem akármilyen tartományról van szó, hanem eredetani jelentőséggel bíró helyről”.

Ezekben a bevezető megállapításokban van egy közös, sztereotípiával majdhogynem egyenértékű dolog, ugyanis a románok körkérdésre adott válaszaiban szintűgy, mint a 4. számban közölt klasszikus szövegekben (Constantin *Noica*, Mircea *Zaciu*, *Kuncz* Aladár, *Kós* Károly, *Makkai* Sándor) ugyanazt találjuk, ilyen vagy olyan formában: „Erdélyi irodalmi” csupán „eszközök” néhány identitásválság közvetett elfojtására, vagyis hogy - másként szólva - Erdélyi irodalmat csak „megterhelt lét-ként” lehet felfogni. Az erdélyi irodalmár - sugallja néhány szöveg - bárhová megy (akár az ország határain túlra is, ahova esetleg azért emigrál, hogy nosztalgiáját kiélhesse), magával viszi a történelem, az Identitás, a bosszantó Provincializmus és a politikai Válságok nehéz, ólmos terhét - kivétel nélkül mindet, nagybetűsen megélve és felfogva. Ráadásul még egy apróságot is sugall, amely - ha elmélyedünk benne - meggondolkodtat: azt, hogy az erdélyi irodalmár általában - függetlenül attól, hogy a „barikád” melyik oldalán áll, vagy hogy kivel issza meg

Caricatură de Ilie Mănușel/ME

vasárnapi sörét -, mihelyt íróasztalához ül, jelképes izolacionistává válik. Tudja, még ha szegyenkezik is e diszkrimináció miatt, hogy ő csupán a más nyelvűek *kánára* létezhet, csupán a „többiekkel” „szemben”. „Nem számítok arra - írja találatlan Livius *Ciocârlie* (a 4. számban) -, hogy a térség három irodalma bensőjében hasonlóan bizonyuljon. Egyrészt azért, mert minden irodalomnak megvan a maga történelmi ritmusa, másrészt mert amikor összhangban vannak, könnyebben áramlik az információ a központtól a periféria felé, mint a periférián belül.”

Mellékesen egy olyan vonatkozás is megfogalmazódik, amelyre mindnyájan gondolunk, de amelyet, bosszúsán és elke-seredetten, csak néhányan mondunk ki: az erdélyi irodalmárnak - a hagyomány vagy az adott politikai helyzet erejénél fogva - nem engedtetik meg, hogy szabad legyen. Az, hogy az erdélyi irodalom per definitionem a bezártságok kimondhatatlan tere. Hogy - kulturális vagy politikailag tekintve a dolgokat - Erdély azoknak az etnikai közelségeknek a börtöne, amelyeket a tartomány befogad. Itt a magyar korlátozza a román és a román a magyart, mert mindkettő, még ha nem akarja is, áthatol-

hatatlan fal, elbátortalanító határ a másik számára. Következésképpen az erdélyi kultúra - ismétlem, függetlenül attól, hogy a fal melyik oldaláról tekintenénk a dolgokat - egyfajta szabadon elfogadott és csalóka euforikus bezárkózás: a magyarok nehezen fogadják el e tartományt mint „provinciát”, mert tudják, hogy ez elválasztja őket az anyaországtól és az ott születő kultúrától, a románok pedig, akik iparkodóbbak az engedelmességre való elhivatottságukban és az - ugyancsak talmi - identitásválságokban való buzgólkodásban, felsőfokon magasztalják, egyenesen önazonossági „bölcsőnek”, ha nem éppen „mátrixnak” tartva őt.

Következésképpen a *Provincia*nak az *irodalom* tárgyalni hivatott körkérdése egy akutabb probléma - a szabadság - felé fordult. A lap októberi számában Traian *Ștef* meglehetősen homályosan elmélkedett a kérdéstről, azt sugallta, hogy a magyar hozzászólók többé-kevésbé formálisan és „felelősség” nélkül viszonnyultak a kérdéshez, szemben román társaikkal, akik méltósággal és - néha - kellemmel viselték regionális terhüket. Holott *Demény* Péter és *Láng* Zsolt a 4. számban éppen ezt a nem hagyományos szempontot akarta sugallni: azt, hogy az erdélyi irodalomról és kultúráról másképp is lehet beszélni, mint ölmenehez felhőkkel a vállakon, levágott szárnnyakkal, ahogy ahhoz az önkényuralmi „hagyomány” hozzászoktatott bennünket. Másképp is lehet meditatni, mint komoran, gondokba merülve, súlyos szavakat mormolva a szakállunkba, lépten-nyomon azt hirdetve - mint honi nacionalistáink teszik, de azok is, akik a világ más tájain visszhangozzák üzeneteiket -, hogy Erdély mindig is gombóc volt a torkokban, s az is marad, a viszály örök almája, melyet arra az etnikai asztalra dobtak, ahol eldöntik a jövő - állandóan elhalasztott - trójai háborúját (melyet ma általában Koszovónak neveznek...).

A szöveg forgó szövegben *Demény* Péter „a félelmetes humortalanság bémó irodalmáról” beszél. A mindenkor erdélyi irodalom „reszkető kezéről”, amely úgy írja a szavakat, mintha a történelem örökkévaló kőbe vésné őket; a felelősségről és annak a globalizmus és az európai integráció szempontjából nevesítésétől. *Demény* voltaképpen hisztériós szomorúsággal beszél a humor kiirtásáról és komorsággal való helyettesítéséről az erdélyi közéletben. A „kilencvenes” - ahogy mi a román irodalom címkéjével ellátnánk - *Láng* Zsolt számára már maga a hagyomány - az a tudat, hogy a fiatal író „megöröklí” a legidősebbet, hogy gondolj, intelmei, tanai és idioszinkráziái létményesévé válik - is teher. Hogy még mielőtt lenne, azt kéri tőle, legyen etikus, közösségi: hogy az etnikum megelőzi az ontológiát, és hogy helyenként helyettesíti is azt. „Az író nem feltétlenül örököse elődjének - írja *Láng* Zsolt. - Nem kell (valamely) irodalom gyarmatosítottjának lennünk.” Sem egy mentalitásnak, egy hagyománynak, egy történelemnek - és a sort természetesen folytatni lehetne. Másrészt - írja *Selyem* Zsuzsa (4. szám) - megengedhetjük magunknak azt a - természetesen: tiltott - dolgot, hogy más erdélyi kultúrát gondoljunk el, mint azt az ólomsúlyt, amelyhez szoktattak bennünket - a szabadság kultúráját. Szeretne-e egy olyan irodalmat - kérdi *Selyem* Zsuzsa a feltételezett olvasóhoz fordulva -, amely „nem kérné számon a hagyományt”? Amely „nem tanítaná suba alatt, (...) nem gerjesztene rossz lelkiismeretet, nem uszítaná bosszúra, nem nyavalyogna és finnyáskodna”.

Ilyenformán a körkérdésre adott válaszok azt sugallják, hogy *több Erdély* van, s minden nemzedék a sajátját éli meg. Adjátok Erdélyt a fiatalok kezébe, és egy gatlásoktól mentes, játékos, nevető és nagyon kellemes társadalmi-kulturális teret kaptok; menjetek vissza 10-15 évvel az időben, és hangsúlyosan erkölcsi és történelmi pszichózissal terhelt „tartományt” kaptok, súlyos, követelőző szavút vagy - az irodalmi kifejezés szempontjából - szibillai, aesopuszi revansizistát. Ezerkedjetez tovább még 20 évet a történelem zavaros vizü kútjába, és mély, pusztító frusztráció jut részetekül, valamint egy, a szélsőségek megbékítésére képtelen ideológia. Erdély megértésében maga a tartomány szellemi archeológiája a baljós: egyesek ama gondja, rögzítméje - amely később politikai programmá változott -, hogy megfosszák a térséget a *jelentől*, és a *múltal* helyettesíték azt. Hogyan jelenítjük meg - kérdezhetnénk szónokian - Erdély *jövőjét*? Mint átstrukturált *múltat*: mint történelmi helyesbítést. *Mircea Zaciu* Eminescut idézi (4. szám): „...tizennyolc század telt el, amióta a latin élet szárba szökken ezen a földön, ahol élünk”; *Noica* számára (ugyanabban a számban) „Erdély szellemi funkciója az, hogy soha ne béküljön meg, ne egyezzen ki, ne merüljön el a történelmünk oly sok korszakát elborító álomba”. Erdély szellemi funkciója az - magyarázhatnánk tovább szavak értelmét -, hogy *ne adja fel fíradhatatlanságát*, hogy állandóan (a néha képzeletbeli) vártán álljon, hogy megélje a hadviselés virtualitását. Nem véletlen - bár lehet, hogy ezzel kilépünk a témánknak szánt „mederből” -, hogy az erdélyi szellemi tér számára oly „reprezentatív” városnak, Kolozsvárnak nincs szabadidőközpontja, mint ahogy van Marosvásárhelynek: a híres vikendtelep. Kolozsváron az emberek szerepe az, hogy „főjenek” saját levükben, örökös forrásban legyenek, és hogy néha ki-kicsorduljanak. Elég, ha reggel, munkába menet, körülnézel a villamoson vagy a trolibuszban: merev, izgatót, *kitekedő* figurákat látsz, embereket, akik nem tudnak lazítani.

A többi válaszban szintén könyörtelen és súlyos dolgok állnak. Ahogy *Cs. Gyimesi* Éva 1986-ban a Limes kör utolsó vitáján megállapítja: „A transzszilvanizmus a helyzet tudat és identitástudat közötti sajátosan diszharmonikus viszony leképezése” (4. szám). Egyrészt: a „diszharmonikus” kifejezés román fordítása, a „discordie” az átültetés érdes, fogak között morzsolt

stílus. Másrészt: baljósabb kombinációt elképzelni sem lehet. *Tompá* Gábor és *Kovács* András Ferenc (ez utóbbi zseniális szerző!) 1998-as, közös szonettkötetének bohókás-komor címe *Depressio Transsylvaniae*. Nem véletlenül jegyezte meg a szakértő *Alina Mungiu-Pippidi* (nem az anketban, hanem a *Transilvania subiectivă* című kötetben), hogy Erdély „felszínre hozza azt, ami mindannyiunkban primitívebb”: a hegyeken túl, ahol Erdély komorabbnak és lobbánékonyabbnak tűnik, mindegyi látszik. De a hegyeken *innen* sem jobb a helyzet. *Makkai* Sándor számára (akit *Molnár* Gusztáv idéz a 4. szám *Oximoron* című írásában) „külön erdélyiség, erdélyi szellem nincs”, az csupán „az értékekben megnyilvánuló örök magyarsághoz való erdélyi hűség” előszobája; *Sántha* Attila szerint (5. szám) az erdélyi irodalom szintén valami „nem létező”; *Papp* Sándor Zsigmond szerint pedig (cikkének címe sokatmondóan: *Abérelhető ketrecszigora*), „errefelé még a rozsdás lassúbb.”

Caricatură de Ilie Mănușel/ME

Mindezzel ellentétben elmondhatjuk, hogy a tartomány német író számára Erdély valami teljesen világos dolog, mert maga az elhalás. A játszma vége, lezárt út, esetleg egy utólevél, amelyek nyomán egy pusztá tartomány marad, cigányok által átvett házakkal. Németeket adni cigányokért: ez volt az utolsó 25 év Romániájának a legrosszabb üzlete, mert nem csupán tévedés volt, hanem a katasztrofális emberierőforrás-gazdálkodás színtómája is. De ne ébresszük fel a levantei porban alvó kutyákat: az Európai Unió és a sok könyöröltes Európa-barát öröklik...

A *Provincia* körkérdésére *Carmen Elisabeth Puchianu* kb. húsz Erdélyben maradt német szerzőt sorol fel, jórésük idős vagy olyan személy, aki már félig összecsomagolt (5. szám). Mint ahogy azonban *Eginald Schlattnner* a 4. számban megállapítja, a más nyelvet beszélő sorstársaitól eltérően az erdélyi német író nem annyira az elkülönülés, mint inkább az ökuménia foglalkoztatja: „...rajtam és az enyéimen kívül, ugyanazon ég alatt létezik egy »másik«, aki a közös történelem, a közös politikai rendszer szükségszerűségeinek, a minden ember életét szüktető haláláig érintő közös eseményeknek, a sorsnak alávetve él, ugyanazon Isten oltalma alatt.” Ismerjük el, a perspektíva idilli, mert az ortodox és a protestáns szentség között mégiscsak van némi különbség, de a feje tetejére állított ösztönzés mégis életképes: ki ismeri ma Erdély történelmét a tartományt uráló vallások szempontjából? A németek szemében Erdély elválaszthatatlan „mitikus” intézményeitől. *Joachim Wittstock* számára például „a lét mitikus eleme (...) az író számára kihívást jelent (...) arra, hogy alkotói képességeit teljes mértékben kihasználja” egy sajátos - regionális, stilisztikai - dimenzióban (4. szám). Ezzel szemben *William Totok* szerint „egy irodalomnak ekkoriban esztétikainak kell lennie”, egy sajátosan erdélyi esztétika nevesítésére lenne: „az »erdélyi szellem« - írja szerzőnk - inkább egy több szempontból vitatható, etikai dimenzióval is rendelkező etnoszociális és regionális kategória”, mert csak lassan tud kiszakadni a múlt gyakran gyilkos öleléséből (4. szám). Különben *Totok* kis írása az egyetlen a válogatásban, amely azt sugallja, hogy az „erdélyi szellem” nem valami változatlan, hanem az idők folyamán azoktól az ideológiai befolyásoktól és kritikai eszközöktől függött, amelyek létét jellemezték. Az erdélyi író - mondja *Totok* leplezetten - arra *üeltetett*, hogy a *történelemben* éljen, bár ennek ellenére nem feledhetjük, hogy az örökkévalóság - mint ahogy azt *Blaga* mondja - falun született...

Összegezve: a *Provincia* válogatása inkább kiegyensúlyozott volt, mint látványos. Másképp szólva: finoman belesimult a tájba, ahogy azt minden, önmagát tisztelő erdélyi vállalkozásnak tennie kell.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1953, Fogaras (Brassó megye); *BBTE*, Bölcsészkar, Kolozsvár, lektor; *Echinox*, igazgató; *Visul lupului de stepă*, Kolozsvár, 1999.

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia

Aharmadik évezred első órájában egy fekete kabátos, ősz hajú, a Konrad Lorenzéhoz, Emil Constantinescuéhoz és Wágó Istvánéhoz hasonló bajuszt és kecskeszakállt viselő férfi sétált Budapesten, a sugárzó Rákóczi úton. Úgy érezte, ezzel az éjjelórai megmártózással tartozik magának. Ezért Prinz Eugén sapkáját tette föl (közvetlenebbnek találta, mint az amúgy igen kedvelt „kosztolányis”, cseh gyártmányú kalapját), és kezét a kisebbik fiának karácsonyra vett elegáns kesztyűbe bújította. Álmatag léptekkel haladt az Erzsébet híd irányába. Enyhe idő volt, hónaknyoma sem, a széles járdákon vidám sereg hemzsegett.

Azemlékezet a legfurcsább dolgok egyike: a sétálóknak hirtelen eszébe jutott, hogy most biztosan Bukarestben is rengeteg ember ünnepel az utcán. Úgy érezte, ilyen alkalmakkor („olyan ez a többszám, mintha a század- meg ezredforduló valami gyakori dolog lenne az ember életében” – kajánkodott a tudatalkattijában egy hang), amikor emberek ezrei-milliói özönlenek az utcákra és terekre a földgolyóbis nagyobb városaiban, mint ha egyetlen nagy tömeg hullámmá válna a csillagok alatt, nos, ilyenkor az ünneplés is globalizálódik, az egész emberi nemet átítatja a jószágnak és a reménynek... Idáig jutott emberünk a nemes gondolatok buzogtatásában, amikor egy vicces idős házaspár akkorát túlkölt a fülébe, hogy ahhoz képest a jerrőki decibellum falevelek közt neszező fuvallatnak, szerelmes sóhajnak tetszett volna. Ettől a magas, testes férfinak, miután végzett az összerendezéssel, az a gondolata támadt, hogy bizonyára Bukarestben is trombitálnak az emberek, de még inkább petárdáznak; s talán azért jobb itt (ott) megsiketülni, mint ott (itt) melléje meg is vakulni.

A férfi fel is idézte magában Bukarestet. Szinte látta a Magheru sugárúton a Római tér felé tartó vidám csoportokat, ha a nőcsúros lányokkal, úgyhogy amikor az Erzsébet híd pesti hídfőjénél román hangokat hallott, meg sem lepődött, noha persze azt éppen nem hitte, hogy valamilyen varázs Bukarestbe transzportálta volna. Legnagyobb meglepetésére nem a külvilágból, hanem belülről szólalt meg egy hang: „Ai puțintică răbdare!” („Kicsinyke türelmed lenne!”) Hát nem „bejött”: Caragiale!? Ez másként nem történhetett. A mendegélő azon vette észre magát, hogy a következő témán töpreng: mit is művelt a zseniális ploiești-i az akkor még oly sima lefolyásának hitt huszadik saeculum fordulóján. Rövid emlékezetbeli kutakodással – ekkor már a Váci utcában haladt, kivilágított kirakatok, mintha párhuzamos tükrök között – kiderítette, hogy Caragiale éppen az új század első évének gondolt 1900 első napjaiban írta meg Mitică alakját: a nyegle, közhelyeket szajkózó, vidékiesen bizalmaskodó kispolgárat. Mitică az az ember, aki az élet minden eseményére talál egy szellemes – persze voltaképpen semmitmondó – szót, mondást. „Teljesen elfelejtettek, hisz egy évszázada nem láttalak!” – mondja például hamiskásan a szerzőnek január elsején a Gambriusban. Egy másik kedves mondása: „Ha az élet álom, a halál ébredés.”

A disztinyáltan korosodó úriember – ekkor már a Duna-partra vezető utcák egyikében lépdelt – arra gondolt, hogy magyarul is milyen remekül hangzik az üdvözlés (hisz hallotta is, nem egészen félőrája, az Astoria előtt), hogy: „Ezer éve nem láttalak!” Igen, valószínű, hogy a harmadik évezredben is lesznek mindenütt, tehát itt is, ott is különösképp, szolamokban beszéző, fontoskodva előkelősködő emberek. Mint a monarchiabeli küssasszony, aki mikor tánc közben a lábára lépnek, szendén azt mondja: „Nem tesz semmit, a lélek a fontos – a többi le van szarva!”

Ekkor („mikor ekkor?” – kérdezte gonoszul a Narráció Ördög) az éjjeli csellengő elé, nem látta, honnan, piros arcú, csillag szemű lány pattant, és azt kérdezte: – Uram, megcsókolhatom? – Meg – mondta. Odatartotta arcát, majd a helyzet valóságoszerűségén felbátorodva ő is megkérdezte: – És én megcsókolhatlak? A lány igent mondott, odatartotta arcát, majd szökellve utólrta a kíséretében levő fiatalembert, és így szólt hozzá („ez kifogja neked elhinni?”): – Ó, te Géza, ne légy olyan morcos!

Ha már itt tartunk, gondolta hősünk, miután egy ad hoc utcai kimerőnél („kiméránál”) bedobott egy stapedli unicumot (mérékeltlen másoltásával és a lapterjesztésével kapcsolatban minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a Krónika (magyar nyelvű kiadás) és a Ziua de Ardeal (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.

ni, hogy ki is lehetett/lehetne az ellenállhatatlan Caragiale magyar „megfelelője”, a századforduló legismertebb bépesti humoros írója. („Mintha az írók geometriai alakzatok lennének, s lehetne köztük megfeleltetés!” – szigorított be a hang.) Mikszáth Kálmán? Legyen inkább Rákosi Viktor, alias Sipulus! Igen, ő megfelel. 1860-ban született, tehát Caragialénál nyolc évvel fiatalabb, újságíró volt ő is, meg regényíró (*Elnémult hangok*), darabokat is írt, persze korántsem olyan jelentőseket, mint román kortársa; humoreszkjei viszont zseniálisak. Sipulus ismeretében jobban meg lehet érteni Heltai Jenőt, Karinty Frigyes is. Caragialének nem volt szerencséje ilyen utódokhoz.

A férfi elhatározta, hogy megnézi, írt-e valamit Rákosi Viktor Bukarestról. Az eredmény az volt, amit ma a leginkább a „Bingó!” felkiáltással lehetne kifejezni.

Bukaresti dolgok

Nem tudom, kitől maradtak rám Rákosi Viktor munkái. Sok könyvtár felszámolásának voltam Bukarestben érdekelt tanúja. Olyanokéknak, akik elköltöztek Magyarországra, Izraelbe vagy még messzibb ismeretlen világokba. Egyik-másik kötetben – ex librisen vagy kézzel beírva – ott van egykori tulajdo-

nosának a neve. A többi kötet névtelenül menekít át valamit első forgatója szelleméből – talán. Ezt már csak azért is jó hinni, mert emberöltőhöz mérve kis idő múlva a magunk könyvei is hasonló sorsra jutnak.

Rákosi műveiből még életében, 1903-ban megjelent egy tizenkét kötetes gyűjtemény. A hatodik kötet címe: *Köborlások itthon meg idegen földön*. Az itthon jösz szerint Erdélyt jelenti, az idegen föld: Krakkót, Boszniát, Sziciliát, Turint (azaz Torinót) és Párizst (ahol R.V. hosszabb ideig lakott is), Amszterdamot és Stockholmot. *Bukaresti dolgok* – a kötetben az utolsó előtti darab – „Károly román király budapesti látogatása alkalmából íratott”. Kimásolok néhány szemelvényt a „sajtódokumentumból” – sine ira et studio. Ha bármi következtetés levonandó az alábbi részletekből, román barátainkkal és provi(de)nciális eszmetársainkkal közösen kell azt levonnunk. (Megőriztem az eredeti helyesírást a Révai testvérek kiadásában megjelent könyvből.)

„*Bukaresti lapokban nagyon nyájas dolgokat olvassunk Budapestről. A mennyire csak lehet, kicsinyítik fővárosunkat, a Duna nekik hitvány víz, a házak csúnyák, az emberek gorombák, a világítás rossz – szóval letesznek bennünket a sárga földre. Vigasztalhat bennünket az a körülmény, hogy a saját királyukról épp ilyen komisz hangon írtak. A mit nem csudálok. Nem őseiktől szállt rájuk örökségképp a királyság, nem is szentelik meg egy ezredév nagy hagyományai, hanem úgy kapták ajándékba az európai hatalmakból. Nem tekintenek fel rá tisztelettel ennek nyíltan kifejezést is adnak.*

Mert Romániában korlátlan sajtószabadság uralkodik. Ki lehet ott írni mindenkiről mindent, de leginkább a királyt lehet büntetlenül bántalmazni. Van egy pár antidinasztikus és köztársasági lap, mely I. Károlyt folyton mint idegent tárgyalja, a ki teljesen alaptalanul nevezi magát Románia királyának. (...)

A napokban egy rettenetes ember látogatott meg. Kicsi, görbe és fekete volt. (...) Bemutatta magát, hogy ő egy bukaresti lap munkatársa s engem ismer tavalyról, mikor ott jártam. Persze, nagyon szívesen fogadtam s meghívtam az újságírók lakomájára. – Nem mehetek el, – felelte sötéten, de láttam, hogy szeretne ott lenni, mert enni végre is jó dolog, még annak is, a ki republikánus. – Ugyan ne okoskodjék. Miért ne jöhetne el? – Mert nem mehetek el semmi olyan ünnepegre, melyet Károly király tiszteletére rendeznek. – És miért? – Mert az én lapom antidinasztikus és republikánus.

Csodálkozva néztem végig a kis emberen és magamban felsőhajtottam, hogy ha valaha dinasztitát alapítanék, vajha ilyen ellenségeim lennének, mint a milyen a tisztelt előttem ülő. (...) Mint jó barátok váltunk el, de ő oly rosszakaratú dolgokat írt Budapestről, hogy jónak látom leleplezni.

Éppma egy éve tömegesen volt szerencsém Bukarestben ezekhez az urakhoz. Bukarest a mi királyunkat írta, s én már két nappal előbb lementem. Mikorra elértem, a Rabagasok teljes működésben voltak. A mozgalmat megindította az, hogy a diadalkapukon magyar zászlók voltak. Összesen az egész városban valami harminc. S a magyar zsarnokság ellen az erdélyi kérdés kicsiny tőkéjéből élők táborában megindult az izgatás. Az utcán árulni kezdtek Lukács és Rácz máig is friss egészségnek és jó étűgynak örvendő magyar királyi vértanuk arcképét. Ezek voltak az elsőrendű vértanuk, ezeknek egész lap jutott. A másodrendű vértanuknak, vagyis azoknak, a kik államfogházainkból meghívva bár, de törve nem távoztak, már meg kellett elégedniük azzal, hogy ötven-hatan jutottak egy lapra. Megtörtént, hogy az elárúsító együtt árulja a mi királyunk, a román király és a vértanuk arcképét. Azután jöttek a kolozsvári memorandum-pör alkalmával fölvevett fotográfiák. Minő különös hatást tettek rám ezek a képek, rám, a ki ott voltam Kolozsvárott, mikor ezek a képek készültek. Rám, a ki tudtam, hogy Lukács ur a törvényszék elnökétől kiereszkolta, hogy fegyverek közt kísérjék a tárgyalásról a fogadóba, mert élete nem biztos. Holott az utcán csak román parasztok voltak. (...) Rám, a ki láttam, hogy Lukács, az utcába bekanyarodva, megállította a fegyőröket és odakiáltott a fényképezőnek: „Most! Itt hallottam először, hogy egy fotografus így szóljon a klienséhez: „Kissé barátságatlanabb arcot tessék úgni!” (...)

A király megérkezése előtt való napon népgyűlés volt a Hotel Daciában, épp a hol laktam. Legnagyobb részt tanulók voltak jelen. Tárgy: A magyar zászlók eltávolítása. A népgyűlés át akart alakulni tüntető körmenetté, de a rendőrség szőszlatta. Sturdza pedig megígérte nekik, hogy közzéjük lövet, ha zavarognak. Nem is piszszent senki. S alig húzta ki a király a lábát Bukarestből, öt perc múlva a magyar zászlók már le voltak szedve, hivatalosan. Mire a diákoknak eszükkbe jutott letépni, már egyet se találtak.

Nálunk, Budapesten még ma este, a román király távozása után huszonegy órával is vígan lobogtak a román zászlók a kivilágított városban. Egy-egy őrjátsi román lobogó szinte surolja az utcákon hemzsegó rengeteg tömeg fejét. Egyintással lent volna. De senkinek eszébe sem jut. Nagyon helyesen. (...)

A fekete kabátos férfinak, aki a huszonegyedik század első északaján Budapest utcáin sétált, és közben gondolatai Bukarestbe szálltak, eszébe jutott, hogy provinciális írásai miatt milyen sorsot jósolt neki egyik őszintén méltányolt szerzőtársa. M élábúsan elmosolyodott.

1944. Szászmedgyes (Szeben megye); *Krónika*, Kolozsvár, vezető szerkesztő, *A Hét*, Bukarest, főmunkatárs, *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőinél, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kolozsvár, Tebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 13 000 lej/év/harmad. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundația CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (România), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/év/harmad, melyet a következő bankszámlára lehet befizetni: **Fundația CRDE**, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (România), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROBU).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás, megjelenik a hónap első munkanapján

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelos szerkesztő), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazar, Molnár Gusztáv (felelos szerkesztő), Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LA PSZERKESZTO: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRÁCIÓ: Ádám Gábor; MUVÉSZETI SZERKESZTO: Antik Sándor; TÖRDELOSZERKESZTO: Szabó Gyula; KORREKTOR: Benedek Sándor.

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro

A *Provincia* bár mely részének másolásával és a lapterjesztésével kapcsolatban minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.